

КОМЕРСЕТ
МОЕМ

РАДОЩІ ЖИТТЯ

СОМЕРСЕТ МОЕМ

РАДОЩІ ЖИТТЯ,

АБО

СІМЕЙНА ТАЄМНИЦЯ

РОМАН

Сомерсет Моєм автор численних романів, повістей, збірок оповідань, літературознавчих праць та мемуарів. У багатьох своїх творах він, за словом Джеймса Олдріджа, «люто нападає на дрібнобуржуазні норми, які тепер, більш ніж будь-коли, псують англійське суспільство». Таким є й ранній роман С. Моєма «Радощі життя», написаний у біографічному жанрі.

Переклад з англійської
Володимира Легкоступа

Переклад здійснено з видання:
Somerset Maugham, *Cakes
and ale*
New York, 1957.

i-3-4
14-БЗ-22-69М

ОДЕСЬКА ДРУКОФСЕТНА ФАБРИКА

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Я вже помітив: коли хтось дзвонить вам по телефону і, не заставши вдома, просить передати, щоб ви одразу ж, як тільки повернетесь, подзвонили, бо справа, мовляв, дуже важлива,— так і знайте: вона важливіша для того, хто дзвонив, ніж для вас. Коли ж трапляється нагода зробити приємність або послугу вам, тоді більшість людей стають напрочуд стриманими. Тому коли я повернувся додому, розраховуючи випити чогось міцного, викурити сигарету і почитати газету, перш ніж настане час переодягтися до обіду, і почув од міс Феллоус, моєї господині, що містер Олрой Кір дуже просив негайно йому подзвонити, то зрозумів, що можу просто не зважати на його прохання.

— Це той самий письменник?— спитала міс Феллоус.

— Так, той самий.

Вона кинула на телефон ніжний погляд.

— Може, вас з'єднати з ним?

— Дякую, не-треба.

— А що сказати, коли він подзвонить?

— Запишіть, чого йому треба.

— Гаразд, сер.

Міс Феллоус міцно стулила губи. Вона взяла порожній сифон, обвела поглядом кімнату, чи все в ній на своєму місці, і вийшла. Міс Феллоус дуже любить романи. Я певен, що вона прочитала всі книжки Роя. А її незадоволення з моєї неуважності свідчить, що вона читала їх з великою насолодою.

Повернувшись пізніше додому, я помітив на буфеті записку, написану розгонистим, чітким почерком міс Феллоус:

«Містер Кір дзвонив двічі. Чи зможете Ви поспідати з ним завтра?»

Я підвів здивовано брови. Востаннє я бачив Роя місяців три тому на одному з вечорів; він був, як завжди, дуже привітний, а коли прощалися, навіть висловив жаль, що ми так рідко зустрічаємось.

— Лондон жахливий,— заявив він.— Не маєш часу навіть для того, щоб зустрітися з приємною тобі людиною. Давайте поспідаємо разом наступного тижня!

— Охоче,— відповів я.

— Я подивлюся вдома в свою записну книжку і подзвоню вам.

— Гаразд.

Я був знайомий з Роем уже двадцять років і прекрасно знав, що в лівій верхній кишені свого жилета він завжди носить невеличку записну книжку, в якій занотовано, коли і з ким він має зустрітися, тому я зовсім не дивувався, що він не нагадує про своє запрошення. Тепер ніхто не зміг би переконати мене, що його палке бажання зустрітися зі мною безкорисливе. Попихкуючи люлькою, перед тим, як лягти спати, я перебрав у пам'яті всі причини, які могли примусити Роя запросити мене на сніданок. Може, він поступився настирливим проханням якоїсь поклонниці? Або ж американський видавець, приїхавши всього на кілька днів до Лондона, попросив, щоб Рой влаштував йому зі мною побачення. Але хіба міг я подумати, щоб мій приятель та не зміг би сам знайти вихід з такого становища? Крім того, він надав мені право самому визначити день зустрічі. Отже, навряд чи тут був замішаний ще хтось третій.

Ніхто краще за Роя не вмів виявити стільки щирої сердечності до прославленого колеги-письменника. Так

само, як ніхто швидше за Роя не відвернеться від того ж колеги, коли чорна смуга невдач або успіх іншого затмарять скороминушу славу. У кожного письменника є свої зльоти і падіння. А саме зараз я чомусь почав користуватися підвищеною увагою читачів. Звичайно, я міг би знайти якусь причину, щоб, не образивши Роя, відхилити його запрошення. Але він така людина, яку ніщо не позбавило б рішучості зустрітися зі мною. Відкараскатися від нього можна було, лише пославши його під три чорти. Та мене це запрошення зацікавило. Зрештою, я почувую навіть певну симпатію до Роя.

Я з захопленням спостерігав, як зростає його літературна слава. Кар'єра Роя може служити добрим прикладом для тих юнаків, які обрали своїм фахом обробіток літературної ниви. Не пригадую жодного з моїх сучасників, який би, маючи так мало таланту, став таким авторитетом у літературі. Цей талант, подібно до тієї дози патентованих ліків, яку приймають розумні люди, міг би вільно вміститися в одній столовій ложці. Рой добре це знає і часом йому самому, мабуть, здається чудом, що при таких здібностях він написав уже десь біля тридцяти книг. Певно, для нього було справжнім відкриттям, коли він уперше прочитав, ніби Чарльз Діккенс одного разу заявив, що геніальність являє собою лише безмежну працювитість. Рой довго думав над цим висловом і, мабуть, вирішив: якщо справа тільки в цьому — я обов'язково стану генієм. А коли захоплений оглядач якоїсь газетки для жіноцтва в рецензії на одну з його книг вжив це слово (остаєм часом критики почали надто вільно з ним поводитися), — Рой зітхнув із задоволенням людини, якій після довгого напруження пощастило, нарешті, розв'язати складний кросворд. Кожний, хто на протязі років спостерігав невтомну працювитість Роя, не міг не визнати, що він заслужив право називатися генієм.

Рою пощастило з самого початку. Він був єдиним сином урядовця, який, після довгого перебування на посту резидента в Гонконгу, завершив свою кар'єру губернатором Ямайки. Якщо ви звернетесь до біографічного довідника «Хто є хто», то прочитаєте таке: «*Олрой Кір* — єдиний син сера Раймонда Кіра, кавалера орденів Святого Михаїла і Святого Георгія 2-го ступеня, кавалера ордена королеви Вікторії 2-го ступеня та Емілії,

молодшої дочки покійного генерал-майора індійської армії Персі Кемпердауна». Освіту Рой здобув у Вінчестері та в Оксфордському університеті. Він був головою студентського товариства, і якби несподівано не захворів на кір, то легко завоював би блакитну майку чемпіона з веслування. Його наукові успіхи були скоріш пристойні, ніж видатні, зате він закінчив університет, не маючи жодного пенні боргу, бо вже тоді був ощадливою вдачею і не виявляв схильності до марнотратства. Отож Рой піс хорошим сином — він знав, що батькам нелегко було дати йому таку дорогу освіту. Після виходу у відставку батько Роя жив у скромному, але пристойному будинку недалеко від Страуда, в Глостері. Час від часу він наїжджав до Лондона, щоб узяти участь в офіційному обіді, який влаштовувався його колишнім департаментом. Тоді він обов'язково відвідував клуб «Атенеум», членом якого був довгі роки. За допомогою старого приятеля, теж члена клубу, він влаштував свого сина, який щойно закінчив навчання в Оксфорді, особистим секретарем до одного політичного діяча, котрий двічі осоромив себе на посаді державного секретаря двох консервативних урядів, за що й був кінець кінцем удостоєний звання пера. Це дало Рою змогу вже з перших кроків самостійного життя познайомитися з впливовими можновладцями. І він непогано скористався з такої нагоди. Ви ніколи не знайдете в його романах помилок, які псують твори тих, хто вивчив життя вищих верств суспільства тільки по ілюстрованих журналах. Він досконало знає, як розмовляють між собою герцоги, як повинні звертатися до них депутати парламенту, адвокати, букмекери, камердинери. Читача мимоволі захоплює та невимушеність, з якою він поводить у своїх ранніх романах з віце-королями, послами, прем'єр-міністрами, з особами королівської крові та знатними леді. Дружний без зверхності і фамільярний без зухвалості, він не дозволяє вам забувати про їхні титули, але дає приємну можливість відчутти, що всі ці вельможі з тієї ж плоти, що й ви. Я часто думав: як прикро, що, повіривши моді, ніби життя аристократії не може бути вже темою солідних романів, Рой у своїх наступних творах обмежився змалюванням духовних конфліктів присяжних повірених, бухгалтерів та маклерів. Він не зміг увійти в ці кола з такою ж упевненістю, з якою увійшов у вищі.

Вперше я познайомився з Роєм, коли він тільки-но покинув секретарювання, щоб повністю присвятити себе літературі. Красивим його не можна було назвати. Але шість футів росту, широкі плечі і впевнена осанка спортсмена, а до того ще й відкритий погляд великих блакитних очей, кучеряве каштанове волосся, трохи короткий широкуватий ніс і квадратне підборіддя робили його привабливим на вигляд юнаком. Рой був спортсменом у душі. Той, хто читав у його ранніх творах описи полювання з гончаками, такі яскраві й точні, не міг не відчувати, що Рой використовував власні враження. Ще зовсім недавно він час від часу охоче міняв перо на мисливську рушницю. Із своїми першими романами Рой виступив тоді, коли письменники, щоб довести свою мужність, пили багато пива і ще більше грали в крикет; декілька років його ім'я завжди згадувалось у першому десятку таких письменників. Письменники цієї школи, не знаю вже чому, втратили своє завзяття, їхні книги не користуються нині популярністю, і хоч вони й досі грають у крикет, але дедалі з більшими труднощами знаходять видавців для своїх нових творів. Рой перестав грати в крикет багато років тому і зробився тонким знавцем кларету.

Рой був дуже скромної думки про свій перший твір. Роман був короткий, лаконічний і, як всі його твори, написаний зі справжнім смаком. Рой розіслав його всім визначним письменникам разом з люб'язним листом. В ньому він писав про ту велику насолоду, яку мав, читаючи твори цього письменника, писав про те, як багато нового він з них дізнався, як палко прагне іти тим шляхом (о, звичайно, на пристойні відстані), що його проклав блискучий талант цього письменника. Він складає свою книгу до ніг великого митця як данину юнака; що вступаючи на літературну ниву, не може не вклонитися тому, кого він завжди вважатиме своїм учителем. Повністю усвідомлюючи, що це величезна зухвалість — просити таку переобтяжену роботою людину витратити дорогоцінний час на читання слабкої літературної спроби новачка, він усе ж благає критично оцінити твір і стати керівником у подальшій роботі. Серед відповідей, які він отримав, було лише кілька байдужих. Улещені його дифірамами письменники здебільшого відгукнулися довгими листами. Вони хвалили його книгу, а багато хто з

них запрошував його на сніданок. Їх причарувала Роева відвертість, вони були розчулені його ентузіазмом. Він просив їхніх порад із зворушливою покірністю і з вражаючою щирістю обіцяв виконувати ці поради. Задля такої людини, вважали вони, варто було пожертвувати якусь хвилину свого часу.

Роман мав значний успіх. Завдяки цьому у Роя з'явилось чимало друзів у літературних колах. Минуло небагато часу, і вже неможливо було уявити тобі вечір у Блумсбері, Кемпден Хіллі чи у Вестмінстері без Роя, який розносив бутерброди або допомагав якійсь старенькій леді позбутися порожньої чайної чашки. Він був такий молодий, такий незграбний, такий веселий, так широко сміявся з чужих жартів, що усі несамохіть проймалися до нього симпатією. Він став членом клубів, які орендували підвальні приміщення готелів на Вікторія-стріт чи у Холборні; в них письменники, молоді адвокати, а також леді в сукнях «ліберті», обговорювали за дешевим обідом проблеми літератури і мистецтва. Невдовзі виявилось, що Рой володіє неабияким умінням вести післяобідню розмову. Він був такий симпатичний хлопець, що колеги-письменники, і суперники й прибічники, вибачали йому навіть його джентльменство. Він щиро хвалив їхні незрілі твори і, рецензуючи рукописи, ніколи не знаходив у них недоліків. За це його вважали не тільки чудовим хлопцем, але й добрим суддею.

Рой написав другий роман. Він не пошкодував на нього праці і скористався з усіх порад, які йому дали більш досвідчені старші письменники. Цілком природно, що, за його проханням, дехто з них написав рецензії для газети, з редактором якої Рой приятелював; звичайно, рецензії були схвальні. Його другий роман був вдалим, але не настільки, щоб викликати заздрість суперників. Більше того, цей твір підтвердив їхню впевненість, що Рой ніколи не запалить Темзи. Він був надзвичайно хороший хлопець,— такі ніколи не гнуть кирпичу,— і вони ладні були допомогти йому — все одно він не підніметься високо і не стане їм на перешкоді. Я знаю людей, які гірко посміхаються, коли згадують свою помилку.

Та коли б хтось сказав, що Рой зазнається, це було б несправедливістю — він ніколи не втрачав скромності, яка ще в молоді роки була його найпривабливішою рисою.

— Я знаю, що я не великий романіст,— часто повторює він.— Коли я порівнюю себе з титанами літератури, то відчуваю, що мене просто не існує. Раніше я думав, що коли-небудь напишу справді визначний твір. Але я вже давно перестав навіть сподіватися цього. Хай би люди зрозуміли одне: я роблю все, що можу. Я багато працюю і ніколи не дозволяю собі ніякої недбалості. Гадаю, що я добрий оповідач і створюю правдиві характери. А втім, щоб оцінити пудинг, його треба покуштувати. До речі, моє «Вушко голки» розійшлося тиражем у тридцять п'ять тисяч примірників в Англії і вісімдесят тисяч — в Америці. А за право випустити мою наступну книгу видавці заплатили мені найвищий гонорар, який я будь-коли одержував.

То що ж, коли не скромність, примушує Роя і досі посилати листи рецензентам, дякуючи за похвали і запрошуючи поснідати у ресторані? Більше навіть! Якщо когось заманеться виступити з різкою критикою, він не робить так, як ми, грішні,— знизуємо плечима, лаємо в думці негідника, якому не сподобалась наша робота, і зразу про це забуваємо. О ні, Рой, особливо після того, як зросла його популярність, не робить нічого подібного до цього. Він сідає й пише довгого листа критикові: його дуже засмутила, мовляв, негативна думка про книгу, але рецензія була настільки цікава сама по собі і продемонструвала таку глибину критичної думки й таке велике чуття слова, що він вважає своїм обов'язком написати цього листа. Ніхто більш за нього не прагне до вдосконалення, і він сподівається, що не втратив іще здатності вчитися. Він не хоче бути настирливим, але, якщо критик не має важливіших справ у четвер або п'ятницю, то чи не згодився б він поснідати в «Савої» і розповісти детальніше, що саме не сподобалося йому в книзі? Ніхто не вмів замовляти сніданки краще за Роя. І тому не дивно, що, проковтнувши півдюжини устриць і шматок ягнячого сидельця, критик ковтав разом з цим усі свої зауваження. Отож цілком закономірно, що наступний роман Роя він уже розцінював як значний крок уперед.

Одна з труднощів, що їх має подолати людина на своєму життєвому шляху, полягає ось у чому: як поводитись із людьми, з якими ви колись були у близьких стосунках, коли ваш інтерес до них певною мірою

знизився? Якщо обидві сторони займають скромне громадське становище, то розрив відбувається непомітно і ні для кого не болісно. Якщо ж одна з них стає знаменитістю — це робить справу важчою. У такої людини з'являється, багато нових друзів, тисячі нових обов'язків. Але давні друзі неблаганні: вони вважають, що мають більше прав на вашу особу, ніж будь-хто. Оскільки ж ваша особа не лишається в їхньому повному розпорядженні, вони зітхають і, знизуючи плечима, зауважують:

— Що ж, виявляється, ви подібні до всіх інших. Слід чекати скорого кінця нашої дружби. Адже вам так пощастило...

Рою саме цього й хотілося: кінця дружби. Та де взяти сміливості? З більшістю давніх знайомих він не наважився порвати всіх зв'язків, але тепер уже неохоче приймає їхні запрошення повечеряти в неділю. Ростбіф у них з мороженого м'яса, приставленого з Австралії. Його смажили ще опівдні і пересмажили. А бургундське! Господи, чому вони звуть його бургундським? Невже їм ніколи не доводилося бувати в Боні¹ і зупинитися в "Hôtel de la Poste"? Звичайно, приємно згадувати чудові давно минулі дні, коли ви разом жили в бідній мансарді і ділилися останньою скоринкою хліба. Та вам робиться якось не по собі, коли приятель починає розповідати, що його книжки не користуються попитом, що не друкують його оповідань, а п'єс видавці навіть не хочуть читати. Коли ж він порівнює їх з тією нісенітницею, що йде на сцені (при цьому він чомусь дивиться на вас з німим докором)... Втім, краще не згадувати! Вам незручно. Ви відводите очі кудись убік і навмисне перебільшуєте власні невдачі: нехай він зрозуміє, що вам теж непереливки. Ви говорите про свою роботу з найбільшою зневагою, на яку тільки здатні, і з великим здивуванням виявляєте, що співрозмовник цілком поділяє ваші твердження. Ви говорите про мінливість смаків публіки: нехай людина потішить себе думкою, ніби ваша популярність теж не триватиме вічно. Старий приятель — доброзичливий, але суворий критик.

— Я не читав вашої останньої книги, — говорить він, — але читав попередню. Забув її назву.

Ви йому нагадуєте.

¹ Місто в Бургундії, відоме своїм вином.

— Я був трохи розчарований. Вона здалася мені слабкішою за ваші ранні твори. Ви, звичайно, знаєте, що мені найбільш подобається?

І ви, чувши це й від інших, називаєте свою першу книгу; тоді вам було двадцять років, книга ваша була недовершена і безпорадна, з кожної сторінки так і випирала недосвідченість її автора.

— Ви ніколи не напишете нічого ліпшого, — широко говорить друг. І ви починаєте усвідомлювати, що вся ваша кар'єра, не рахуючи того випадкового успіху, була довгим суцільним занепадом. — Я часто думаю: вам так і не судилося виправдати надії, породжені першою книгою.

Вас обсипає то жаром, то холодом. Ви непомітно позираєте на годинник і роздумуєте: чи не образиться ваш давній приятель, якщо ви підете о десятій? Ви наказали шоферу, чекати вас за рогом, щоб машина не стояла біля дверей і своєю пишністю не ображала вашого злиденного приятеля. Та ось біля самих дверей він каже:

— Автобус в кінці кварталу. Я трохи вас проведу.

Долаючи раптовий приступ страху, ви признаєтесь, що маєте автомобіль. Йому здається дуже дивним, що шоферу доводиться чекати за рогом.

— Це одне з дивацтв мого шофера, — пояснюєте ви.

Коли ви наближаєтесь до автомобіля, ваш приятель дивиться на вас з виразом моральної переваги. Нервуючи, ви запрошуєте його пообідати з вами найближчими днями. Ви обіцяєте написати йому і від'їжджаєте, міркуючи: чи не вважатиме він вас хвальком, якщо ви запросите його у «Кларідж», або скнарою, якщо запропонуєте піти в один з ресторанів Сохо?

Серце Роя Кіра не краялось подібними турботами. Жодна з цих проблем не поставала перед ним. Декому моє твердження може здатися трохи грубим, але, ніде правди діти, взявши від людини все, що можна, він поривав з нею. Це можна було б висловити і делікатніше, але для цього треба багато часу, треба плести тонке мереживо натяків та напівнатяків, ніжних чи жартівливих, а тому гадаю, що можна сказати саме так, як сказано, зважаючи на те, що я передаю суть справи. Більшість з нас, зробивши підлість людині, мимоволі на неї гніваються. В серці ж Роя не було місця для подібних дрібниць. Висмоктавши з людини всі соки, він ніколи вже не відчував після цього до неї зичливості.

— Бідолаха Сміт,— говорив Рой у цих випадках.— Він такий симпатичний. Я його щиро поважаю і дуже шкодую, що справи його йдуть так погано. Хоч би хто-небудь допоміг йому. Я вже забув, коли його й бачив. Дуже погано, коли доводиться штучно підтримувати давню дружбу — це боляче для обох сторін. Коли переростаєш людину, тобі лишається один вихід — примиритися з цим.

Якщо ж йому траплялося випадково зустрітися з цим самим Смітом, скажімо, на галереї для публіки під час зборів Королівської академії,— важко й уявити більшу радість. Він потискав Смітові руку і запевняв, що ця зустріч — справжнє свято для нього. Обличчя його сяяло. Блиск очей здатний був змагатися із самим сонцем. Сміт просто купався в променях дружніх почуттів, а безмежно схвильований Рой заявляв, що ладен головою своєю накласти, аби лише написати книгу хоч наполовину таку талановиту, як останній роман Сміта. Та коли Рою здавалося, що давній приятель його не помітив, він спокійно відвертався в інший бік. Але Сміт помічав Роя і почував себе глибоко ображеним. Бідолашний Сміт злостився. Він згадував, що колись Рой був радий розділити з ним єдиний біфштекс у третьорозрядному ресторані або провести відпустку в рибальській халупі в Сент-Айзі. «Рой — підлиза, він сноб і лицемір»,— заявляв тепер Сміт.

Але в цьому він помилявся. Найяскравішою рисою Олроя Кіра була щирість. Ніхто не може бути лицеміром на протязі двадцяти п'яти років. З усіх вад лицемірство — найважча і найвиснажливіша; лицемірство вимагає невпинної пильності і рідкісної душевної зібраності. Воно не може, подібно до перелюбства чи обжерливості, виявлятися час від часу: це хронічний стан. Воно вимагає також цинічного складу характеру і веселої вдачі. А Рой, хоч сміявся часто й охоче, не був, на мою думку, веселун, хоча, я певен, він не був і цинік. Признаюся, я спромігся дочитати до кінця далеко не всі його романи, і все ж переконаний, що його щирість відбилася на кожній з написаних ним сторінок. І це, безумовно,— головна причина його тривалої популярності. Рой завжди щиро вірив у те, в що вірили на той час усі. Коли він писав романи з життя аристократів, він справді вірив, що аристократія, хоч яка вона розбещена та аморальна, має

досить шляхетства і природжених здібностей для керування Британською імперією; коли ж згодом він почав писати про середні верстви суспільства, він так само широко вірив, що тільки вони — становий хребет країни. Його негідники завжди мерзенні, герої — героїчні, а дівчата — цнотливі.

Коли Рой запрошував автора схвальної рецензії на сніданок — це завжди було виявом його широкій вдячності до рецензента за його добру думку; коли ж він запрошував автора негативної статті — причина полягала в тому, що він від усього серця прагнув до самовдосконалення. Коли невідомі прихильники його таланту з Техасу або Західної Австралії приїздили до Лондона, він вів їх у Національну галерею, не тільки заради того, щоб зміцнити свою популярність, але й тому, що дуже цікавився їхнім ставленням до мистецтва. Щоб пересвідчитися в Роевій широті, досить було побувати лише на одному з його публічних виступів.

Коли, одягнувши свій улюблений вечірній костюм або ж, якщо вимагають обставини, вже поношений, але прекрасно зшитий костюм вільного крою, він стоїть на трибуні, звернувши до слухачів серйозне, шире, приємно схвильоване обличчя, то кожному видно, що він повністю віддається своєму покликанию. Інколи він затинається, ніби підшуковуючи потрібне слово. Але тим ефектніше звучить воно, коли він його нарешті вимовляє. Голос у нього низький, приємного тембру. Особливо він любить виступати з лекціями про творчість молодих письменників Англії та Америки. Він говорить, про їхні досягнення з ентузіазмом, який свідчить про його великодушність. Говорить він, правда, забагато, бо, послушавши таку лекцію, ви відчуваєте, що дізналися про того чи іншого письменника майже все, так що його творів можна тепер і не читати. Певно, саме через це після виступів Роя попит на книги письменників, про які він говорив у лекціях, різко падав, тоді як на його власні — значно зростав. Його енергія невичерпна. Він не тільки здійснив кілька успішних подорожей по Сполучених Штатах, але й об'їздив усю Велику Британію. Рой ніколи не відхилив запрошення навіть найменшого клубу або маловпливового товариства. Час від часу він переглядає свої лекції і видає їх гарненькими книжечками. Більшість людей, які цікавляться цими питаннями, певно,

хоч у руках тримали його праці «Сучасні романісти», «Російська белетристика» і «Деякі письменники»; і мало хто не погодиться з тим, що ці книжечки позначені справжнім літературним смаком та самобутністю.

Та це жодною мірою не вичерпує діяльності Роя. Він — активний член організацій, які були засновані для захисту прав письменників або полегшення їхньої важкої долі тоді, коли хвороба чи похилий вік приведуть їх до злиднів. Він завжди охоче допомагає законодавчим органам, коли авторські права стають предметом їхньої турботи. Його ще ніколи не застукувала зненацька пропозиція взяти участь у подорожі за кордон, якщо ця подорож впливала з необхідності налагодити дружні контакти з письменниками інших націй. Можна завжди розраховувати, що він, у разі потреби, виступить як представник літературних кіл на офіційному обіді; він — постійний член комітету, створеного для того, щоб як належить приймати заморські літературні знаменитості. Жоден книжковий базар не проходить без того, щоб на ньому не було бодай однієї з його книг, прикрашеної автографом. Він ніколи не відмовляється давати інтерв'ю. Адже ніхто, твердить він, краще за нього не знає труднощів письменницької праці, в нього ніколи не вистачить жорстокості відмовити бідоласі-газетяреві в інтерв'ю — хай чоловік заробить кілька гіней. Він, як правило, запрошує свого інтерв'юера на сніданок, і йому рідко коли не щастить справити на репортера приємне враження. Але Рой завжди висуває вимогу: він хоче бачити статтю до того, як вона буде надрукована. Рой завжди чемний з журналістами, які в найнезручніші моменти звертаються до знаменитостей по телефону з єдиним проханням: поінформувати читачів газети, чи вірить знаменитість у бога або чим знаменитість снідає. Він буває присутній майже на всіх дискусіях, і публіка завжди точно знає, що він думає про сухий закон, про вегетаріанство, джаз, часник, фізичні вправи, політику, шлюб і місце жінки в сім'ї.

Щоправда, його міркування про шлюб дещо абстрактні, оскільки досі йому успішно щастило уникати стану, який більшість письменників вважає несумісним з важким тягарем, що його несе в собі їхнє покликання. Всім відомо, що протягом кількох років він був безнадійно закоханий в заміжню жінку з вищого світу; він

ніколи не згадував про неї інакше, як з рицарським захопленням, хоч усі знали, що поводитися вона з ним жорстоко. В романах того періоду чимало слідів його власного душевного стану. Пережита драма навчила його успішно уникати намагань певного гатунку жінок (не ображаючи їх при цьому), які прагнуть будь-що змінити своє хитке сучасне на забезпечене майбутнє дружини популярного письменника. Коли він помічає в їх збуджено сяючих очах бодай натяк на відділ реєстрації шлюбів муніципалітету, він одразу ж каже їм, що пам'ять про перше велике кохання ніколи не дозволить йому поєднати свою долю з чиеюсь іншою. Донкіхотство Роя може дратувати жінок, але воно ніколи їх не ображає. Він злегка зітхає, коли каже, що має назавжди відмовитись від домашнього вогнища, від щастя стати батьком; це, мовляв, жертва, яку він ладен принести не тільки власним ідеалам, але й тій, хто поділить з ним радощі кохання. Рой помітив, що, як правило, люди не люблять дружин письменників і художників. Митець, який всюди ходить з дружиною, робиться докучливою людиною, і, врешті, його перестають запрошувати туди, куди він дуже хотів би піти; коли ж він лишає свою дружину вдома, то потрапляє під таку зливу докорів та звинувачень, що від спокою, який конче потрібен для плідної творчості, не зостається й сліду. Елрой Кір ще й досі парубок і, маючи вже п'ятдесят років, так і хоче ним залишитися.

Він — приклад того, що може зробити письменник, на які висоти він може піднятися, якщо він працьовитий, чесний, має здоровий глузд і вміє використовувати всі засоби для досягнення мети. Він — чудовий хлопець, і ніхто, крім упертого причепа, не заздритиме його успіху. Я помітив, що лягати спати, думаючи про нього, — значить поринути у глибокий, спокійний сон. Тому я швиденько нашкрібав записку міс Феллоус і пішов спочивати.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Наступного ранку разом з листами й газетами я одержав відповідь на свою записку до міс Феллоус: містер Олрой Кір чекатиме на мене о чверть на другу в клубі на Сент Джеймс-стріт. За кілька хвилин до першої я виру-

шив у свій клуб випити коктейль, бо був певен, що коктейлем Рой мене не почастує. Потім, ліниво поглядаючи на вітрини магазинів, пройшовся по Сент Джеймс-стріт і, маючи кілька вільних хвилин (я не хотів приходити на побачення точно у визначений час), заглянув у салон, щоб подивитись, чи нема там чого-небудь цікавого. Аукціон вже почався, і якісь смагляві людці передавали з рук у руки срібні вироби часів Вікторії, тоді як аукціонер, з нудьгою стежачи за їхніми рухами, мимрив монотонно: «Дають десять шилінгів, одинадцять, одинадцять з половиною...» Цього погожого червневого дня повітря на Кінг-стріт було прозоре. Тому картини на стінах Крісті мали особливо брудний вигляд. Я вийшов на свіже повітря. Люди йшли по вулиці якось мляво, ніби їхні душі оповив денний спокій, і серед своїх буденних справ вони із здивуванням відчули раптом необхідність притишити крок і придивитись до навколишнього життя.

В Роевому клубі данував незворушний спокій. У вестибюлі мене зустріли тільки старенький швейцар і хлопчик-розсильний; складалося враження, що всі його члени пішли на похорон метрдотеля. Як тільки я назвав ім'я Роя, хлопчик-розсильний провів мене спочатку в порожній гардероб, де я лишив свій капелюх і ціпок, а потім у теж порожній зал, стіни якого були обвішані величезними портретами державних діячів часів Вікторії. Рой підвівся з шкіряного дивана і тепло привітав мене.

— Може, відразу підемо нагору?— запропонував він.

Отже, я мав рацію, гадаючи, що він не почастує мене коктейлем, і похвалив себе за передбачливість. Рой повів мене сходами, вкритими важким килимом; тут ми теж нікого не зустріли. Ми ввійшли до їдальні для гостей і виявились єдиними її відвідувачами. Це була досить простора кімната, дуже чиста й світла, з великим вікном. Ми сіли біля нього, і дуже стриманий офіціант подав нам меню. Яловичина, баранина, сьомга, пиріг з яблуками, з ревенем, з агрусом... Продивляючись нескінченний список страв, я потихеньку зітхав, згадуючи про ресторани за рогом — де є і французька кухня, і жваві розмови, і чарівні жінки в легких платтях.

— Я порадив би замовити телятину і шинку,— сказав Рой.

— Не заперечую.

— Салат я приготую сам,— кинув він владно офіціанту. Потім, знову поглянувши на меню, великодушно додав:— А якщо ми до цього додамо спаржі?

— Це було б чудово.

Рой тримався дедалі величніше.

— Дві порції спаржі. І скажіть головному кухареві, щоб він сам її вибрав. Тепер що б нам випити? Може, пляшку хоку?¹ Він тут дуже непоганий.

Коли я погодився, Рой наказав офіціанту покликати буфетника. Я мимоволі замилювався впевненою і водночас винятково ввічливою манерою, з якою він віддавав накази. Мабуть, саме так чемний король посилає за своїм фельдмаршалом. Буфетник— дуже показний в своєму фракку, із срібним ланцюжком на грудях— швидко підійшов з картою вин у руках. Рой дружньо кивнув йому головою.

— Алло, Армстронг, ми хотіли б випити пляшку того самого «Лібфраумільх» урожаю двадцять першого року.

— Слухаю, сер.

— Як воно йде? Добре? Мабуть, більше ми його не дістанемо?

— Боюсь, що так, сер.

— Втім, навіщо хвилюватися передчасно, чи не так, Армстронг?

Рой сердечно посміхнувся йому. Маючи досвід поводження з членами клубу, буфетник відчув, що зауваження вимагає відповіді.

— О так, сер.

Рой засміявся і подивився на мене— мовляв, оригінал цей Армстронг.

— Охолодить його, будь ласка, не дуже сильно, а саме так, як треба. Я хочу показати моєму гостю, що тут теж розуміють, що до чого.— Він обернувся до мене.— Армстронг служить у нас уже сорок вісім років.— І, коли буфетник пішов, додав:— Сподіваюся, ви не жалкуєте, що прийшли сюди? Тут затишно і ніхто не заважатиме нашій розмові. Ми ж так давно не бачились. А вигляд у вас чудовий.

— Та все ж далеко не такий, як у вас.

— Наслідок чесного, тверезого і благочестивого життя,— засміявся він.— Багато працюю. Багато роблю

¹ Біле рейнське вино.

фізичних вправ. Як ви відносно гольфа? Може, зіграємо цими днями.

Я знав: Рой сильний гравець і ніщо не дасть йому меншого задоволення, ніж перспектива змарнувати день з таким профаном, як я, але відчув, що можу спокійно приймати це мимохідь кинуте запрошення. Рой являв собою зразок здорової людини. Його кучеряве волосся почало вже сивіти, але сивина була йому до лиця, і його відкрите засмагле обличчя здавалося навіть молодшим. Очі, які дивилися на світ з непідробною щирістю, були ясні і чисті. Рой був уже не такий стрункий, як у молоді роки, і мене не здивувало, що, коли офіціант приніс нам булочки, він попросив дієтичних хлібців Рай-Віта. Огрядність і повільність рухів робили Роя поважним і додавали ваги його словам. Він сидів так упевнено, що вам мимоволі здавалося, ніби під ним не крісло, а п'єдестал.

Не знаю, чи пощастило мені, описуючи його діалог з офіціантом, показати, що мова його здебільшого відзначалася не дотепністю, а невимушеністю. Він так багато сміявся, що іноді це створювало ілюзію, ніби сказане ним справді смішне. Він ніколи не ліз за словом у кишеню, і його розмова не стомлювала слухачів.

Багато письменників мають погану звичку при розмові надто ретельно вибирати слова. Особам з вищих верств суспільства, чий словник обмежений їхніми духовними потребами, розмови з такими письменниками здаються дещо важкуватими і тому не завжди бажаними. З Роем такого ніколи не траплялося. У розмові з швейцаром він вживав цілком зрозумілі для того вирази, а з закоханою у кінські перегони графінею розмовляв мовою її грумів. Люди захоплено кажуть, що Рой анітрішечки не схожий на письменника, і жоден комплімент не приносить йому більшої втіхи. Розумні люди переважно користуються певною кількістю готових фраз, популярних прикметників і дієслів, значення яких зрозуміле лише даному колу людей; вони надають легкості й домашньої невимушеності розмові і дозволяють уникати потреби думати. Американці — ділові люди — так удосконалили цей метод і вигадали таку велику кількість штампів, що можуть вести веселу і жваву розмову, ані на мить не замислюючись над її змістом і лишаючи, таким чином, мозок вільним для вирішення більш важли-

вих справ великого бізнесу і блуду. Словник Роя був необмежений, а його чуття слова, потрібного саме в дану хвилину, — непогрішиме: його мова від цього ставала колоритна і водночас зрозуміла; кожного разу він користувався цими штампами з таким завзяттям, ніби його багатющий мозок сам карбував їх.

Зараз Рой був у доброму гуморі і з великим захопленням говорив про те про се: про наших спільних друзів, про останні книги, про оперу. Щоправда, він завжди відзначався душевною теплотою, але сьогодні говорив так щиро, що аж серце в'януло. Він ремствував, що ми рідко бачимось, і з щирою відвертістю (а вона була однією з найприємніших його рис) признався, якої він високої думки про мене. Я відчув, що на такі виявлення дружніх почуттів не можна не відповісти. Він спитав мене, над чим я зараз працюю, а я поцікавився, над чим працює він. Поговорили про те, що жоден з нас не має того успіху, на який заслуговує. Ми їли пиріг з телячиною й шинкою. Рой розповідав мені, як він готує салат. Ми пили хок і прицмокували губами.

А я весь час думав: коли ж він перейде до діла?

Здавалося неймовірним, що тільки заради розмови про Матіса, про російський балет і Марселя Пруста Олрой Кір у самий розпал лондонського сезону здатний витратити час на колегу, який не є рецензентом і взагалі ніде не має жодного впливу. Але факт лишався фактом. Більше того, крізь його веселість просвічувало хвилювання. Якби я не знав про його матеріальне становище, то міг би запідозрити, що він має на думці позичити сотню фунтів. Мабуть, подумав я, сніданок закінчиться, а Рой так і не знайде нагоди сказати, що в нього на думці. Я знаю: він обережний і, напевно, знаючи, що цю першу після такої великої перерви зустріч краще використати лише для відновлення дружніх стосунків, вирішив просто принадити мене приемним, поживним сніданком.

— Чи не перейти нам до іншої кімнати випити кави? — спитав Рой.

— Як вам завгодно.

— Гадаю, там буде затишніше.

Ми перейшли в другу, значно просторішу кімнату з великими шкіряними кріслами й диванами; на столах лежали газети та журнали. Два літні джентльмени тихо

розмовляли в кутку. Вони зміряли нас неприязними поглядами, але це не завадило Рою сердечно привітатися до них.

— Привіт, генерале,— вигукнув він весело.

Я постояв трохи біля вікна, милуючись красою дня і думаючи, що варто було б знати більше про минуле Сент Джеймс-стріт. Незручно, що я не знаю навіть назви клубу, який міститься навпроти, а в Роя спитати боязко: він зневажатиме мене за незнання того, що відомо кожній порядній людині. Та ось Рой спитав мене, чи питиму я з кавою коньяк; я відмовився, але він почав запевняти, що коньяк у клубі чудовий. Ми сіли на диван біля вишуканого каміна й запалили сигари.

— Коли Едвард Дріффілд востаннє приїздив до Лондона, ми тут снідали з ним,— побіжно зауважив Рой.— Я переконав старого покуштувати наш коньяк, і він був просто захоплений. Минулого тижня я провів з його удовою весь уїк-енд.

— Справді?

— Вона передавала вам щире вітання.

— Мило з її боку. Не думав, що вона мене пам'ятає.

— Ого, ще й як пам'ятає! Ви снідали в них шість років тому, правда ж? Вона каже, що старий був дуже радий бачити вас.

— Але тільки не вона.

— О, ви помиляєтесь. Щоправда, їй доводилося бути насторожі. Старому надокучали відвідувачі, а вона повинна була берегти його сили, адже він так багато працював. Подумайте самі— вона зберегла йому життя й енергію аж до вісімдесяти чотирьох років. Я часто бачуся з нею після того, як помер старий. Вона страшенно самотня. Зрештою, протягом цілих двадцяти п'яти років вона доглядала його. Знаєте, яка це титанічна праця.

— Вона ще досить молода і могла б одружитися знову.

— О ні, цього вона не зробить. Це було б жахливо.

Ми помовчали і сьорбнули трохи коньяку.

— Ви— один з небагатьох, хто знав Дріффілда, коли він ще не був відомий. Адже ви з ним часто зустрічалися, правда?

— Якоюсь мірою так. Тоді я був майже хлопчиком, а він— людиною середнього віку. Ми з ним не були товаришами по чарці.

— Звичайно, ні! Але ви, напевне, знаєте про нього багато такого, чого не знають інші.

— Гадаю, що знаю.

— І вам ніколи не спадало на думку написати спогади про нього?

— Боронь боже!

— А ви не вважаєте, що вам слід було б це зробити? Він був один з найвідоміших письменників сучасності, останнім вікторіанцем. Його романи здобули право на безсмертя. Вони належать до найкращих творів, написаних за останні сто років.

— Справді? Я завжди вважав їх трохи нуднуватими. Рой підвів на мене очі — в них стрибали хитрі бісики.

— Як це схоже на вас! Але ж ви не заперечуватимете, що більшість дотримується іншої думки. Можете повірити — я читав його романи не раз і не двічі, а принаймні разів шість. І вони подобаються мені дедалі більше. Ви читали статті, які з'явилися після його смерті?

— Деякі читав.

— Я читав усі і мушу сказати: єдність думок разюча.

— Якщо всі твердили одне й те саме, то чи варто було їх читати?

Рой іронічно знизав своїми широкими плечима, але не відповів нічого.

— Стаття в літературному додатку «Таймса» видалася мені чудовою. Старому було б дуже приємно прочитати її. Я чув, ще деякі тримісячні журнали мають намір вмістити статті в наступних номерах.

— І все ж його романи трохи нудні.

— А ви не почуваете незручності від того, що ваша думка не збігається з думками солідних людей? — поблажливо посміхнувся Рой.

— Анітрохи. Я пишу вже тридцять п'ять років, і ви не уявляєте собі, скільки я зустрічав письменників, яких проголошували геніями. Вони якийсь час втішались цією славою, а потім поринали в забуття. Хотів би я знати, де вони зараз. Чи вони померли, чи їх запроторили в будинки для божевільних, чи вони киснуть по різних конторах? Може, вони й зараз нишком дарують на згадку свої книги лікарю або покоївці десь у глухому селі? А може, вони живуть у якомусь італійському пансіонаті, де їх і досі вважають знаменитостями.

— О так, вони як бульки на воді. Я знавав таких.

— Ви навіть читали про них лекції.

— Доводилось. Хотілося, по можливості, допомогти їм стати на ноги, хоч я й знав заздалегідь, що з них нічого путнього не вийде. Хай йому біс, можна ж дозволити собі таку щедрість. Але Дріффілд не був на них схожий. Збірка його творів на тридцять сім томів, яка вийшла недавно, продавалася по сімдесят вісім фунтів. Красномовна цифра. Його твори з кожним роком розкупуються все краще, можете мені повірити. Коли я останній раз був у місіс Дріффілд, вона показувала мені його поточний рахунок. Дріффілд здобув загальне визнання.

— Ніхто цього напевно не знає.

— Але ж вам здається, що ви знаєте,— ехидно зауважив Рой.

Та він мені не дошкулив. Я знав, що дратую його, і це мене тішило.

— Гадаю, що ті оцінки, які інстинктивно склалися у мене ще в дитинстві, найвірніші. Мені казали, що Карлейль — великий письменник, і я дуже соромився, коли побачив, що його «Французьку революцію» і «Сартор Резартус» просто неможливо читати. А хіба їх зараз читають? Інші, міркував я, краще за мене розбираються в людях, і я картав себе за те, що в глибині душі вважав Джорджа Мередіта манірним, багатослівним і нещирим. Зараз майже всі про нього такої думки. Оскільки мені казали, що любити Уолтера Патера — значить бути культурною людиною, я любив Уолтера Патера, але, господи, яким нудним здавався мені «Маріус»!

— Ну, я не допускаю, щоб зараз хто-небудь читав Патера, і, звичайно, Мередіта спокійнісінько забули, а Карлейль був просто самовпевнений пустобрех.

— Ви навіть не уявляєте, як на них усі молилися тридцять років тому.

— І ви ніколи не помилялися?— поцікавився Рой.

— Всього раз чи двічі. Про Ньюмена був значно нижчої думки, ніж зараз, а дзвінки строфи Фіцджеральда здавалися мені колись кращими. Я не міг читати «Вільгельма Мейстера» Гете, тепер я вважаю його шедевром.

— А про що ваша думка лишилася незмінною?

— Ну, скажімо, «Трістрам Шенді», «Амелія», «Яр-

марка марнославства», «Мадам Боварі», «Пармський монастир», «Анна Кареніна», Вордсворт, Кітс, Верлен.

— А ви, пробачте, не дуже оригінальні.

— Я теж такої думки. Але ви спитали мене, чому я покладаюся лише на свій смак, і я намагався пояснити вам. Справа не у відвертості і не в побоюванні піти наперекір загальній думці — мені справді не подобався дехто з тих письменників, ким тоді модно було захоплюватися. І, здається, роки довели, що я мав рацію, бо те, що інстинктивно любив тоді, витримало випробування часу.

Рой трохи помовчав, дивлячись у чашку. Що він хотів знайти там: залишки кави, чи потрібні йому слова — не знаю. Я поглянув на годинник, що стояв на каміні: пора було йти додому. Мабуть, я помилився — Рой запросив мене лише для того, щоб знічев'я побалакати про Шекспіра та музику. Мені стало незручно за свої недобрі думки, і я поглянув на нього з турботою. Якщо це була єдина його мета, — значить, він почуває себе стомленим або розчарованим. Якщо у нього немає корисливої мети, — це може означати лиш одне: в даний момент він нудиться світом. Рой перехопив мій погляд і заговорив:

— Гадаю, ви не заперечуватимете, що людину, котра здатна на протязі шістдесяти років писати книгу за книгою, завойовуючи кожною все більшу популярність, не можна вважати звичайною. Кінець кінцем, у книгарні Ферн Корт є полиці, заповнені перекладами творів Дріффілда на мови всіх культурних народів. Звичайно, я готовий визнати, що сьогодні багато з написаного ним здається трохи старомодним. Він творив у важкий час і мав схильність до багатослів'я; більшість його творів мелодраматична. Та є в нього одна риса, якої ви не зможете заперечити: чуття краси.

— Справді? — спитав я.

— Врешті-решт, це єдина річ, яка береться до уваги. А Дріффілд не написав жодної сторінки, котра не була б сповнена краси.

— Справді? — знову спитав я.

— Хотів би я, щоб ви були разом з нами, коли в день вісімдесятиріччя Дріффілда ми прийшли подарувати старому його портрет. Це був дійсно незабутній день!

— Я читав про це в газетах.

— Там, як ви знаєте, були не тільки письменники.

Звідусіль з'їхалися представники науки, політики, бізнесу, мистецтва, вищого світу. Не знаю, чи доведеться вам коли бачити разом стільки видатних людей, скільки вийшло з поїзда в Блекстейблі. Всі були дуже зворушені, коли прем'єр-міністр, виголосивши чудову промову, вручив орден «За заслуги». Важко сказати, на скількох очах у той день блищали сльози!

— Дріффілд теж плакав?

— Ні, він був на диво спокійний. Він як завжди: трохи соромливий, дуже витриманий, привітний, звичайно, але спокійний і навіть дещо сухий. Місіс Дріффілд не хотіла, щоб він перевтомлювався, і, коли ми пішли снідати, старий залишився в кабінеті; вона послала йому сніданок туди. Поки всі пили каву, я непомітно прослизнув до нього. Він палив люльку і дивився на портрет. Я спитав його, що він про нього думає. Він нічого не відповів, тільки злегка посміхнувся і спитав, чи можна йому вийняти штучні зуби. Але я його відрадив, бо зараз повинна була зайти депутація, щоб попроситися з ним. Потім я запитав, що він думає про цей незабутній день. «Кумедний,— відповів він,— просто кумедний». Здавалось, він почував себе втомленим. Останнім часом Дріффілд неохайно їв і неохайно палив — набиваючи люльку, розсипав тютюн навколо себе. Місіс Дріффілд не хотіла, щоб його бачили в такому стані, але я був винятком з правила. Я трохи причепурих старого, потім зайшли усі інші, потиснули йому руку, і ми вирушили назад до міста.

Я підвівся.

— На жаль, треба йти. Мені було дуже приємно побачитись з вами.

— Я саме йду на закриту виставку у Лестер Геллері. У мене там знайомі, і, якщо хочете, можемо піти вдвох.

— Дуже мило з вашого боку, але у мене теж є запрошення. Та я не збирався туди йти.

Ми спустилися на перший поверх, я взяв свого капелюха. Коли вийшли на вулицю і я повернув у бік Пікаділлі, Рой сказав:

— Я трохи пройду з вами,— і пішов поруч зі мною, намагаючись крокувати в ногу.— Ви, здається, знали його першу дружину?

— Чию?

— Дріффілда.

— А!— Я зовсім забув про старого письменника.— Так, знав.

— І добре знали? Кажуть, вона була жахлива.

— Я цього не помітив.

— Вона, мабуть, була страшенно вульгарна. Здається, вона служила буфетницею?

— Еге ж.

— Хотів би я знати, якого біса він з нею одружився. Я чув, що вона зраджувала його на кожному кроці.

— Так, зраджувала.

— Ви пам'ятаєте її?

— Дуже добре,— посміхнувся я.— Вона була гарненька.

Рой засміявся.

— Не всі такої думки.

Я не сказав нічого. Ми дійшли до Пікаділлі і, зупинившись, я простягнув Рою руку. Він потиснув її, але, мені здалося, без звичайної сердечності. Складалося враження, ніби він розчарований з нашої зустрічі, тільки чому — я не міг збагнути. Адже він навіть не натякнув, чого хоче. Йдучи аркадою готелю «Ріц», а потім уздовж огорожі парку до Хаф-Мун-стріт, я намагався зрозуміти, чи не була моя поведінка чимось відразливою для Роя, адже він, безумовно, відчув, що момент прохати про послугу явно неспішний.

Я йшов по Хаф-Мун-стріт. Після веселого галасу Пікаділлі ця вулиця була приємно спокійна й тиха. В багатьох будинках здавалися пожильцям квартири, але оголошували про це дуже стримані об'яви. На деяких дверях блищали начищені мідні таблички, такі, як у лікарів, на інших слова «вільні квартири» були акуратно написані на фразузі над входом. На одній чи двох табличках стояло лише прізвище власника, і недосвідчена людина могла подумати, що це ім'я кравця чи лихваря. Тут не було жвавого вуличного руху Джермін-стріт, де теж здавалися квартири. Біля деяких дверей стояли шикарні автомобілі, подекуди з таксі виходили середнього віку жінки. Відчувалося, що тут мешкають не ті веселі, з трохи зіпсованою репутацією люди з Джермін-стріт,— любителі скачок, що вранці прокидаються з нестерпним головним болем і з величезним бажанням похмелитися,— а поважні жінки, що приїхали з провінції на шість тижнів великосвітського лондонського сезону,

та літні джентльмени, які відвідують привілейовані клуби. З року в рік приїздять вони у той самий будинок; знаючи, мабуть, його власника ще відтоді, коли він служив у когось із знайомих. Моя господиня, міс Феллоус, служила куховаркою в дуже багатих людей, але ви ніколи б цього не сказали, побачивши, як вона йде за продуктами на Шефердський базар. Якщо хто-небудь уявляє куховарку товстою, червонопикою і неохайною жінкою, то міс Феллоус — худорлява, дуже пряма, чисто і модно вдягнена дама середнього віку з рішучими рисами; вона фарбує губи і носить окуляри. Вона — практична, спокійно цинічна і править за пансіон немалі гроші.

Кімнати, які я наймав, містилися на першому поверсі. Вітальня була обклеєна старими шпалерами під мармур, на стінах висіли акварелі на романтичні сюжети з зображенням кавалерів, які вклоняються дамам, і рицарів, які бенкетують у пишних залах. У вазонах стояла папороть, а крісла були оббиті витертою шкірою. Кімната нагадувала неповторні вісімдесяті роки минулого сторіччя, і коли я визирав у вікно, мені здавалося, що зараз замість шестициліндрового крейсера я побачу приватний двоколісний екіпаж. Завіси були з важкого червоного репсу.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

На сьогодні в мене було намічено багато справ. Але позавчорашня розмова з Роем, події минулого, які й досі жили в моїй пам'яті, моя кімната — все це, не знаю чому, завершило мої думки у річище спогадів. Здавалося, всі, хто колись мешкав у моїй оселі, — чоловіки в сюртуках, з довгими, схожими на баранячі котлети бакенбардами, жінки в платтях з турнюрами та оборками незримо тіснилися біля мене. Гуркіт Лондона, — чи то справжній, чи уявний (будинок стояв у кінці Хаф-Мун-стріт), — краса сонячного червневого дня — все це надавало моїм мріям приємно хвилюючої гостроти. Минуле, що пропливало переді мною, здавалося, втратило свою реальність, і я бачив його так, ніби це була сцена з вистави, а я — глядач з гальорки.

На мій погляд, життя зараз набагато веселіше, ніж сорок років тому. І люди привабливіші, ніж у ті далекі часи. Тоді вони поводитись поважніше, мали більше доброчесності і, кажуть, ґрунтовніші знання. Не знаю. Зате знаю напевно: вони були сварливіші, через міру їли, а деякі й пили, мало займалися фізичними вправами. У більшості з них була хвора печінка, а часто й зіпсоване травлення. Вони були дражливі. Не кажу про Лондон, про який я нічого не знав, поки не став дорослим. Не маю також на увазі вельмож, які полювали і займалися стрілецьким спортом. Я кажу про жителів сільської місцевості і про звичайних, не дуже багатих людей — джентльменів скромних достатків, священників, відставних офіцерів — про тих, хто становив місцеве товариство. Життя їхнє було неймовірно нудне. Їх не приваблював гольф; лише в небагатьох були поганенькі тенісні майданчики, та й на них грала переважно молодь; один раз на рік у залі муніципалітету влаштовувались танці; ті, у кого були карети, каталися після обіду; інші йшли робити моціон! Можуть сказати, що вони не відчували нестачі розваг, про які нічого не знали, а натомість час від часу влаштовували то в одного, то в іншого вечірки, на які просили вас принести музичний інструмент, і ви там співали пісні Мод Валері Уайт і Тості. Але дні тягнулися нестерпно довго, й нудно. Люди, які жили за милою один від одного, люто сварилися і, щодня зустрічаючись, не віталися по двадцять років. Вони були пихаті і вперті. Напевно, саме таке життя породжувало диваків; люди не були схожі один на одного, як зараз. Нелегко було жити з ними в згоді. Може, ми й справді несерйозні і безтурботні, але ставимося один до одного без колишнього підозріння; незважаючи на грубість наших манер, ми не такі скупі і, звісно, не такі сварливі.

Я жив у дядька й тітки на околиці маленького кентського містечка біля самого моря. Містечко називалося Блекстейбл; і мій дядько був місцевим священником. Тітка моя була німкеня. Вона походила із знатного, але збіднілого роду, і єдиним її вином був мозаїчний письмовий стіл, зроблений для її предка в сімнадцятому сторіччі, та набір келехів для вина. За моєї пам'яті їх лишилося зовсім мало, і правила вони за прикрасу вітальні. Мені дуже подобалися вирізьблені на них величні геральдичні щити з гербами, які тітка мала звичку

серйозно витлумачувати мені: по обидва боки від щита стояли лицарі, а казковий змії над короною здавався мені вельми романтичним. Тітка була звичайна стара жінка лагідної християнської вдачі; але хоч одружилася більш як тридцять років тому із скромним священиком з дуже невеликими прибутками, ніколи не забувала, що вона hochwohlgebogen¹. Коли один багатий лондонський банкір, дуже відомий у фінансових колах, поселився влітку в сусідньому будинку, мій дядько хотів запросити його на чай, але вона рішуче заперечила, бо «він був торговець». Ніхто не назвав її снобом. Навпаки, це було сприйнято як звичайна річ. У банкіра був хлопчик одного зі мною віку, і, вже не пам'ятаю як, я познайомився з ним. Я й досі пам'ятаю, яка суперечка спалахнула з приводу того, чи можу я запросити його до себе: мені з неохотою дозволили, але категорично заборонили ходити до нього. Тітка зауважила, що тепер, чого доброго, мені ще захочеться піти до вугляра, а дядько додав:

— Погані знайомства псують добрі манери.

Банкір, звичайно, відвідував церкву кожної неділі і завжди клав на тацю півсоверена, але якщо йому здавалося, що ця щедрість справляє добре враження, він глибоко помилявся. Весь Блекстейбл вважав, що він просто хизується своїм багатством.

У Блекстейблі було чимало довгих звивистих вулиць з маленькими двоповерховими будинками і з великою кількістю крамничок. Вулиці вели до моря. Навколо гавані ліпилося безліч вузьких звивистих тупичків. Судна привозили з Ньюкасла вугілля, і в гавані завжди буяло життя. Коли я настільки підріс, що мені дозволяли ходити всюди самостійно, я годинами блукав навколо гавані, дивився на галасливих брудних чоловіків у фуфайках і спостерігав, як розвантажують вугілля.

Саме в Блекстейблі я вперше побачив Едварда Дріффілда. Мені було п'ятнадцять років, я щойно повернувся із школи на літні канікули. Приїхавши додому, я першого ж ранку взяв рушник, купальний костюм і пішов на берег. На небі ані хмаринки, повітря чисте й тепле. Північне море надавало йому особливого присмаку. Яка це насолода: жити й дихати! Взимку жителі Блекстейбла, зіщулившись, якнайшвидше перебігають пустинну

¹ Високого походження.

вулицю, на яку налітають шквали східного вітру. Зараз вони нікуди не поспішали, а стояли групками на площі між тавернами «Герцог Кентський» і «Ведмідь і риф». Я чув їхню трохи тягучу східноанглійську говірку,— для когось, може, й неприємну, але для мене сповнену чарівної повільності. Всі вони були червонощокі, з блакитними очима, широкими вилицями й світлим волоссям. Може, їм бракувало кмітливості, але вони мали чесний, простодушний і здоровий вигляд; невисокі на зріст, вони були здебільшого дужі й енергійні. Рух на вулицях Блекстейбла в ті часи був невеликий, і людям, які стояли групками посеред вулиці й розмовляли, рідко доводилося давати кому-небудь дорогу — хіба тільки лікаревому візку або ресорній двоколці булочника.

Проходячи повз банк, я зайшов привітатися з управителем, який був церковним старостою, а коли виходив — зустрів курата¹. Ми потиснули один одному руки. З ним був не відомий мені чоловік. Курат не познайомив нас. Незнайомий бородань був невисокого зросту, вдягнений досить крикливо: в яскраво-коричневий костюм з короткими вузькими штанами, блакитні панчохи, чорні черевики, на голові він мав капелюх з широкими крисами. Короткі штани ще не ввійшли тоді в моду, принаймні в Блекстейблі, і, як кожний швидкий на оцінки підліток-школяр, я одразу ж вирішив, що він — непорядна людина. Поки я розмовляв з куратом, незнайомиць дружньо розглядав мене своїми усміхненими блідо-голубими очима. Відчувши, що він ладен ось-ось втрутитися в розмову, я прибрав гордого вигляду. Я не збирався розмовляти з людиною, котра носить короткі штани, як лісник; і взагалі мене обурило фамільярність його погляду. Сам я був одягнений бездоганно: білі фланелеві штани, блакитна спортивна куртка з емблемою моєї школи на нагрудній кишені і чорно-білий солом'яний капелюх з дуже широкими крисами. Раптом курат заявив, що йому час іти (дуже доречно, бо я ніколи не вмів перервати розмову на вулиці й завжди мучився, марно шукаючи якого-небудь приводу), але зауважив, що трохи пізніше ще заїде до нас, і попросив попередити дядька. Прощаючись, незнайомиць кивнув мені головою і посміхнувся, але я відповів йому холодним поглядом.

¹ Помічник парафіяльного священика.

Я вважав його за удачника, а ми в Блекстейблі не знали з дачниками, бо вважали лондонців вульгарними. Жахливо, говорили ми, кожного року мати справу з різною потолочню, яка вигідна лише торговцям. Та навіть вони зітхали з полегшенням, коли кінчався вересень і Блекстейбл знову поринав у свою звичайну тишу.

Повернувшись після купання додому, я розповів, що зустрів курата і що він обіцяв зайти до нас трохи згодом.

— Минулої ночі вмерла стара місіс Шеферд, — сказав мій дядько.

Куратовé прізвище було Галлоуей. Високий, худорлявий, незграбний, з кудлатим чорним волоссям і маленьким темно-жовтим обличчям — цей зовсім молодий чоловік здавався мені літньою людиною. Розмовляв він дуже швидко, жваво жестикулюючи; через це люди вважали його ексцентричним. Дядько нізачо б його не тримав, якби не його енергійність, — сам дуже лінивий, дядько з радістю перекладав більшість своїх справ на куратові плечі. Уладнавши справи, заради яких він завітав у будинок священика, містер Галлоуей зайшов до тітки привітатися, і вона запросила його на чай.

— З ким це ви стояли сьогодні вранці? — спитав я, коли він сів за стіл.

— А, це Едвард Дріффілд. Я вас не познайомив, бо не знаю, чи дядько дозволить вам знатися з ним.

— Думаю, це не дуже бажане знайомство, — зауважив дядько.

— А хто він такий? Він, певно, не тутешній?

— Він народився в цій парафії, — сказав дядько. — Його батько був управителем маєтку старої міс Вулф у Ферн-Корт. Але вони нонконформісти¹.

— Він одружений з тутешньою дівчиною, — сказав містер Галлоуей.

— Сподіваюся, він вінчався? — спитала тітка. — Це правда, що вона буфетниця з «Рейлвей Армз»?

— Цілком можливо, якщо робити висновки з її зовнішності, — усміхаючись, відповів містер Галлоуей.

— Чи довго вони збираються тут бути?

— Гадаю, що довго. Вони найняли будинок на тій

¹ Люди, що належать до різних протестантських сект, відокремлених од англіканської церкви.

вулиці, де стоїть конгрегаційна церква,— відповів курат.

В ті часи, хоч нові вулиці й мали назви, ніхто в Блекстейблі не знав і не ходив ними.

— Він ходить до церкви?— спитав дядько.

— Я ще не встиг побалакати з ним про це,— відповів містер Галлоуей.— Але, знаєте, він справляє враження вихованої людини.

— Не дуже я цьому вірю,— зауважив дядько.

— Дріффїлд учився в Хавершемській школі, одержував стипендію і навіть нагороди. Він міг продовжувати навчання у Ведхемі, але натомість втік, щоб стати моряком,— розповідав Галлоуей.

— Я чув, що він справжній вітрогон,— сказав дядько.

— Він не дуже схожий на матроса,— зауважив я.

— Ну, морем він перестав цікавитися вже давно. А відтоді займався чим завгодно.

— Талантів тьма, а діла чортма,— сказав дядько.

— Тепер він став письменником.

— Довго ним не буде,— заперечив дядько.

Я ще ніколи не бачив живого письменника, і це мене зацікавило.

— Що ж він пише?— спитав я.— Романи?

— Здається, що й романи,— відповів курат.— А також статті. Цієї весни вийшов його новий роман. Він обіцяв мені подарувати книгу.

— Я б на вашому місці не марнував часу на такі дурниці,— заявив дядько, який крім газет «Таймс» та «Гардіан» ніколи нічого не читав.

— Як називається книга?— поцікавився я.

— Він сказав мені, та я забув.

— Як би там не було, тобі зовсім не обов'язково це знати,— зауважив дядько.— Я категорично проти того, щоб ти читав безглузді романи. Найкраще заняття під час канікул — як можна більше гуляти на свіжому повітрі. Гадаю, вам дали якесь завдання на літо?

Завдання мені дали. Я мав познайомитися з «Айвенго». Цей твір я прочитав у десять років, і перспектива читати його знову, та ще й писати виклад дратувала мене.

Роздумуючи про велич, якої кінець кінцем досяг Едвард Дріффїлд, і згадавши манеру, в якій про нього висловлювались за дядьковим столом, я мимоволі посмі-

хаюся. Коли він нещодавно помер і його поклонники вели кампанію за те, щоб поховати його у Вестмінстерському абатстві, нинішній священник Блекстейбла (третій наступник мого дядька) писав у «Дейлі мейл», що Дріффілд народився в цій парафії і не тільки провів тут без виїзду останні двадцять п'ять років свого життя, але й зробив Блекстейбл місцем дії своїх найславетніших романів; з цього випливає тільки те, що його прах повинен спочивати на кладовищі, де під кентськими в'язами сплять вічним сном його батько й мати. У Блекстейблі зітхнули з полегшенням, коли місіс Дріффілд надрукувала в пресі сповнений гідності лист, у якому обіцяла, що виконає найпалкіше бажання свого покійного чоловіка, котрий хотів, щоб його поховали серед простих людей, яких він так добре знав і так щиро любив (як стало відомо, настоятель Вестмінстера різко відмовив надати Дріффілдові місце в абатстві). Якщо блекстейблська верхівка не дуже змінилася з часів мого дитинства, то їй навряд чи сподобалися слова «прості люди»; але, як я дізнався пізніше, вона взагалі терпіти не могла другу місіс Дріффілд.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Уявіть мое здивування, коли через два чи три дні після сніданку з Олроєм Кіром я одержав листа від вдови Едварда Дріффілда. В ньому говорилося:

«Любий друже,

як мені стало відомо, минулого тижня Ви з Роем багато розмовляли про Едварда Дріффілда; мені дуже приємно довідатись, що Ви згадували про нього з такою теплою. Едвард часто розповідав мені про Вас. Він був дуже високої думки про ваш талант і щиро радів, коли Ви завітали до нас снідати. Я б дуже хотіла знати, чи є у Вас листи від нього, і якщо є — чи не могли б ви люб'язно дозволити зняти з них копії. Я була б дуже рада, якби мені пощастило переконати Вас провести зі мною два-три дні. Я живу дуже самотньо, тому Ви самі можете вибрати час для зустрічі. Мені буде дуже приємно побачити Вас знову і згадати минуле. У мене до Вас є особиста справа, і я певна, що в пам'ять про мого дорогого покійного чоловіка Ви мені не відмовите.

Завжди щиро Ваша
Емі Дріффїлд».

Ми бачилися з місіс Дріффїлд тільки раз у житті, і вона не дуже мене цікавила. Крім того, я не люблю, коли мене називають «дорогим другом». Вже одного цього було б досить, щоб відмовитися від її запрошення. До того ж, мене вкрай роздратував увесь зміст листа, бо я не міг виставити жодної відмовки, яка б не свідчила, що я просто не бажаю приїхати. А їхати до неї я справді не хотів. У мене не було листів Дріффїлда. Може, колись він і прислав мені кілька коротких записок, але тоді він був маловідомий письменник, і, якби я навіть збирав листи, мені ніколи б не спало на думку зберегти і його послання. Чи міг я знати, що колись його оголосять найбільшим письменником сучасності? Я вагався тільки через те, що у місіс Дріффїлд, як вона писала, була до мене якась особиста справа. Було б, звичайно, незручно і навіть неввічливо не виконати її прохання. Та й, зрештою, її чоловік був справді визначна людина.

Лист прийшов з ранковою поштою, і після сніданку я подзвонив Рою. Тільки-но я назвав себе, секретарка одразу ж з'єднала мене з ним. Якби я писав детективний роман, то запідозрив би, що на мій дзвінок чекали. А бадьорий голос Роя тільки підтвердив мою підозру: ніхто не буває такий веселий з раннього ранку.

— Сподіваюся, я не розбудив вас?— спитав я.

— Та що ви, бог з вами,— линув з трубки його здоровий сміх.— Я з сьомої години на ногах. Катався верхи в парку і саме збираюся снідати. Приходьте, поснідаємо разом.

— Я дуже вас люблю, Рою,— відповів я,— але ви не та людина, з якою я хотів би снідати. Крім того, я вже поснідав. Послухайте, я щойно одержав листа від місіс Дріффїлд, вона запрошує мене в гості.

— Так, вона говорила мені, що збирається вас запросити. Ми могли б поїхати разом. У неї чудовий зелений моріжок, і вона дуже добре приймає. Певен, що вам сподобається.

— Чого вона від мене хоче?

— О, гадаю, їй приємніше буде сказати це самій.

В голосі Роя вчувалися лагідні нотки; якби він був лікарем, то саме так, мабуть, повідомив би майбутнього

батька, що його дружина незабаром ошчасливить його нащадком. Та на мене це не вплинуло.

— Облишмо, Рою,— відповів я.— Я стріляний горобець, і ви мене не піддурите. Кажіть прямо, що там таке.

На другому кінці дроту запала коротка пауза. Я відчув, що Рою мої слова не сподобалися.

— Ви дуже зайняті сьогодні вранці?!— раптом спитав він.— Я хотів би зайти до вас.

— Що ж, заходьте. Я буду вдома до першої.

— За годину я прийду.

Я поклав телефонну трубку, запалив свою люльку і знову поглянув на лист місіс Дріффілд.

Переді мною жваво постав сніданок, про який вона згадувала. Мені довелося тоді провести неділю під Тенкенбері з леді Годмарш — культурною і приємною американкою, дружиною не дуже розумного, але добре вихованого баронета-спортсмена. Мабуть, щоб якось розважитись і відпочити від домашніх справ, вона звичайно приймала в себе людей, котрі мають якесь відношення до мистецтва. Її вечори були різноманітні й веселі. Аристократи і дрібні дворяни із здивуванням і острахом зустрічалися там з художниками, письменниками та акторами. Леді Годмарш не читала книг і не дивилася картин людей, перед якими гостинно розчинила двері свого дому, але любила їх товариство і пишалася тим, що має великі знайомства в артистичних колах. Одного разу мова зайшла про Едварда Дріффілда — її прославленого сусіда. Я зауважив, що колись був з ним добре знайомий. Тоді вона раптом запропонувала піти до нього поспідати у понеділок, коли більшість її гостей поїде до Лондона. Я завагався, бо не бачився з Дріффілдом тридцять п'ять років і не був певний, чи пам'ятає він мене (та про це я, звичайно, не говорив), якщо ж і пам'ятає, то навряд чи йому приємно буде мене бачити. Але серед нас був молодий пер — лорд Скалліон, людина з такими серйозними літературними нахилами, що замість того, щоб управляти країною, як веліли б йому всі людські й природні закони, він усі свої сили віддавав писанню пригодницьких романів. Його бажання побачити Дріффілда було безмежне, і, як тільки леді Годмарш висловила свою пропозицію, він заявив, що це так чудово, що краще й бути не може. Найзначнішим гостем у ком-

панії була молода огрядна герцогиня; її любов до знаменитого письменника виявилася настільки великою, що вона ладна була не їхати в понеділок до Лондона і вирішила лишитися тут до вечора.

— Нас буде четверо,— сказала Годмарш.— Не думаю, що вони змогли б прийняти більше. Я зразу ж пошлю телеграму місіс Дріффїлд.

Я не міг уявити, як можна йти до Дріффїлда такою компанією, тому спробував охолодити їх запал.

— Це тільки вкрай стомить його,— сказав я.— Дріффїлдові буде страшенно неприємно, коли його обсяде юрба незнайомих людей. Адже він дуже стара людина.

— Отож, коли ми хочемо побачити його, то повинні робити це зараз. Довго він уже не житиме. Місіс Дріффїлд казала, що він любить зустрічатися з людьми. Вони ні з ким, окрім лікаря й священника, не бачаться, і це буде для них розвагою. Місіс Дріффїлд казала, що до них завжди можна привести кого-небудь оригінального. Щоправда, їй доводиться бути обачною. Адже йому набридають різні люди, які йдуть до нього заради звичайної цікавості, та ще різні там газетярі, письменники, які хочуть, щоб він прочитав їхні книги, і недоумкуваті істеричні жінки. Але місіс Дріффїлд просто чудо, не пускає до нього нікого, крім тих, кого вона вважає за потрібне пропустити. Він, напевно, помер би через тиждень, якби зустрічався з усіма, хто до нього приходив. Звичайно, ми зовсім не такі, як усі.

Про себе я думав якраз навпаки. Та, поглянувши на інших, я впевнився, що герцогиня і лорд Скалліон однієї думки з леді Годмарш, тому краще було не сперечатися.

Ми поїхали в ясно-жовтому ролс-ройсі. До Ферн-Корт всього три милі від Блекстейбла. Це був вкритий штукатуркою будинок, збудований десь близько 1840 року — простий і скромний, але досить міцний. Він виглядав однаково і з фасаду і з протилежного боку; між двома великими арками були парадні двері, дві інші арки підтримували другий поверх, простий дерев'яний бар'єр закривав низький дах. Будинок стояв у садку, досить густому, але добре догляненому, площею близько акра; з вікон вітальні відкривався чудовий краєвид на гаї і зелені луки. Вітальня була умебльована саме так, як має бути умебльована кімната в скромному сільському будинку. Чохли з барвистого ситцю вкривали м'які крісла

і великий диван; з такого ж ситцю були зроблені й штори. На маленьких чиппендельських¹ столиках стояли великі східні вази з ароматичною сумішшю. На кремового кольору стінах висіли чудові акварелі художників, добре відомих на початку сторіччя. Тут і там стояли вдало підібрані букети квітів, а на великому роялі в срібних рамках — портрети славетних актрис, покійних письменників та якихось членів королівської родини.

Отже, не дивно, що герцогині ця кімната видалася чарівною. Саме в такій кімнаті відомий письменник мав провести кінець свого життя. Місіс Дріффідл зустріла нас із скромною гідністю. У неї було маленьке бліде лице з приємними гострими рисами. На вигляд вона мала біля сорока п'яти років. На ній був сірий костюм; на голові міцно сидів чорний капелюшок. Вона була не висока і не низька і мала дуже стрункий стан. Місіс Дріффідл нагадувала овдовілу дочку поміщика, яка верховодить у всій окрузі. Вона відрекомендувала нас священнику й жінці, які підвелися, коли ми зайшли. Це були вікарій Блекстейбла і його дружина. Леді Годмарш і герцогиня відразу ж прибрали ласкаво-запобігливого вигляду, якого знатні особи прибирають у стосунках з нижчими за становищем людьми, даючи зрозуміти їм, що зовсім не зважають на соціальну нерівність.

Потім зайшов Едвард Дріффідл. Я ніколи зустрічав його портрети в ілюстрованих журналах, але тепер, коли побачив, на що він звівся, мене огорнув жаль. Він виглядав нижчим, ніж я його пам'ятав, і дуже худим. Красиве срібне волосся страшенно поріділо, він був чисто виголений; шкіра аж просвічувала. Його голубі очі вицвіли, а повіки стали червоні. Він мав вигляд старої людини, якій залишилось три чисниці до смерті; дуже білі штучні зуби робили його посмішку теж штучною і вимушеною. Я ніколи раніше не бачив його без бороди; губи в нього були тонкі й бліді. Він був одягнений в новий, добре зшитий костюм з синього сержу, а низький комірець сорочки, на два або три номери більший потрібного, відкривав зморшкувату, сухорляву шию. На ній висіла гарна чорна краватка з великою перлиною. Він трохи скидався на духовну особу в світському вбранні під час літньої поїздки до Швейцарії.

¹ Стиль англійських меблів XVIII сторіччя.

Тільки-но він зайшов, місіс Дріффілд кинула на нього швидкий погляд і підбадьорююче посміхнулася. Він потиснув руки кожному з гостей і кожному сказав щось приємне. Коли черга дійшла до мене, він промовив:

— Як це чудово, коли ділова людина, котра досягла таких успіхів, як ви, не боїться змарнувати час заради того, щоб побачитися з старим диваком.

Я трохи збентежився: він говорив так, буцімто ніколи досі мене не бачив. Мої друзі могли подумати, що я просто хвалився, кажучи, ніби колись був добре знайомий з ним. Мені кортіло довідатися, чи справді старий зовсім забув мене.

— Вже й не знаю, скільки минуло років з часу нашої останньої зустрічі,— сказав я.

Дріффілд подивився на мене, здається, не більше кількох секунд, але мені вони видалися годиною, і раптом я оторопів: він нишком підморгнув мені. Зробив він це так швидко, що ніхто, крім мене, нічого не помітив. Я не сподівався такого від поважного дідугана і навіть не повірив власним очам. За мить його обличчя знову стало зосереджене і мудро лагідне. Нас запросили до столу, і ми посунули натовпом у їдальню. Їдальня теж була прибранна з найвишуканішим смаком. На чиппендельському буфеті стояли срібні свічники. Ми посідали на чиппендельських стільцях навколо чиппендельського столу. Посередині у срібній вазі стояли троянди; довкола в срібних тарілочках — шоколадні цукерки і м'ятні помадки; сільниці, певно георгіанської доби, теж були срібні і начищені до блиску. На світлих стінах висіло кілька літографованих жіночих портретів роботи сера Пітера Лелі, а на камінній полиці стояв голубий сервіз дельфтської порцеляни. Прислужували за столом дві служниці в коричневих убраннях, і місіс Дріффілд, підтримуючи невимушену розмову, не зводила з них очей. Мене зацікавило: як їй вдалося отак вимуштрувати цих веселих кентських дівчат? (Здоровий колір їхніх облич і широкі вилиці незаперечно доводили, що вони місцеві). Сніданок був саме такий, якого вимагали обставини, — смачний, але не розкішний: рибне філе під білим соусом, смажене курча з молодою картоплею і зеленим горошком, спаржа і агрусовий кисіль з вершками. Їдальня, сніданок і навколишня обстановка — все відповідало становищу великого письменника з помірним достатком.

Місіс Дріффілд, як і більшість жінок письменників, дуже любила побалакати і не давала погаснути розмові на своєму кінці столу; через це не було анінайменшої змоги почути, що говорить її чоловік. Вона була весела, навіть збуджена. Хоч, напевне, здоров'я і похилий вік Едварда Дріффілда примушували її більшу частину року жити в селі, все ж вона частенько їздила до Лондона й була в курсі всіх новин. Вона жваво обговорювала з лордом Скалліоном вистави лондонських театрів і ремствувала з приводу жахливого натовпу на виставці у Королівській академії. Вона була там аж двічі, хотіла оглянути всі картини, однак акварелей так і не бачила. Вона, мовляв, дуже любить акварелі — за їх скромність — і терпіти не може нескромних речей.

Оскільки господар і господиня сиділи на чільних місцях, священник опинився поруч із лордом Скалліоном, а його дружина — з герцогинею. Герцогиня розпочала з нею розмову про житлові умови робітничого класу — на цьому вона розумілася краще, ніж її сусідка за столом. Я був вільний від розмов, і тому ніщо не перешкоджало мені стежити за Едвардом Дріффілдом, коли він розмовляв з леді Годмарш. Вона, напевно, пояснювала йому, як писати романи, і перераховувала книги, які він обов'язково повинен прочитати. Він ввічливо слухав її, інколи вставляючи зауваження таким голосом, що я нічого не міг розібрати. Коли вона пускала дотеп (а пускала леді Годмарш їх часто, і вони були майже завжди гострі), він злегка посміхався і кидав на неї швидкий погляд, ніби кажучи: ця жінка, врешті, не така вже й дурна. Згадуючи минуле, я питав себе: що він думає про цю великосвітську компанію, про свою ошатно вдягнену дружину, таку хазяйновиту й енергійну, про вишукане товариство, серед якого живе? Мене цікавило, чи жалкував він про свої минулі роки, повні пригод. Може, за цією милою люб'язністю крилася страшенна нудьга? Певно, він відчув мій погляд, бо підвів очі. Якийсь час старий дивився на мене задумливо, лагідно і допитливо; раптом, — цього разу мені вже не могло привидітися, — він знову підморгнув мені. Легковажна гримаса цього старого, висушеного обличчя більш ніж здивувала — вона збентежила мене; я розгубився і не знав, що діяти. А губи мої самі собою розтягнулися в непевну посмішку.

Скориставшись з того, що герцогиня приєдналася до розмови на кінці столу, дружина священника повернулась до мене.

— Ви, здається, знали його багато років тому?— тихо спитала вона мене і глянула на товариство, щоб упевнитися, що ніхто не слухає нас.

— Його дружина боїться, щоб ви, бува, не розбудили в ньому старих спогадів, які можуть завдати йому болю. Він, знаєте, дуже кволий, і найменше хвилювання виводить його з рівноваги.

— Я буду обережний.

— Доглядалиниця з неї просто чудова. Її відданість може служити прикладом для всіх нас. Вона усвідомлює, який почесний обов'язок випав на її долю. Її безкорисливість не описати словами.— Дружина священника ще більше стишила голос.— Звичайно, він дуже стара людина, а старі люди часом бувають вередливі, але я ніколи не бачила, щоб вона втратила самовладання. У своєму роді вона такий самий талант, як і він.

На це зауваження важко було відповісти, але я відчув, що від мене чекають відповіді.

— Зважаючи на обставини, можна сказати, що вигляд у нього чудовий,— пробурмотів я.

— Все це завдяки їй.

Покінчивши з сніданком, ми повернулися до вітальні. Я розмовляв з вікарієм і, не знайшовши цікавішої теми, захоплювався краєвидом. Через кілька хвилин до нас підійшов Едвард Дріффілд. Я повернувся до нього.

— Ми щойно говорили, який мальовничий цей ряд котеджів.

— Так, якщо дивитися звідси.— Дріффілд глянув у той бік, й іронічна посмішка скривила його тонкі губи.— В одному з них я народився. Дивно, правда?

Але до нас уже поспішала привітна місіс Дріффілд.

— О Едварде,— жваво мовила вона своїм мелодійним голосом,— я певна, що герцогині хотілося б поглянути на твій кабінет. Їй уже час від'їздити.

— Дуже шкода, але мені треба встигнути на поїзд, який відходить з Теркенбері в три вісімнадцять,— сказала герцогиня.

Ми вишикувалися в кабінеті Дріффілда. Це була велика кімната в протилежному крилі будинку. Її кругле вікно виходило в той самий бік, що й вікна їдальні. Все

в ній свідчило про ту увагу й відданість, з якою ставиться дружина до свого чоловіка-письменника. В кабінеті панував зразковий порядок, а великі вази з квітами нагадували про дбайливу жіночу руку.

— За цим письмовим столом він писав останні свої твори,— сказала місіс Дріффілд, закриваючи книгу, що лежала на ньому догори корінцем.— Це фронтопис третього тома ювілейного видання — робота тогочасного художника.

Ми всі захоплено озирали письмовий стіл, а леді Годмарш нишком провела по ньому пальцями, щоб упевнитися, чи він справжній. Місіс Дріффілд звернулася до нас з легкою привітною посмішкою.

— Може, показати вам один з його рукописів?

— Звичайно,— вигукнула герцогиня,— а потім мені доведеться поспішити на станцію.

Місіс Дріффілд вийняла з шафи рукопис, опрацьований у синій сап'ян. Поки інші шанобливо розглядали його, я пробіг поглядом по книгах, якими була заставлена кімната. Як кожний письменник, я перш за все хотів відшукати свої книги, але не знайшов жодної. Зате я побачив повний комплект книг Олроя Кіра і велику кількість романів у яскравих обкладинках. Я подумав, що це були роботи письменників, які надіслали їх живому класику з поваги до його таланту і, мабуть, сподіваючися на кілька схвальних слів, які можна було б використати в рекламних проспектах. Більшість книжок стояла так рівненько, була така чиста, що в мене склалося враження, ніби їх дуже рідко читають. Тут був оксфордський словник і стандартні видання більшості англійських класиків у розкішних оправах: Філдінг, Босуелл, Гезлітт та інші, а також багато книг про море. Серед них я впізнав різноколірні зачитані томи різних мореходних довідників, виданих Адміралтейством; багато книг було з питань садівництва. Кімната мала вигляд не робочого кабінету письменника, а скоріше нагадувала музей видатної людини. І послужлива уява відразу ж наповнила її млявими екскурсантами, які знічев'я блукають по ній, вдихаючи пліснявий дух музею, до якого рідко хто навідується. У мене виникла підозра: якщо Дріффілд зараз і читає що-небудь, то це «Садівничу хроніку» або «Морську газету» — їх підшивки я вгледів у кутку на столі.

Коли дами оглянули все, що хотіли, ми почали прощатися з господарями. Але леді Годмарш була тактовною жінкою, і, оскільки їй спало на думку, що, послуживши приводом до візиту, я не сказав Едвардові Дріффільду навіть двох слів, вона, наділивши мене дружньою посмішкою, вже біля самих дверей сказала господарці:

— Мені було так цікаво дізнатися, що ви з містером Ешенденом давні знайомі. Який він був хлопчиком?

Дріффільд подивився на мене своїм іронічним поглядом. І мені здалося, що, коли б тут нікого не було, він показав би мені язика.

— Соромливий,— відповів старий.— Я вчив його їздити на велосипеді.

Ми знову посідали у великий жовтий роллс-ройс і поїхали.

— Він дуже милий,— заявила герцогиня.— Я така рада, що ми відвідали його.

— У нього такі чудові манери, правда?— додала леді Годмарш.

— Невже ви сподівалися, що він їстиме горох з допомогою ножа?— спитав я.

— А чом би й ні? — заперечив Скалліон.— Це була б мальовнича картина.

— Мені здається, це дуже незручно,— промовила герцогиня.— Я пробувала багато разів, і мені ніколи не щастило вдержати горошини на ножі.

— Треба було їх наколювати на кінчик ножа,— порадив Скалліон.

— Зовсім ні,— заперечила герцогиня.— Просто ніж слід тримати боком, хоч горошини і скочуються з нього.

— Що ви думаєте про місіс Дріффільд?— спитала леді Годмарш.

— Я думаю, вона знає свою справу,— сказала герцогиня.

— Бідолаха Дріффільд, такий старий; за ним обов'язково треба комусь ходити. Знаєте, вона працювала сиділкою в лікарні.

— Справді?— здивувалась герцогиня.— А я гадала, що вона була його секретарка або друкарка.

— Місіс Дріффільд дуже мила,— сказала леді Годмарш, захищаючи свою приятельку.

— О, надзвичайно.

— Двадцять років тому він довго хворів, і вона була в нього сиділкою. А коли Дріффілд видужав, вони побралися.

— Чого тільки не буває в житті. Вона, очевидно, набагато молодша за нього. Навряд чи їй більше сорока—сорока п'яти років.

— Мабуть, сорок сім. Мені казали, Дріффілд багато чим їй завдячує. Вона зробила його цілком презентабельним. Олрой Кір розповідав мені, що раніше він вів майже богемний спосіб життя.

— Здебільшого жінки письменників огидні.

— Навіщо письменники взагалі одружуються?

— Дивно. Невже вони самі не бачать убогості своїх майбутніх жінок?

— А письменникам здається, що люди вважають їх дружин цікавими,— пробурмотів я.

Ми доїхали до Теркенбері, залишили герцогиню на станції і рушили далі.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

Едвард Дріффілд справді вчив мене кататися на велосипеді. Власне, саме тому я й познайомився з ним. Не знаю, коли винайдено велосипед, але у віддаленій частині Кента, де я жив, на той час він був незвичайною річчю. Коли вам доводилося побачити чоловіка, що мчав на цій машині, ви оберталися і проводжали його поглядом, поки він не зникав з очей. Велосипед був вдячним об'єктом глузувань для джентльменів середнього віку і безмірно тривожив літніх жінок, які відскакували з дороги, як тільки вглядять велосипедиста. Протягом якогось часу я мучився від заздрості до хлопчиків, які приїздили в школу на велосипедах; вони мали величезну можливість похизуватися, в'їжджаючи у ворота «без руля». Я не давав спокою дядькові, випрошуючи в нього дозволу купити велосипед до літніх канікул. І хоч тітка була проти цього і вважала, що я обов'язково скручу собі в'язи, дядько нарешті піддався моїй наполегливості, тим більше, що платити за велосипед я мав з власних грошей. Перед закінченням учбового року я послав замовлення, і за кілька днів розсильний приставив велосипед з Теркенбері.

Я твердо вирішив навчитися їздити самотужки, адже хлопці в школі казали, що опановували це мистецтво за якихось півгодини. Після неодноразових спроб я нарешті прийшов до висновку, що я — абсолютний нездара (зараз я схильний вважати, що тоді трохи перебільшував). Навіть пожертвувавши власною гідністю і дозволивши садівникові підтримувати мене, протягом першого ранку я так і не навчився самостійно сідати на машину. Однак наступного дня, вважаючи алею в саду священника надто покрученою і тому малопридатною для успішної їзди, я повів велосипед на дорогу, яка, на мій погляд, була абсолютно рівна, пряма й майже безлюдна — там ніхто не побачить, як я клеїтиму дурня. Кілька разів я намагався сісти, але щоразу падав. Я обідрав собі голінки об педалі, спітнів і стомився. Після години марних спроб, я почав схилятися до думки, що бог настроєний проти того, щоб навчити мене їздити на велосипеді (мене лякали саркастичні зауваження дядька, божого представника у Блекстейблі), але я був сповнений рішучості будь-що домогтися свого. Тут я раптом побачив двох велосипедистів, які їхали по моїй безлюдній дорозі. Я негайно відвів свою машину вбік до огорожі і сів на перелаз, байдуже дивлячись на море, з таким виглядом, ніби щойно катався, а зараз відпочиваю, заглиблений у споглядання величного океану. Я мрійливо дивився в далечінь, але краєм ока стежив за ними і бачив, що це чоловік і жінка. Коли вони проїздили повз мене, велосипед жінки крутнувся, вона нашттовхнулась на мене і полетіла дотолу.

— Ой, вибачте,— сказала вона.— Тільки-но я побачила вас, як відчула, що впаду.

За цих обставин неможливо було напускати на себе байдужий вигляд, і, зашарівшись, я відповів, що вона мене анітрохи не потурбувала.

Коли вона впала, чоловік миттю скочив зі свого велосипеда.

— Ти не забилася?— захвилювався він.

— Та ні.

І тоді я впізнав Едварда Дріффілда — письменника, якого бачив з куратом.

— Я ще тільки вчуся їздити,— сказала його супутниця,— і падаю кожного разу, коли побачу кого-небудь на дорозі.

— Ви племінник священика?— спитав Дріффілд.— Я бачив вас цими днями. Галловей сказав мені, хто ви. Це моя дружина.

Вона сердечно потиснула мою руку, посміхнувшись при цьому губами й очима. В її посмішці було щось таке, що навіть тоді вельми приємно вразило мене. Я стояв збентежений — незнайомі люди викликали у мене страшенну соромливість. Мабуть, через це я не міг запам'ятати жодної риси її обличчя і тільки помітив, що жінка була висока й білява. Очевидно, пізніше я пригадав, що на ній була широка спідниця із саржі, рожева блузка з накрохмаленим коміром і солом'яний капелюшок, котрий в ті дні називали, здається, матросиком; він сидів на самому вершечку великої копиці її золотого волосся.

— Чудова це річ — їзда на велосипеді, правда?— спитала вона, дивлячись на мою прегарну новеньку машину, що стояла біля перелазу.— Мабуть, дуже приємно вміти добре їздити?

В її словах я відчув захоплення моєю вправністю.

— Все залежить від практики,— зауважив я.

— Це тільки мій третій урок. Містер Дріффілд каже, що я роблю великі успіхи, але я така нездара, що просто ненавиджу себе. Ви довго вчилися їздити?

Зашарівшись по самі вуха, я ледь спромігся на ганебне визнання.

— Я ще не вмію їздити. Я тільки-но купив велосипед, і це моя перша спроба.

Тут я трохи покривив душею, але одразу помирився із своєю совістю, додавши:

— Окрім учорашньої спроби вдома в саду.

— Я дам вам урок, якщо не заперечуєте,— сказав добродушно Дріффілд.— Ходіть-но сюди.

— О, дякую,— сказав я.— Я навіть мріяти про це не можу.

— Чому?— спитала його дружина, в її синіх очах і досі світилася посмішка.— Містеру Дріффілду це подобається, а я тим часом відпочину.

Містер Дріффілд узяв мій велосипед, і я, не маючи змоги опиратися його дружній настирливості, незграбно сів на машину. Я хитався з боку в бік, але він тримав мене твердою рукою.

— Швидше,— вигукнув Дріффілд.

Я натискав на педалі, а він біг поруч. Коли ж, попри всі його зусилля, я все-таки впав, ми обидва обливались потом. За таких обставин дуже важко було зберігати відстань, яка личила племіннику священика у відносинах з сином управителя міс Вулф. А коли ми спробували ще раз і я проїхав тридцять або сорок ярдів самотійно, і місіс Дріффїлд, взявшись у боки, вибігла на середину дороги й вигукнула: «Пішов, пішов! Ставлю два проти одного!», я так сміявся, що зовсім забув про своє соціальне становище. З велосипеда я зійшов самотійно. На моєму обличчі сяяв-щирий триумф, і без будь-якого незадоволення я вислухав похвалу Дріффїлда моїм здібностям.

— Ану подивимось, чи зможу я самотійно поїхати,— заявила місіс Дріффїлд, а я знову виліз на перелаз і разом з чоловіком спостерігав її марні спроби.

Врешті, розчарована, стомлена, але весела, вона сіла поруч відпочити. Дріффїлд запалив люльку, і ми завели розмову. Тоді я, звичайно, не розумів, але тепер добре пригадую, що в її манері поводитись була якась особлива щирість, обеззброююча невимушеність. Розмовляла вона з завзяттям, як дитина, що пускає бульки від надміру радощів життя, а її очі весь час світилися чарівною усмішкою, яка вже подобалась мені. Вона нагадувала усмішку пустотливої дитини, котра зробить щось, на її думку, смішне і чекає вашого осуду; дитина певна, що ви не дуже розсердитесь, і якщо ви не відразу помітите її витівки, то вона сама прийде і розповість про це. Але тоді я відчув тільки одне: її посмішка породжує приємне заспокоєння.

Аж ось, поглянувши на годинник, Дріффїлд заявив, що їм пора вирушати назад, і запропонував поїхати разом. Якраз о цій порі мої тітка й дядько завжди поверталися додому після щоденної прогулянки по місту, і я не наважився повернутися їм на очі з людьми, проти знайомства з якими вони заперечували. Я попросив нових знайомих не чекати мене, бо вони, мовляв, їздять швидше, ніж я.

Місіс Дріффїлд навіть слухати про це не хотіла, але Дріффїлд поглянув на мене з такою веселою усмішкою, що я подумав: він бачить мене наскрізь,— і залився багряно-червоним рум'янцем. А він зауважив:

— Хай хлопець їде сам. Це йому піде на користь.

— Ну, що ж, нехай. Ви будете тут завтра? Ми теж приїдемо.

— Постараюся,— відповів я.

Вони поїхали, а через кілька хвилин рушив і я. Дуже задоволений собою, я проїхав усю дорогу до дядькового будинку, жодного разу не впавши. Пам'ятаю, я багато хвастася за обідом, але й словом не прокопився, що зустрів Дріффілдів.

Наступного дня приблизно об одинадцятій годині я вивів свій велосипед з каретного сарая. Хоч сарай і називався каретним, в ньому не було навіть двоколки для поні; садівник тримав там косарку для газонів і каток, а Мері-Енн ставила туди мішок з кормом для курчат. Я підвів велосипед до огорожі і, з деякими труднощами сівши на нього, поїхав по Теркенбері-Роуд до старої застави, а потім повернув на Джой-Лейн.

Небо було синє, повітря прозоре. Сонячні промені, здавалося, падали на дорогу з розгону і відскакували, як гумові м'ячі.

Я їздив туди й сюди, чекаючи Дріффілдів, і незабаром побачив їх. Я помахав їм рукою, повернув свій велосипед (для цього мені довелося злізти), і ми поїхали разом. Місіс Дріффілд і я похвалили одне одного за успіхи. Ми посувалися вперед, напружено тримаючись за рулі, але сповнені тріумфу, і Дріффілд зауважив, що тільки-но ми відчуємо себе впевненіше, можна буде робити далекі екскурсії.

— Я хочу зняти зліпки з кількох мідних дощок тут поблизу,— сказав він.

Я не розумів, що це означає, а він не пояснив.

— Почекайте, я вам покажу, як це робиться,— почав він.— Чи змогли б ви проїхати завтра чотирнадцять миль — сім туди й сім назад?

— Авжеж,— відповів я.

— Я принесу вам аркуш паперу й трохи воску, і ви зможете теж зробити зліпок. Але вам краще спитати дозволу в дядька.

— Це зовсім не обов'язково.

— Гадаю, все-таки краще спитати.

Місіс Дріффілд кинула на мене свій особливий погляд — пустотливий і водночас дружній, і я запалав всіма відтінками червоного кольору. Я знав: почни я тільки питати в дядька — і він не дозволить. Краще нічого

Йому не казати. В цей час повз нас проїхав лікар у своїй двоколці. Я втупився просто себе, плекаючи марну надію, що, коли не дивитимуся на нього, він не зверне на мене уваги. Я був сам не свій. Адже, коли лікар побачить мене, про це швидко дізнається дядько або тітка.

Я подумав, що безпечніше буде самому їм сказати. Коли ми прощалися біля воріт священницького будинку (цього разу я не зміг нічого вдіяти), Дріффїлд сказав, що в разі, якщо я зможу взяти участь у завтрашній екскурсії, найкраще було б, якби я заїхав за ними якомога раніше.

— Сподіваюсь, ви знаєте, де ми живемо? Поруч із конгрегаційною церквою. Наша оселя зветься Лайм Коттедж.

За обідом я весь час шукав нагоди, щоб ніби між іншим розповісти, як випадково зустрівся з Дріффїлдами; але новини ширилися в Блекстейблі блискавично.

— З ким це ти катався на велосипеді сьогодні вранці?— поцікавилася тітка.— Ми зустріли лікаря Енстея, і він сказав, що бачив тебе.

Дядько, похмуро дивлячись у тарілку, жував свій ростбіф.

— З Дріффїлдами,— відповів я недбало.— Та ви їх знаєте, він письменник. Містер Галлоуей знайомий з ними.

— Це люди з дуже сумнівною репутацією,— зауважив дядько.— Я не хочу, щоб ти водився з ними.

— Чому?— спитав я.

— Не вважаю за потрібне пояснювати тобі причини. Досить того, що я не хочу цього.

— Як ти познайомився з ними?— розпитувала тітка.

— Я саме катався на велосипеді, і вони каталися теж, от вони й спитали, чи не хотів би я проїхатися з ними,— трохи видозмінивши правду, пояснив я.

— Яке нахабство,— зауважила тітка.

Я розсердився. І щоб виявити якимось своє обурення, відмовився від десерту, хоч на десерт був мій улюблений малиновий пиріг. Тітка захвилювалась, чи не захворів я бува.

— Ні,— відповів я з найбільшою гідністю, на яку був здатний,— все гаразд.

— З'їж шматочок,— попросила тітка.

— Я не голодний.

— Заради мене.

— Він сам не знає, чого йому хочеться,— сказав дядько, і я кинув на нього сердигий погляд.

— Хіба що зовсім маленький,— погодився я.

Тітка дала мені кусень пирога. Я з'їв його з виглядом людини, яка виконує вельми неприємну їй справу, керуючись виключно почуттям обов'язку. Це був смачний малиновий пиріг. Мері-Енн вміла пекти чудовий сухий бісквіт, який просто танув у роті. Однак, коли тітка спитала, чи не з'їв би я ще шматочок, я гордовито відмовився. Вона не наполягала. Дядько прочитав молитву, і я, ображений, пішов у вітальню.

Коли, на мою думку, слуги закінчили обідати, я пішов на кухню. Емілі чистила срібло в буфетній. Мері-Енн мила посуд.

— Чим погані люди Дріффілди?— спитав я її.

Мері-Енн прийшла в будинок священика, коли їй було вісімнадцять років. Вона купала мене ще маленьким хлопчиком, коли я хворів, давала мені порошки із сливовим варенням, укладала мою корзинку, коли я йшов до школи, доглядала мене, коли я нездужав, читала мені, коли я сумував, і лаяла мене, коли не слухався. Служниця Емілі була легковажна молода особа, і Мері-Енн не могла собі навіть уявити, що сталося б зі мною, якби вона доглядала мене. Мері-Енн була з Блекстейбла. Вона ні разу за своє життя не їздила в Лондон, а в Теркенбері була не більше трьох-чотирьох разів. Вона ніколи не хворіла і ніколи не мала відпусток. Їй платили дванадцять фунтів на рік. Раз на тиждень вона ходила до міста, щоб побачитися з матір'ю, яка прала білизну священика, а в недільні вечори відвідувала церкву. Але Мері-Енн знала всі блекстейблські новини. Вона знала, хто з чого жив, хто з ким одружився, від чого помер чий батько і скільки дітей в тієї чи іншої жінки, а також як їх звать.

Коли Мері-Енн почула моє запитання, вона жбурнула мокру ганчірку в раковину.

— Я вважаю, що ваш дядько має рацію,— сказала вона.— Я також не дозволила б вам знатися з такими людьми, якби ви були моїм племінником. А вони ще й запрошують вас кататися з ними на велосипеді!

Мені одразу стало ясно, що Мері-Енн вже знає про розмову в ідальні.

— Я не дитина.— зауважив я.

— Тим гірше. Взагалі нахабство, що вони приїхали сюди. Найняли будинок і удають із себе леді й джентльмена. Та не чіпайте пирога!

Малиновий пиріг стояв на столі. Я відламав од нього скоринку й вкинув у рот.

— Це на вечерю. Якщо ви хотіли ще, то чому не їли за обідом? Тед Дріффілд ніяк не міг знайти собі справжнього діла. А ще має добру освіту! Кого мені справді шкода, так це його матір. Він завжди завдавав їй клопоту, від свого дня народження. А потім раптом одружився з Розі Генн. Коли він сказав матері, що має з нею побратися, мати захворіла й пролежала три тижні, ні з ким навіть розмовляти не хотіла.

— Місіс-Дріффілд до шлюбу була Розі Генн?

Генн — найпоширеніше прізвище у Блекстейблі. На кладовищі було повно їх могил.

— Та ви їх не знали. Її батько — старий Джошуа Генн. Загонистий був чоловік. Він пішов у солдати і повернувся на костурі. Він був маляр, але частіше сидів дома без роботи. Жили ці люди поруч із нами на Рай-Лейн. Ми з Розі ходили разом до недільної школи.

— Але ж вона молодша за вас,— бовкнув я.

— Їй вже за тридцять.— Мері-Енн була маленького зросту жінка, ніс у неї був кирпатий, зуби гнилі, але обличчя пашіло свіжістю; вона мала не більше тридцяти п'яти років.— І вона лише на чотири чи п'ять років молодша за мене! Кажуть, її тепер не впізнати, така вона вичепурена.

— Це правда, що вона була буфетницею?— спитав я.

— Так, була. У «Рейлвей Армз», а пізніше в «Принці Уельському» в Гавершемі. Місіс Рівз взяла її прислужувати в «Рейлвей Армз», але Розі так поводитися, що довелося її вигнати.

«Рейлвей Армз» — дуже скромна маленька корчма, якраз напроти станції на залізниці Лондон — Четем — Дувр. Вона користувалася не дуже доброю репутацією. Мій дядько ставився до цього закладу дуже негативно і багато років домагався, щоб його закрили. Постійними відвідувачами тут були залізничні носильники, вуглекопи і батраки. Поважні жителі Блекстейбла обминали його; коли ж вони хотіли випити кухоль пива, то йшли у «Ведмідь і ключ» або ж у таверну «Герцог Кентський».

— Що ж вона таке робила?— спитав я, і очі в мене заблищали від цікавості.

— Що робила?—перепитала Мері-Енн.— А що б сказав ваш дядько, коли б почув, як я розповідаю вам про такі речі? Не було відвідувача, з яким би вона не крутила. Байдуже з ким. Вона не могла зупинитися на комусь одному і робила це з кожним. Жах, та й годі! Спочатку це був лорд Джордж. Взагалі він не відвідував таких місць — адже він людина статечна. Кажуть, що зайшов він туди випадково, коли спізнився його поїзд, і там побачив її. Після цього він не вилазив з корчми — водився там з простим людом; звичайно, всі знали, чого він там сидить. А у нього є дружина і троє дітей. Мені було страшенно соромно за неї. А які пішли балачки! Отож місіс Рівз заявила, що вона не хоче більше бачити її, і звільнила Розі, наказавши зібрати свої речі й забиратися геть. Катюзі по заслугі, ось що я скажу.

Лорда Джорджа я знав дуже добре. Його звали Джордж Кемп, а титулували його іронічно, з огляду на поважні манери. Він поставляв нам вугілля, але торгував також хатнім майном і володів на паях одним-двома кораблями-вугільниками. Жив він у новому цегляному будинку, який стояв на його власній землі, і мав власну коляску.

Це був огрядний чоловік з гострою борідкою, рум'яним обличчям і зухвалими синіми очима. Як я пам'ятаю, він скидався на веселого червонощого крамаря із старої голландської картини. Він був завжди крикливо вдягнений; всі мимоволі звертали на нього увагу, коли він гордо проїздив у колясці по Хай-стріт у світло-коричневому короткому пальті з великими гудзиками, коричневому котелку набакир і червоною трояндою в петельці. В неділю він, звичайно, приходив до церкви в сюртуку й блискучому циліндрі. Всі знали, що він прагне стати церковним старостою. Звичайно, його енергія могла б дати користь, та свого часу дядько сказав «ні», і через це лорд Джордж на знак протесту цілий рік відвідував нонконформістську каплицю. Тоді ж він перестав вітатися з дядьком, зустрічаючи його в місті. Потім відбулося примирення, і лорд Джордж знову почав ходити до церкви, але дядько поступився тільки частково — лорда Джорджа призначили лише церковним прислужником. За пихатість і хвальковитість дворянство

вважало його дуже вульгарним. Їм не подобався його гучний голос і різкий сміх — коли він розмовляв з кимось на одному боці вулиці, на іншому все було чути. З дворянами він розмовляв як з рівними, а не так, як личить торговцю; і тому його манери вважали жахливими, поведінку — розв'язною, а його самого — набридливим. Він дуже помилявся, гадаючи, що його товариськість і активність у громадських справах, його відкритий гаманець, коли треба було зібрати кошти на щорічну регату або на свято врожаю, його готовність зробити кожному добру послугу, здатні були зламати бар'єр, що відгороджував його від блекстейблського панства. Його зусилля встановити дружні стосунки з місцевим товариством наштотхнулись на неприховану ворожість.

Пам'ятаю, тітка сиділа якось з дружиною лікаря, коли раптом заходить Емілі й каже, що з дядьком хоче поговорити містер Джордж Кемп.

— Але ж, Емілі, я чула, як хтось подзвонив біля парадних дверей, — зауважила тітка.

— Так, мем, він зайшов через парадний хід.

На якусь мить всім стало не по собі. Ніхто не знав, як повестися в такій незвичайній ситуації; навіть Емілі, яка знала, хто має заходити через парадний хід, хто через боковий, а хто через чорний, виглядала трохи схвилюваною. Тітка — людина доброї душі — була щиро стурбована тим, що хтось потрапив у таку фальшиву ситуацію; лікарева дружина зневажливо пирхнула. Нарешті дядько знайшов вихід.

— Проведіть його в кабінет, Емілі, — сказав він. — Я вийду до нього, як тільки доп'ю чай.

Але лорд Джордж, незважаючи ні на що, лишався веселим, ошатним, галасливим і невгамовним. Він заявляв, що місто спить і його треба розбудити. Він мав намір просити залізничну компанію, щоб вона ввела для лондонців спеціальні поїзди до Блекстейбла, і не міг збагнути, чому Блекстейбл не може стати другим Маргетом¹. І чому б нам не завести мера? Ферн-Бей має свого мера.

— Мабуть, він сам збирається стати мером, — говорили мешканці Блекстейбла і кривили губи. — Гординя до добра не доводить.

¹ *Маргет* — відомий англійський морський курорт.

А дядько сказав: «Можна примусити коня ввійти у воду, але ви ніколи не примусите його напитися».

Я дивився на лорда Джорджа з такою ж зневагою, як і інші. Мене обурювало, що він зупиняв мене на вулиці, називав просто на ім'я і розмовляв так, ніби між нами не існувало ніякої соціальної різниці. Він навіть наважився якось запропонувати мені грати у крокет з його синами, які були моїми однолітками. Але їх відправили до звичайної середньої школи в Гавершемі і, само собою, я не міг більше зустрічатися з ними.

Мене приголомшило і заінтригувало те, про що розповідала Мері-Енн,— це було просто неймовірно. Я прочитав багато романів і наслухався немало різних розмов у школі, й тому знав уже дещо про кохання, але завжди думав, що це стосується тільки молодих. Як може людина з бородою, людина, сини якої були моїми ровесниками, думати про якісь там почуття! Я був переконаний, що після одруження всьому цьому настає кінець. Мені здавалося огидним, що люди, яким уже за тридцять, можуть закохуватися.

— Ви гадаєте, що в них було щось серйозне?— спитав я Мері-Енн.

— Ті, хто мені розповідав, не сумнівалися в цьому. І лорд Джордж не був єдиним.

— Але чому ж у такому разі в неї нема дитини?

У романах, які я читав, завжди було так: тільки-но жінка зробить хибний крок— у неї відразу ж з'являється дитина. Причина викладалася дуже обережно, інколи тільки з допомогою самих лише крапок, але наслідки були неминучі.

— Йй, мабуть, просто щастило,— відповіла Мері-Енн. Враз вона отямилася і перестала витирати тарілки.— Здається мені, ви знаєте значно більше, ніж вам слід знати,— заявила вона.

— Звичайно, знаю,— відповів я поважно.— Я вже дорослий, хіба ні?

— Я вам можу сказати одне,— мовила Мері-Енн.— Коли місіс Рівз вигнала Розі, лорд влаштував її в «Перах принца Уельського» в Гавершемі і щодня їздив туди своєю двоколкою. Але хто може сказати, що Гавершемське пиво чимось відрізняється від тутешнього?

— Чому ж тоді Тед Дріффілд одружився з нею?!— здивувався я.

— Хіба я знаю?— відповіла Мері-Енн.— Він побачив її в «Перах». Мабуть, не міг знайти нікого, хто б погодився піти за нього.

— І він знав усе про неї?

— Спитайте краще в нього.

Я помовчав. Все це здавалося дуже загадковим.

— Як вона виглядає зараз?— спитала Мері-Енн.— Я жодного разу не бачила її з тої пори, як вона вийшла заміж. Я навіть ніколи не розмовляла з нею відтоді, як почувала, що діється в «Рейлвей Армз».

— Вона виглядає дуже добре,— відповів я.

— Спитайте її, чи пам'ятає вона мене, і побачите, що вона скаже.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Я твердо вирішив поїхати наступного ранку з Дріффілдами, не питаючись дозволу в дядька. Якщо він довідається про це і зчинить галас— буде вже пізно, а коли Тед Дріффілд питає мене, чи дозволив мені дядько, я відповім позитивно. Однак мені не довелося брехати. Серед дня, якраз під час припливу, я пішов купатися. Частину шляху ми йшли разом з дядьком— в нього були справи в місті. Саме коли ми проходили повз «Ведмідь і ключ», звідти вийшов Тед Дріффілд. Вгледівши нас, він спокійно і впевнено попрямував просто до дядька. Я навіть перелякався.

— Добрий день, панотче,— привітався він.— Ви пам'ятаєте мене? Коли я був хлопчиком, то часто співав у вашому хорі. Мене звать Тед Дріффілд, мій батько служив управителем маєтку міс Вулф.

Дядько був людина полохлива; він навіть відсахнувся.

— О так, пам'ятаю Добрий день. Я дуже шкодував, почувши про смерть вашого батька.

— Я познайомився з вашим молодим племінником. Чи не дозволите ви йому поїхати зі мною завтра? Йому нудно самому, а я саме збираюся зробити кілька зліпків з меморіальних дощок у фернській церкві.

— Це дуже люб'язно з вашого боку, але...

Дядько ладнався відмовити, однак Дріффілд перебив його:

— Я стежитиму, щоб він не потрапив у якусь біду. Гадаю, йому теж захочеться зробити кілька зліпків. Я дам свій папір і віск, щоб йому це нічого не коштувало.

Дядько не вмів послідовно мислити, і пропозиція Теда Дріффілда заплатити за мій папір і віск настільки його обурила, що він зовсім забув про свій намір заборонити мені їхати.

— Він сам може купити собі папір і віск,— заявив дядько.— У нього досить кишенькових грошей, і краще нехай він витратить їх на щось корисне, ніж на солодощі, від яких тільки хворіють.

— Тоді хай піде до торговця канцелярським приладдям Хейворда і попросить такого самого паперу і воску, які купив я.

— Я вже йду,— заявив я і, боячись, щоб дядько не передумав, помчав через дорогу.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Не знаю, що, як не доброта, примушувало Дріффілдів панькатися зі мною. Я був нудний, не дуже балакучий хлопчина. Його, мабуть, розважало моє зверхне ставлення. Мені ж здавалося, що з мого боку це величезна поблажливість — дружити з сином управителя міс Вулф, з людиною, яку дядько називав писакою; коли на моє прохання подарувати одну з його книг, він відповів, що мені вона буде нецікава, я не наполягав. Дозволивши мені один раз поїхати з Дріффілдами, дядько більше ніколи не заперечував проти моєї дружби з ними. Інколи ми разом робили морські прогулянки, відвідували різні мальовничі місця, і Дріффілд писав маленькі акварелі. Не знаю, чи англійський клімат був кращий у ті дні, чи це тільки ілюзія юності, але пам'ятаю, що протягом усього літа стояли сонячні дні. Я почав перейматися якоюсь дивною любов'ю до багатой і ласкавої кентської землі, до її пагористих краєвидів. Ми здійснювали далекі подорожі від однієї церкви до іншої, роблячи копії з меморіальних дощок, на яких були зображені рицарі в панцирах і леді в спідницях з фіжмами. Тед Дріффілд запалював мене своїм ентузіазмом до цієї нескладної

справи, і я копіював з задоволенням. Я гордо показував дядькові наслідки старанної праці, і, гадаю, він був певен, що, в якому б товаристві я не перебував, зі мною не скоїться нічого поганого, поки мої заняття пов'язані з церквами. В той час, коли ми працювали, місіс Дріффілд лишалася на церковному дворі — не читала, не вишивала, а просто гуляла; здавалося, вона могла скільки завгодно нічого не робити й не відчувати нудьги. Інколи я виходив з церкви й сидів з нею на траві. Ми розмовляли про школу, про моїх друзів та вчителів, про жителів Блекстейбла і взагалі ні про що. Вона лестила моему самолюбству, називаючи мене містер Ешенден. Здається, вона перша назвала мене на прізвище, і через це я відчув себе дорослим. Я дуже не любив, коли мене називали містер Віллі, і вважав це ім'я найогиднішим у світі. Кажучи правду, я не любив ні свого імені, ні прізвища і багато часу витрачав на те, щоб вигадувати інші, які б краще мені пасували. Найбільше мені подобалося Родерік Ревенсворт, і я списував цілі аркуші паперу, розучуючи цей підпис. Не заперечував я також проти Людовіка Монтгомері.

Я ніяк не міг забути того, що розповіла мені Мері-Енн про місіс Дріффілд. Хоч теоретично я й знав, що роблять одружені люди, і міг детально все описати, фактично ж я нічого ще не розумів. Так само мені було відомо, що земля кругла, але я знав і те, що вона плоска. Місіс Дріффілд здавалася такою щирою, її сміх був такий відвертий і приємний, вона поводитися з такою дитячою безпосередністю, що я не міг уявити, як це вона «крутить» з матросами і, особливо, з такою потворою, як лорд Джордж. Вона зовсім не була схожа на тих поганих жінок, про яких я читав у романах. Звичайно, я знав, що їй бракувало «хорошого тону», бо розмовляла вона з блекстейблським акцентом, неправильно вимовляла деякі слова, часом дуже вільно поводитися з граматикою. Але вона мимоволі мені подобалась. І тому я зробив висновок: все те, що казала Мері-Енн,— суцільна брехня.

Одного дня я згадав у розмові, що Мері-Енн служить у нас куховаркою.

— Вона казала, що жила поруч з вами в Рай-Лейн,— додав я, сподіваючись почути, як місіс Дріффілд скаже, що ніколи навіть не чула про неї.

Але вона радісно засміялась.

— Вірно. Вона часто водила мене до нсдільної школи. Багато їй було зі мною мороки. Я чула, що вона пішла служити до священника. Значить, вона й досі там?! Я їй сто років не бачила. Хотіла б я знову побачити її і побалакати про минулі дні. Передайте їй привіт і попросіть завітати до мене, коли в неї буде вільний вечір. Я з радістю почастивала б її чаєм.

Її слова спантеличили мене. Адже Дріффілди жили в будинку, який мали намір купити, і в них була служниця. Запросити Мері-Енн на чай! На їхньому місці я б почував себе дуже прикро, а для них це була звичайна річ. Здавалося, вони не розуміють, що можна і чого не можна робити. Мене завжди дивувало, з якою легкістю згадували вони окремі випадки з минулого, які, на мою думку, слід було б забути. Не пам'ятаю, щоб люди, серед яких я жив, видавали себе за багатших і вельможніших, ніж були насправді. Але пригадую, як ретельно ховалися вони за маскою респектабельності. Ви ніколи б не застали їх у сорочці з короткими рукавами і з ногами на столі. Жінки, бувало, нізачо не з'являться перед вами, доки не вдягнуть вечірні сукні, у щоденному житті вони дотримувались такої жорстокої економії, що годі було й сподіватися зайти до них пообідати, та коли вони приймали гостей, столи аж вигиналися під стравами. Яке б нещастя не спіткало родину, там ніколи не забували про гідність. Один із синів міг одружитися з актрисою, але вони ніколи не говорили про це, і товариство робило все, щоб ніхто й словом не прохопився про театр у присутності потерпілих. Всі знали, що дружина майора Грінкорта, власника таверни «Три віконця», походить з сім'ї, яка займалася торгівлею, але і вона, і майор ретельно зберігали цю ганебну таємницю; і, насміхаючись над ними за їхніми спинами, ми в їхній присутності навіть не згадували про таку річ, як посуд (джерело прибутків родини місіс Грінкорт).

Інколи траплялося, що розгнівані батьки позбавляли спадщини сина або забороняли дочці (яка, подібно до моєї матері, одружилася з присяжним) переступати їхній поріг. Все це було звичне, і тому здавалося цілком природним. Водночас мене неприємно вражало, що Тед Дріффілд розповідає про свою службу офіціантом у холборнському ресторані так, ніби це була найзвичайніша

справа у світі. Я знаю, що він тікав у море, але це було романтично: хлопчики, принаймні в книгах, часто ставали моряками й переживали хвилюючі пригоди, перш ніж їм щастило одружитися з графською дочкою. Але Тед Дріффілд був також візником у Мейдстоуні, а потім залізничним касиром у Бірмінгемі. Одного разу, коли ми проїздили на велосипедах повз «Рейлвей Армз», місіс Дріффілд цілком спокійно заявила, що працювала тут протягом трьох років.

— Це було моє перше місце,— сказала вона.— Звідси я перейшла у «Пера» в Хавершемі й працювала там, поки не вийшла заміж.

Вона засміялася, і здавалось, ці спогади були їй приємні. Я не знав, що сказати, не знав, куди подіти очі, і весь зашарівся. Іншого разу, коли, повертаючись з далекої екскурсії, ми проїздили Ферн-Бей — стояв жаркий день, і ми просто вмирали від спраги,— вона запропонувала зайти в «Дельфін» випити по склянці пива. Там вона затіяла розмову з дівчиною, яка стояла за стойкою бару, і я з жахом почув, як вона сама сказала, що теж виконувала таку роботу протягом п'яти років. Підійшов хазяїн, і Тед Дріффілд запропонував йому пива, а місіс Дріффілд додала, що буфетниці теж слід випити чарочку портвейну; якийсь час вони балакали про торгівлю, про важкі часи і про те, що ціни неймовірно зростають. Тим часом я обливався то холодом, то гарячим потом і не знав, що робити з собою. Коли ми, нарешті, вийшли, місіс Дріффілд зауважила:

— Мені дуже сподобалася ця дівчина, Теде. Вона знайде тут своє щастя. Я сказала їй, що життя буфетниці важке, але веселе. Завжди буваєш серед людей і, якщо матимеш розум, обов'язково вигідно вийдеш заміж. Я помітила в неї на пальці обручку, але вона пояснила, що носить її тільки заради того, щоб подратувати хлопців.

Дріффілд засміявся, а вона звернулася до мене:

— Я весело жила, коли була буфетницею, але, звичайно, таке життя не може тривати вічно. Треба дбати і про майбутнє.

Однак на мене чекало ще більше потрясіння. Стояла середина вересня, канікули наближалися до кінця. Я мав Дріффільдами, але дядько стримував моє бажання весь час говорити про них.

— Ми не хочемо цілий день слухати тільки про твоїх друзів,— заявляв він.— Є багато інших, цікавіших тем для розмови. До речі, якщо Тед Дріффілд народився в цій парафії і зустрічається з тобою майже кожного дня,— він міг би інколи завітати й до церкви.

Одного разу я сказав Дріффілду:

— Мій дядько хотів би, щоб ви прийшли до церкви.

— Ну що ж. Давай підемо туди у неділю ввечері, Розі.

— Гарзд, підемо,— погодилася вона.

Я розповів про це Мері-Енн. У церкві я сидів на лаві родини священника, якраз за сквайром, і не міг озирнутися, але з поведінки сусідів відчув, що вони тут. Наступного дня при першій нагоді я спитав у Мері-Енн, чи бачила вона їх.

— Йі я добре бачила,— похмуро відповіла Мері-Енн.

— Пощастило вам, зрештою, побалакати з нею?

— Мені?— раптом розлютилася вона.— Забирайтеся геть з кухні! Чого ви вештаєтеся тут цілий день і заважаєте працювати?!

— Тихше,— зауважив я.— Не гарячіться.

— Не знаю, про що думає ваш дядько, дозволяючи вам розгулювати з такими людьми! Натягла на себе капелюшок з квітами! Дивно, як їй взагалі не соромно показуватися на люди. Забирайтеся геть, у мене нема часу!

Я не міг збагнути, чого розсердилася Мері-Енн, але більше не згадував при ній місіс Дріффілд. Однак через два чи три дні мені довелося зайти чомусь на кухню. В нашому будинку було дві кухні: маленька, в якій щодня готували їжу, і велика, збудована, мабуть, у ті часи, коли сільські священники мали великі сім'ї і давали бучні обіди навколишньому дворянству. У великій кухні Мері-Енн любила відпочивати й шити після закінчення робочого дня. О восьмій годині ми вечеряли холодними стравами, отож після чаю їй майже нічого було робити. Наближалася сьома година, смеркалося. В цей день Емілі була вихідна, і я сподівався, що Мері-Енн сама. Але, йдучи коридором, раптом почув голоси і сміх. Хтось прийшов до Мері-Енн в гості, подумав я. В кухні горіла лампа, однак на ній був такий щільний зелений абажур, що кімната майже потопала в темряві. На столі я вгледів чайник і чашки. Мері-Енн пила з якоюсь

своєю приятелькою чай. Коли я відчинив двері, розмова урвалася; раптом пролунав голос:

— Добрий вечір.

Я здригнувся від несподіванки, побачивши, що гостею Мері-Енн була місіс Дріффілд. Мері-Енн розсміялася і сказала:

— Розі Генн зайшла випити зі мною чашку чаю. Ми згадували старі часи.

Мері-Енн, видно, трохи розгубилася, але я розгубився набагато більше. Місіс Дріффілд посміхнулася мені своєю чарівною пустотливо-дитячою посмішкою; вона анітрохи не збентежилась. Мені чомусь впало в око те, як вона була вдягнена — може, тому, що ніколи досі не бачив її такою елегантною. Її стан щільно облягала довга ніжно-голуба сукня з короткими рукавами і воланом по низу. На голові в неї був великий солом'яний капелюшок чорного кольору, рясно прикрашений трояндами, листочками і бантиками — напевно, той самий, який вона зодягала у неділю до церкви.

— Я подумала, що мені доведеться чекати Мері-Енн до судного дня. Тому я вирішила сама прийти до неї.

Мері-Енн соромливо посміхнулася, але вигляд у неї був задоволений. Попросивши, що мені було треба, я швидко пішов геть і почав вештатися по саду. Потім я визирнув за хвіртку. Хоч уже було поночі, я одразу ж помітив, що по дорозі хтось ходить. Я, мабуть, не звернув би на це уваги, але людина крокувала туди й сюди, ніби на когось чекаючи. Спочатку я подумав, що це Тед Дріффілд, і вже збирався вийти на дорогу, коли враз людина зупинилася і запалила люльку: це був лорд Джордж. Я зацікавився: що він тут робить? І тієї ж миті блискавкою сяйнула думка — він чекає місіс Дріффілд. Серце в мене застукотіло, і, не довіряючи темряві, я сховався за деревом. Через кілька хвилин відчинилися бокові двері, і Мері-Енн вивела місіс Дріффілд. На дорожці залунали кроки Розі. Вона підійшла до хвіртки і відчинила її. Коли зарипіла хвіртка, лорд Джордж перебіг через дорогу і, перш ніж Розі вийшла, прослизнув у сад, обійняв її і міцно поцілував.

— Обережно, не зімни капелюшка, — тихо сміючись, прошепотіла вона.

Я був од них за три фути, не більше, і дуже злякався, що вони мене помітять. Мені було так соромно за

них. Я тремтів від збудження. Кілька секунд вони стояли обійнявшись.

— Ходімо в сад,— пошепки сказав він.

— Ні, там хлопець. Пішли в поле.

Вони вийшли через хвіртку і зникли в темряві. Серце моє калатало з такою силою, що було навіть важко дихати. Я ніяк не міг зібратися з думками. Здавалось, я все віддав би, щоб тільки можна було комусь розказати про те, що я бачив, але це був секрет, і я мусив мовчати. Схвильований цією таємницею, я повільно попрямував до свого дому і зайшов через бокові двері. Почувши, як вони відчинилися, Мері-Енн гукнула мене:

— Це ви, мастер Віллі?

— Так,— відповів я і зазирнув у кухню. Мері-Енн ставила вечерю на тацю, готуючись нести її до їдальні.

— Не варто розповідати вашому дядькові, що сюди приходила Розі Генн,— сказала вона.

— Звичайно, ні.

— Для мене це був сюрприз. Коли я почула, що хтось стукає з чорного ходу, а потім побачила Розі — у мене одібрало мову. «Мері-Енн»,— сказала вона, і не встигла я отямитись, як вона обцілувала мені все обличчя. Довелося запросити її до кімнати і запропонувати їй чашку чаю.

Мері-Енн будь-що хотіла виправдатись. Після всіх її балачок про місіс Дріффілд могло видатися дивним, що колишні недруги сидять поруч, розмовляють і сміються. Мені не хотілося псувати їй настрої.

— Вона не така вже й погана, правда?— спитав я.

Мері-Енн посміхнулася. Незважаючи на чорні гнилі зуби, в її посмішці було щось зворушливо приємне.

— Не знаю, що саме, але щось у ній мимоволі викликає симпатію. Вона просиділа тут майже годину, і я скажу про неї: вона зовсім не величалася. Розі сама мені сказала, що матеріал на плаття, в якому вона прийшла, коштує тринадцять шилінгів одинадцять пенсів за ярд. І я їй вірю. Вона все пам'ятає: як я зачісувала їй голову, коли вона була маленькою, як я примушувала її мити руки перед обідом — мати інколи відпускала Розі обідати з нами. В дитинстві вона була гарненька, як картинка.

Мері-Енн поринула в спогади про минуле, і її миле, але вже вкрите зморшками обличчя стало задумливим.

— Якщо казати правду,— промовила вона, трохи помовчавши,— Розі не гірша за інших. Просто у неї було більше спокус. І запевняю вас: усі ті, хто ганить її, поводилися б не краще, якби їм трапилася слухна нагода.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Погода зненацька зіпсувалася: пішли дощі, стало холодно. Нашим прогулянкам настав край. Та мене це не засмутило, бо я не смів дивитися в очі місіс Дріффілд після того, як став свідком її побачення з Джорджем Кемпом. Я був не стільки обурений, скільки здивований: невже їй до вподоби цілуватися з літнім чоловіком? У мене навіть промайнула думка,— чи не під впливом прочитаних романів,— що лорд Джордж знає якийсь жахливий секрет, з допомогою якого тримає її під своєю владою і примушує терпіти свої огидні обійми. Уява моя розгулялася: двошлюбність, убивство, підробка якогось документа. Мало хто з лиходіїв у романах нехтував можливістю залякати нещасну жінку погрозою викриття вчиненого нею злочину. Напевно, місіс Дріффілд потрапила в біду. Я ніколи не міг до кінця збагнути, що все це значить, але знав, що наслідки бувають жахливі. В думці я малював фантастичні картини її страждання (довгі безсонні ночі; вона роздягнена сидить біля вікна, її довге біляве волосся звисає аж до колін; вона в розпачі чекає сходу сонця) і бачив, як я сам (не п'ятнадцятирічний хлопець з шістьма пенсами кишенькових грошей на тиждень, а стрункий юнак з підкрученими вусами і сталевими м'язами, в бездоганному вечірньому вбранні), щасливо поєднуючи героїзм і спритність, визволяю її з цупких пазурів негідника-шантажиста. І водночас мені здавалося, що вона з власного бажання піддалася пестошам лорда Джорджа. Я не міг забути її сміху — в ньому бриніли нотки, яких я досі ще не чув. Коли я згадував цей сміх, мені відразу забивало дух.

До кінця канікул я тільки раз бачив Дріффілдів. Ми випадково стрілися у місті. Вони зупинились і заговорили зі мною. Я мало не згорів від сорому. Місіс Дріффілд дивилася на мене своїми лагідними синіми очима, в яких

світилася дитяча пустотливість. Її пухкі червоні губи весь час лишалися трохи відкритими, ніби вона от-от усміхнеться. На її обличчі світилася чистота, невинність і шира відвертість. Якби мені довелося висловити свою думку про неї, я сказав би: вона — живе втілення чесності. Неможливо було уявити, що вона «вводиться» з лордом Джорджем. Очевидно, все було не так просто, як здавалося.

Нарешті настав день, коли я мав повертатися до школи. Візник повіз мій чемодан, а я вирушив до станції пішки. Я не дозволив тітці проводити мене, вважаючи, що мужчине більше личить йти самому, але, простуючи вулицею, почував себе трохи пригнобленим. З Теркенбері нас з'єднувала коротка залізнична вітка, а станція містилася на другому кінці міста, біля самого берега. Я взяв квиток і сів у кутку вагона третього класу. Раптом пролунав голос: «Він тут, — і у вагон весело вбігли містер і місіс Дріффідл.

— Ми вирішили провести вас, — сказала вона. — Ви відчуваєте себе нещасним?

— О, зовсім ні.

— Нічого, час збіжить непомітно. А на різдво ми з вами хіба ж так погуляємо! Ви вмієте кататися на ковзанах?

— Ні.

— А я вмю і вас навчу, — весело мовила вона.

Настрій у мене трохи покращав. Думка про те, що вони спеціально прийшли на вокзал попрощатися зі мною, зворушила мене. Над усе я боявся, щоб мої почуття не відбилися на обличчі.

— Я збираюся посилено грати у футбол протягом цього семестру, — заявив я, — бо хочу обов'язково потрапити у другу збірну.

Посміхаючись повними червоними губами, вона осявала мене поглядом своїх добрих очей. Сьогодні її усмішка мені особливо подобалась, а голос неначе тремтів одночасно і від сміху, і від сліз. На якусь мить мені здалося, що вона хоче мене поцілувати. Я перелякався до безтями. А вона й далі говорила трохи жартівливим тоном, яким дорослі завжди розмовляють з школярами. Дріффідл стояв мовчки, смикав себе за бороду і дивився на мене, посміхаючись самими очима. Тут кондуктор засвистів у свій сюрчок і махнув червоним прапорцем.

Місіс Дріффілд потиснула мені руку. Дріффілд підійшов ближче і сказав:

— До побачення. Ось, візьміть.

Він сунув мені в руки малесенький пакунок. І тієї ж миті поїзд рушив. Коли я розгорнув пакунок, то побачив дві півкрони, загорнуті в клаптик туалетного паперу. Я почервонів як рак. Звичайно, ніколи не завадять зайвих п'ять шилінгів, але думка про те, що Тед Дріффілд наважився сунути мені подачку, сповнила мене люттю і приниженням. Я не міг приймати від нього жодних подарунків! Справді, я їздив з ним на велосипеді і катався по морю, але він не сагіб (я підслухав це слово у майора Грінкорта), і ці п'ять шилінгів пекли мені долоню. Спочатку я вирішив повернути йому гроші без жодного слова і показати тим самим, як мене обурило така безтактність; потім склав у думках повний гідності лист, в якому дякував за щедрість, але водночас зауважував, що джентльмен ніколи не приймає грошей від чужої людини. Я думав над цим два чи три дні, і мені було дедалі важче розлучитися з двома півкронами. Я був певен, що Дріффілд зробив це від щирого серця, але просто був погано вихований і не розумів, що до чого; навряд чи я дошкулю йому, якщо поверну гроші. Врешті-решт я розтринькав їх. А свою поранену гордість заспокоїв тим, що не подякував йому за подарунок.

Коли ж настали різдвяні канікули і я знову приїхав до Блекстейбла, більш за всіх мені хотілося побачити саме Дріффілдів. У цьому забутому богом місці вони одні, здавалося, були зв'язані з зовнішнім світом, який своїми хвилюючими принадами вже починав пробуджувати мої мрії. Але я не міг подолати соромливості і піти до них; я сподівався, що зустріну їх ненароком у місті. Та погода стояла жахлива: шалений вітер проймав до кісток, і поодинокі жінки, які виходили в справах, проносилися по вулиці у своїх довгих спідницях, як рибальські судна під час шторму. Раз у раз перецівав холодний дощ; небо, яке влітку так затишно вкривало приятну землю, зараз обернулося на величезну сіру завісу, що загрозливо нависла над землею. Майже не було надії зустріти Дріффілдів випадково; нарешті я наважився і після чаю вислизнув з дому. До самої станції на вулиці було темно, як у ямі; далі починалися вуличні ліхтарі: поодинокі й тьмяні, вони ледве давали змогу розгледіти

тротуар. Дріффілдн жили на бічній вулиці в маленькому двоповерховому будиночку; він був з брудно-жовтої цегли і виходив на вулицю виступом з великим закругленим угорі вікном. Я постукав, і покоївка майже зразу відчинила мені двері; я спитав, чи вдома місіс Дріффілд. Вона якось дивно на мене подивилася й, відповівши, що піде подивиться, залишила мене в коридорі. З сусідньої кімнати долинали голоси, але вони враз затихли, тільки-но покоївка відчинила двері і, ввійшовши, причинила їх за собою. Мене огорнула атмосфера таємничості; у друзів мого дядька, якщо навіть заради вас доводилося запалювати газ, все одно — запрошували до вітальні. Невдовзі двері відчинилися і вийшов Дріффілд. В коридорі було майже зовсім темно, і спочатку він не міг роздивитися, хто прийшов; та через якусь мить упізнав мене.

— О, це ви! А ми все думали: коли ж нарешті пощастить побачитись?!— сказав він і крикнув:— Розі, це юний Ешенден!

З кімнати донісся вигук, місіс Дріффілд за хвилину вибігла в коридор і почала трясти мої руки.

— Заходьте в кімнату, заходьте, будь ласка! Скидайте пальто. Жахлива погода, правда? Ви, мабуть, страшенно змерзли?

Вона допомогла мені скинути пальто, розмотала кашне, вирвала з рук шапку і потягла в маленьку, захаращену меблями і жарко натоплену кімнату. В каміні вирувало полум'я; тут був газ, якого ми в дядьковому будинку не мали, і три горілки в круглих кулях матового скла випромінювали різке світло. Повітря було сіре від тютюнового диму. Засліплений яскравим світлом і приголомшений бурхливою зустріччю, я не розгледів одразу, хто були ті два чоловіки, які підвелися, коли я ввійшов. Потім я впізнав курата, містера Галловея, і лорда Джорджа Кемпа. Вигляд у курата був зняковілий, коли він тиснув мені руку.

— Добрий вечір. Я щойно зайшов повернути деякі книги, які мені давав містер Дріффілд, і місіс Дріффілд люб'язно запросила мене випити чашку чаю.

Я скоріш відчув, ніж побачив, глузливий погляд, яким нагородив його Дріффілд. Він сказав, що не можна поклонятися одночасно і богу і мамоні — очевидно, навів ци-

тату з біблії, але я не зрозумів її сенсу. Містер Галловей розсміявся.

— Не знаю.— промовив він.— Що ж тоді робити шинкарям і грішникам?

Репліка здалася мені виявом дуже поганого тону, але тут у розмову втрутився лорд Джордж. Він не виявив ніякого збентеження.

— Що, юначе, приїхали додому на канікули? А ви здорово вирости. Слово честі, справжній парубок!

Я холодно потис йому руку, вже шкодуючи, що прийшов.

— Дозвольте запропонувати вам чашку чудового міцного чаю,— сказала місіс Дріффілд.

— Я вже пив чай.

— Ну то випийте ще,— втрутився лорд Джордж, ніби він тут був господарем (це було дуже схоже на нього).— Такий дорослий хлопець, як ви, завжди може з'їсти зайвий кусень хліба з маслом та джемом, а місіс Дріффілд відріже вам шматок своїми милими рученьками.

Чайний сервіз і досі стояв на столі, за яким сиділо товариство. Принесли стілець, і місіс Дріффілд подала мені шматок пирога.

— Ми якраз умовляли Теда проспівати нам яку-небудь пісню,— сказав лорд Джордж.

— Заспівай, будь ласка, «Я люблю солдата», Теде,— попросила місіс Дріффілд.— Мені вона дуже подобається.

— Ні, заспівай «Спочатку ми ним драїли підлогу»!

— Якщо ви не заперечуєте, я проспівую обидві,— погодився Дріффілд.

Він узяв банджо, яке лежало на піаніно, настроїв його і заспівав своїм сильним баритоном. Такі концерти для мене не були новою. Коли в будинку священика або у майора чи лікаря влаштовувався званий чай, дехто з запрошених завжди приносив з собою який-небудь музичний інструмент. Вони лишали його в холі, ніби й не розраховуючи на те, що їх попросять зіграти або поспівати; але після чаю господиня звичайно питала, чи немає в кого музичного інструмента з собою. Вони соромливо признавалися, що є, і, коли це було у дядька, мене посиляли по інструмент у передпокій. Інколи молода леді запевняла, що вона зовсім покинула грати і нічого з

собою не принесла; тоді втручалася її мати і заявляла, що це вона принесла. Але співали вони тільки серйозні пісні, такі, як «На добраніч, кохана», «Я проспівав тобі пісню про Аравію» або «Мого серця королева». Одного разу на щорічному концерті в залі муніципалітету Смітсон, торговець тканинами, проспівав жартівливу пісню. І хоч останні ряди залу йому гаряче аплодували, дворянство не підтримало Смітсона. А перед наступним концертом його попросили вибирати репертуар обережніше («Не забувайте, що тут присутні дами, містере Смітсон»). Тоді він проспівав «Смерть Нельсона».

Друга пісенька була з приспівом, і курат з лордом самовіддано приєдналися до Дріффілда. Я чув її багато разів після того, однак запам'ятав тільки окремі рядки.

Коли вони скінчили співати, я, прибравши щонайбільш світського вигляду, звернувся до місіс Дріффілд:

— А ви не співаєте?

— Співаю, але так, що вуха в'януть. Тому Тед мене й не заохочує.

Дріффілд відклав своє банджо й запалив люльку.

— Ну, як пишеться книга, Теде? — спитав лорд Джордж.

— Нічого, добре. Працюю весь час.

— Бідолаха Тед зашився зі своїми книгами,— лорд Джордж засміявся.— Чому ти не покинеш ці дурниці і не займешся серйознішими справами? Я підшукав би тобі роботу в своїй конторі.

— О, я задоволений своїм життям.

— Не чіпайте його, Джордж,— сказала місіс Дріффілд.— Якщо йому це подобається, то хай собі пише.

— Я, звичайно, не можу сказати, що розуміюся на цьому,— почав Джордж Кемп.

— Тоді й не говоріть,— перебив його Дріффілд, посміхаючись.

— Нехай критики кажуть що завгодно,— сказав містер Галловей,— а на мою думку, така ваша книга, як «Форгейвн», зробила б честь будь-якому письменникові.

— Слухай-но, Теде, я знаю тебе з дитинства, але, попри всі свої зусилля, не міг примусити себе прочитати її до кінця,— сказав Джордж Кемп.

— Облишмо це, не треба заводити розмов про книги,— мовила місіс Дріффілд.— Заспівай нам ще, Теде.

— Мені час додому,— сказав курат і звернувся до

мене: — Може, підемо разом? Ви не дасте мені чого-небудь почитати, Дріффілде?

Дріффілд показав на купу нових книг, що лежали на столі

— Вибирайте самі.

— Ого, скільки книг!— вигукнув я, прикипівши до них очима.

— Все це мотлох. Мені присилають їх на рецензію.

— І що ви з ними робите?

— Відвожу в Теркенбері й продаю за першу-ліпшу ціну. Вони допомагають мені розраховуватись з м'ясником.

Коли ми з куратом поверталися додому, в нього під пахвою було три чи чотири книги. Дорогою він спитав мене:

— Ви сказали дядькові, що збираєтесь відвідати Дріффілдів?

— Ні. Я просто вийшов прогулятись, а потім мені спало на думку заглянути до них.

Це твердження, звичайно, було не дуже близьке до правди. Але я не мав наміру розповідати містерові Галловею, що, хоч, на мою думку, я вже був дорослий, мій дядько намагався перешкодити мені зустрічатися з людьми, до яких ставився з упередженням.

— На вашому місці я б нічого про це не казав без нагальної потреби. Дріффілди цілком порядні люди, але панотець чомусь не дуже їх полюблює.

— Я знаю,— відповів я.

— Звичайно, вони трохи простуваті, але пише він зовсім непогано. А коли пригадаєш, з яких верств він вийшов — лише дивуєшся, що він взагалі уміє писати.

Тепер я збагнув, нарешті, куди він гне. Містер Галловей не хотів, щоб мій дядько дізнався про його дружбу з Дріффілдами. Отже, я міг не хвилюватись — він мене не викаже.

Звичайно, та зверхня манера, з якою курат мого дядька висловлювався про того, кого зараз вважають одним з найбільших письменників пізньої вікторіанської доби, мимоволі викличе посмішку у читача. Але у Блекстейблі тоді всі говорили про нього так. Одного разу нас запросили на чай до місіс Грінкорт, у якої гостювала кузина, дружина викладача Оксфордського університету — надзвичайно культурна людина, як нам сказали. Звали її місіс Енком. Це була маленька жіночка з енергійним

зморшкуватим лицем. Вона коротко підстригала своє сиве волосся і носила чорну шерстяну спідницю, яка ледве прикривала верх черевиків з квадратними носками. Вона була першим зразком Сучасної Жінки в нашому Блекстейблі. Ми були приголомшені і негайно зайняли оборонну позицію, бо вона мала надто інтелігентний вигляд. Згодом усі ми почали насміхатися над нею, а мій дядько якось сказав тітці: «Знаєш, любя, я дуже радий, що ти, дякувати богові, не дуже мудра, що він позбавив мене такої кари»; а тітка грайливо взула на свої черевики дядькові пантофлі, які саме гріла для нього біля каміна, і сказала: «Дивись, я Сучасна Жінка». А потім ми одностайно вирішили: «Місіс Грінкорт дуже кумедна; ніхто не знає, чого від неї можна чекати. Але ясно одне: вона не зовсім того...» Ми ніяк не могли забути, що її батько мав фабрику, а дід був звичайний робітник.

Але нам усім було цікаво послухати тоді розповідь місіс Енком про людей, яких вона знала. Мій дядько вчився в Оксфорді, але, здавалося, всі ті, з ким він був знайомий, уже повмирали. Місіс Енком особисто знала місіс Хемфрі Уорд і захоплювалась «Робертом Елсмером». Дядько вважав цю книгу скандальною і дуже здивувався, коли містер Гладстон, який називав себе християнином, добре відгукнувся про неї. Спалахнула суперечка. Дядько сказав, що, на його думку, ця книга може розбестити людей, озброївши їх різними ідеями, без яких їм значно краще жилося на світі. Місіс Енком зауважила, що він би так не думав, коли б знав місіс Хемфрі Уорд. Вона — жінка високих моральних принципів, племінниця містера Метью Арнольда¹, і, що б ви не думали про саму книгу (місіс Енком ладна була визнати, що в ній є розділи, які краще викинути), письменниця створила її, певна річ, керуючись найкращими міркуваннями. Місіс знала також міс Браутон. Ця письменниця з дуже порядної сім'ї, і тому дивно, що з-під її пера виходять такі книги.

— А я зовсім не вважаю їх шкідливими, — зауважила місіс Гейфорт, дружина лікаря. — Вони мені подобаються, особливо «Прекрасна, як троянда».

— І ви б погодилися, щоб ваші доньки читали їх? — спитала місіс Енком.

¹ Метью Арнольд — англійський поет другої половини XIX ст.

— Зараз, звичайно, ні,— відповіла місіс Гейфорт.— А коли вони одружаться, я не заперечуватиму.

— Вам, мабуть, цікаво буде дізнатися,— почала місіс Енком,— що, коли на великдень минулого року я була у Флоренції, мене познайомили з Уйдою.

— Ну, це зовсім інша річ,— заперечила місіс Гейфорт.— Не можу повірити, що порядна жінка читатиме книги Уйди.

— Одну я прочитала з цікавістю,— розповідала місіс Енком — І мушу сказати: більше схоже на те, що її написав француз, аніж англійська леді

— Але ж вона дійсно не справжня англійка. Я чула, що її ім'я мадмуазель де ля Раме.

Саме в цей момент містер Галловей згадав Едварда Дріффілда.

— Знаєте, у нас тут є письменник,— сказав він.

— Ми не дуже пишаємося ним,— зауважив майор.— Він син управителя старої міс Вулф і одружений з буфетницею.

— А писати він уміє?— поцікавилась місіс Енком.

— Що він не джентльмен, одразу видно,— сказав курат.— Але коли ви зважите на труднощі, які йому довелося долати, можна дивуватись, що він так добре пише.

— Він приятелює з Віллі,— докинула моя тітка.

Всі подивилися на мене, і я відчув себе незручно.

— Минулого літа вони часто каталися разом на велосипеді, а коли Віллі повернувся до школи, я взяла в бібліотеці одну з його книг, щоб мати хоч якесь уявлення про них. Прочитала лише першу частину і відіслала назад. А потім написала рішучого листа бібліотекарю, і мені було приємно почути, що він її вилучив. Якби це була моя власна книга, я негайно б її спалила!

— Я теж проглянув одну з його книг,— сказав лікар.— Вона зацікавила мене тим, що дія відбувається саме тут, і я впізнав кількох жителів Блекстейбла. Але не можу сказати, що вона мені сподобалась; я вважаю її надто грубою.

— Я говорив йому про це,— сказав містер Галловей,— а він відповів мені, що моряки з вугільника, який ходить у Ньюкасл, а також рибалки й робітники ферм поведуться і розмовляють не так, як леді і джентльмени.

— Але навіщо писати про таких людей?— зауважив дядько.

— Якраз про це я й кажу,— відгукнулася місіс Гейфорт.— Всі ми знаємо, що на світі є непристойні, злі і навіть розбещені люди. Тільки, боже правий, для чого писати саме про них?

— Я не захищаю його,— мовив містер Галловей.— Я лише передав, як він сам це пояснює. Крім того, він продовжує Діккенса.

— Ну, Діккенс — зовсім інша річ,— зауважив дядько.— Що можна заперечити, скажімо, проти «Записок Піквікського клубу»?

— Гадаю, це справа смаку,— відповіла моя тітка.— Я завжди вважала Діккенса грубим. В мене немає ані найменшого бажання читати про людей, які розмовляють неправильно мовою. Мушу сказати, я дуже рада, що зараз стоїть погана погода і Віллі не може більше кататися з містером Дріффільдом. Я не певна, що Віллі слід знатися з ним.

Містер Галловей і я згорда позирнули на всіх присутніх.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Як тільки дозволяли різдвяні розваги, а їх у Блекстейблі було не так уже й багато, я йшов у невеличкий будинок Дріффільдів, що стояв поруч із конгрегаційною церквою. Там я завжди зустрічав лорда Джорджа і часто — містера Галловея. Спільна таємниця зробила нас друзями, і, зустрічаючись у дядьковому будинку або в ризниці після відправи, ми обмінювалися хитрими поглядами. Здавалось, нам обом було приємно дурити дядька. Але одного разу мені спало на думку, що Джордж Кемп, випадково зустрівши священика, може ненароком згадати про наші зустрічі у Дріффільдів.

— А лорд Джордж нас не викаже?— спитав я містера Галловея.

— О, не турбуйтеся, я вжив заходів.

Ми чмихнули од сміху. Мені починав подобатися лорд Джордж. Спочатку я ставився до нього дуже холодно і з підкресленою ввічливістю. Але він просто не розумів існуючої між нами соціальної різниці, і я дійшов висновку, що моїм гордовитим поведженням зовсім не зможу

поставити його на своє місце. Лорд Джордж завжди був безпосередній, веселий, навіть галасливий; він дратував мене своєю вульгарною поведінкою, і я в свою чергу намагався дошкулити йому школярськими дотепами; ми смішили одне одного, і врешті я відчув до нього симпатію. Весь час він хизувався своїми грандіозними планами, але доброзичливо сприймав мої насмішки над його нестримною фантазією. Мене розважали його розповіді про представників місцевого «вищого світу», яких він виставляв несусвітніми дурнями. А коли він демонстрував їхні дивацтва, я аж лягав од сміху. Він був зухвалий і грубий, його манера вдягатися завжди дратувала мене (я ніколи не бував у Ньюмаркеті і не бачив тренерів, але мені чомусь здавалося, що саме так повинні вдягатися тренери). Проте дедалі більше я звикав до нього. Кожного тижня він давав мені журнал «Поступовець». Я ретельно ховав його в кишеню пальта, приносив додому і читав у ліжку.

Я ніколи не йшов до Дріффілдів, поки в дядьковому будинку не кінчали пити чай, але завжди пам'ятав, що мені доведеться іще раз сідати за стіл. Після чаю Тед Дріффілд співав жартівливих пісень, інколи акомпануючи собі на банджо, інколи на піаніно. На його обличчі з'являлась задоволена усмішка, він дуже любив, щоб усі ми хором підспівували йому. Грали ми також у віст. Я навчився цієї гри ще в дитинстві і часто довгими зимовими вечорами грав з дядьком і тіткою. Дядько завжди витягав джокера, і хоч грали ми, звичайно, без грошей, все ж, коли ми з тіткою програвали, я мав лізти під стіл і кукурікати. Тед Дріффілд не грав у карти — він казав, що в нього замало для цього розуму, і коли ми починали грати, він звичайно сідав біля каміна й з олівцем у руці читав одну з книг, які йому прислали з Лондона для рецензування. Раніш мені ніколи не доводилося грати з трьома партнерами, і тому завжди грав я погано. А от місіс Дріффілд — вона мала справжній талант до карт. Її рухи здебільшого були повільні, коли ж доходило до гри в карти, вона ставала швидка і спритна. Вона грала краще за всіх нас. Звичайно вона розмовляла мало і неохоче, коли ж, після закінчення чергової гри, доброзичливо роз'яснювала мені мої помилки, то ставала навіть балакучою. Лорд Джордж глузував з неї так само, як і з інших; вона ж тільки посміхалася — сміялася

вона дуже рідко,— а часом одбувалася короткою дотепною реплікою Вони поводитись не як коханці, а як близькі друзі. Може, я згодом забув би про те, що чув про них і що бачив у саду, але час від часу вона кидала на Джорджа погляд, який бентежив мене. В її очах спалахували пустотливі вогники, як у дитини. Тоді я помічав, що обличчя Джорджа враз ніби набрякало і він починав неспокійно соватися в своєму кріслі. Я кинув швидкий погляд на курата, чи він, бува, цього не помітив, але той у цей час або уважно вивчав свої карти, або запалював люльку.

Майже щодня я проводив годину чи дві в їхній жарко натопленій, тісній, накурений кімнаті, але час тут пролітав непомітно. Канікули наближались до кінця, і я з жахом думав, що наступні три місяці доведеться нудитись у школі.

— Просто не уявляю, що ми робитимемо без вас,— сказала місіс Дріффілд.— Нам доведеться грати удвох проти одного.

Я був радий, що мій від'їзд порушить їм гру. Готуючи уроки, я б не хотів думати, що вони сидять у цій маленькій кімнаті і розважаються так, ніби мене ніколи й не існувало.

— Чи довго триватимуть великодні канікули?— спитав містер Галловей.

— Тижнів зо три.

— От тоді вже ми порозважаємось!— сказала місіс Дріффілд.— Погода має бути хороша. Зранку будемо кататись на велосипедах, а після чаю грати у віст. Ви зробили великі успіхи. Якщо ми будемо грати три-чотири рази на тиждень протягом великодніх канікул, ви зможете потім сміливо сідати за карти з ким завгодно.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

І от нарешті семестр закінчився. Я був у піднесеному настрої, коли знову вийшов з поїзда в Блекстейблі. Я трохи підріс, придбав собі в Теркенбері синій модний костюм і купив новий галстук. Відразу ж після чаю я збирався відвідати Дріффілдів, і тому дуже хотів, щоб носильник вчасно приніс мої речі і я зміг би надягти свій

новий костюм. В ньому я мав вигляд цілком дорослої людини. Я вже почав кожного вечора мазати вазеліном шкіру над верхньою губою, щоб швидше росли вуса. Йдучи містом, я поглядав у той бік, де жили Дріффілди, сподіваючись побачити їх. Мені дуже захотілося зайти до них і привітатися, але я знав, що зранку Дріффілд пише, а місіс Дріффілд в «непрезентабельному вигляді». У мене було стільки новин для них! Я завоював першість з бігу на сто ярдів і був другий у бігу з бар'єрами. Влітку я хотів одержати за кращу працю з історії премію, і тому протягом канікул мав намір визубрити англійську історію. Хоча дув східний вітер, небо було синє, і в повітрі пахло весною. Хай-стріт з її ясними фарбами і чіткими лініями, ніби виведеними новим пером, здавалася картинкою Семюеля Скотта — мала спокійний, наївний і затишний вигляд. Такою я її пригадую зараз; тоді ж вона була просто Хай-стріт у Блекстейблі. Підійшовши до залізничного мосту, я помітив, що там будуються два чи три нові будинки.

— Йй-богу,— вигукнув я,— це діло рук лорда Джорджа!

За будинками в полі стрибали маленькі білі ягнята. Бруньки на в'язах тільки-но почали розпускатися. Я зайшов через бічні двері. Дядько сидів у кріслі біля каміна і читав «Таймс». Я покликав тітку, і вона збігла вниз; її зморшкуваті щоки порожевіли од радощів; вона обняла мою шию тонкими старечими руками і відразу ж сказала найприємніші для мене слова: «Як ти виріс!» і «Боже мій, в тебе вже скоро будуть вуса!».

Я поцілував дядька в лоб і, широко розставивши ноги, став спиною до каміна. Я почував себе зовсім дорослим і позирав навколо себе з поблажливою доброзичливістю. Потім я зійшов на другий поверх, щоб привітатися з Емілі, завітав на кухню, щоб потиснути руку Мері-Енн, і вийшов у сад до садівника.

Коли, вкрай зголоднівши, я сів за стіл — дядько саме нарізав баранячу ногу, — у мене прохопилось запитання:

— Що нового в Блекстейблі?

— Нічого особливого. Місіс Грінкорт їздила на шість тижнів у Ментону і кілька днів тому повернулася. У ма'йора був приступ подагри.

— А твої друзі Дріффілди втекли,— додав дядько.

— Що зробили?— перепитав я.

— Втекли. Якось уночі зібрали свої речі та й поїхали в Лондон. І всюди лишили несплачені рахунки. Вони не внесли орендної плати, не заплатили за меблі, заборгували м'ясникові Гаррісу майже тридцять фунтів.

— Який жах,— ледь вимовив я.

— Так, вони повелися не дуже гарно,— сказала тітка.— До того ж, виявляється, вони не заплатили й служниці, яка працювала в них цілих три місяці.

Я був приголомшений, і мене аж занудило.

— Гадаю, в майбутньому,— зауважив дядько,— ти будеш обачніше поводитись з людьми, проти яких застерігають тебе дядько й тітка.

— Дуже шкода торговців, яких вони ошукали,— мовила тітка.

— Так їм і треба,— сказав дядько.— Лише дурні можуть надавати кредит подібним суб'єктам! Здається, не важко було помітити, що вони звичайнісінькі авантюристи.

— Я ніяк не могла збагнути, чого вони взагалі сюди приїхали.

— Просто хотіли похизуватись. А оскільки, думали вони, в Блекстейблі їх усі знають, їм буде легше одержати кредит.

Таке пояснення здалося мені не зовсім логічним, але я був надто приголомшений, щоб заперечувати.

Коли трапилася нагода, я спитав Мері-Енн, що вона знає про це. На моє здивування, її оцінка розбіглася з оцінкою дядька й тітки.

— Дріффільди всіх пошили в дурні,— хихикнула Мері-Енн.— Вони так смітили грішми, що всі були певні — фунтів у них і кури не клюють. У м'ясника для них завжди був найкращий кусень ошийка, а коли треба було м'ясо для печені, їм завжди давали вирізку. Вони брали спаржу, виноград і ще багато чого. Усі крамниці продавали їм у кредит. Не розумію, як можуть люди бути такими дурнями.

Певна річ, вона мала на увазі торговців, а не Дріффільдів.

— Але як їм пощастило непомітно зникнути?— спитав я.

— Це всіх цікавить. Кажуть, їм допоміг лорд Джордж. Чи ж змогли б вони перевезти свої речі на станцію, скажіть на милість, якби він не взяв їх у свій візок?

— А що каже лорд Джордж?

— Він каже, що знає про все це не більше марсіанина. В місті зчинився несусвітній галас, коли стало відомо, що Дріффілди втекли і не заплатили за квартиру. Я так сміялася! Лорд Джордж каже, що не мав ніякого уявлення про їхні грошові труднощі, і вдає, ніби здивований, як і всі. Однак я не вірю жодному його слову. Ми всі знали про нього і про Розі ще до того, як вона вийшла заміж, і, між нами кажучи, я не певна, що після одруження у них все скінчилося. Кажуть, бачили, як вони разом прогулювалися у полі минулого літа, і він майже всі дні просиджував у них удома.

— А як дізналися про їхню втечу?

— У них була служниця, і вони відпустили її на ніч до матері, але попередили, щоб вона прийшла не пізніше восьмої години ранку. Але коли вона повернулася, то не змогла потрапити в дім. Вона стукала й дзвонила — відповіді ніякої. Тоді вона пішла до сусідів. Хазяйка порадила їй піти в поліцію. Разом з нею приходять сержант — стукає, дзвонить, але ніхто йому не відповідає. Потім він питає в дівчини, чи заплатили їй, а вона каже: «Ні, не заплатили за три місяці». Тоді він каже: «Вір моему слову, вони просто-напросто втекли». А коли вони потрапили-таки в дім, то побачили, що Дріффілди забрали всі свої речі, всі книги — кажуть, Тед Дріффілд мав дуже багато книг.

— І відтоді нічого не чути про них?

— Нічого певного. Але через тиждень після їхнього зникнення дівчина одержала лист із Лондона, в якому нічого не було, крім поштового переказу, — рівно стільки, скільки їй належало! І я сказала б, що вони вчинили дуже порядно, виплативши бідолашній дівчині все до останнього пені.

Всі ці вчинки Дріффілдів вразили мене далеко більше, ніж Мері-Енн. Я був дуже порядний юнак. Безсумнівно, читач помітив, що я приймав звичаї свого класу так, ніби вони були законами Природи. Хоч великі борги героїв прочитаних книг і здавалися мені романтичними і я знав з літератури про кредиторів та лихварів, проте дотримувався погляду, що не платити дрібним торговцям підло. Я почував себе незручно, коли в моїй присутності заходила розмова про Дріффілдів, а коли згадували, що вони були моїми друзями, я відповідав: «Звідки

ви взяли, я просто був з ними знайомий»; коли ж мене питали: «Це правда, що вони були страшенно вульгарні?», я відповідав: «Ну, знаєте, зрештою про них не скажеш, що вони Вер де Вер»¹. Бідний містер Галловей ходив страшенно пригнічений.

— Звичайно, я не думав, що вони багаті,— казав він мені — але, здавалося, в них вистачає на життя. Будинок був добре вмебльований, і піаніно в них було нове. Мені ніколи не спадало на думку, що вони не заплатили за жодну річ. Вони ні в чому себе не обмежували. Але найбільше мене вразила їхня брехня. Я з ними часто зустрічався, і мені здавалося, що вони добре до мене ставляться. Вони завжди були такі гостинні. Ви не повірите, але коли ми прощалися востаннє, місіс Дріффілд запрошувала прийти наступного дня, а Дріффілд додав: «Завтра до чаю у нас гаряче печиво». І це в той час, коли все у них було спаковано нагорі, і вони того ж вечора останнім поїздом виїхали до Лондона!

— А що говорить про це лорд Джордж?

— Правду кажучи, мені не хотілось бачитися з ним після цього. Для мене це була добра наука. Є прислів'я про те, що буває, коли з кимось поведешся; і його, на мою думку, ніколи не слід забувати.

Я дотримувався тієї ж думки про лорда Джорджа і теж трохи нервував. Якщо він вирішив розповісти всім, що на різдво я майже щодня відвідував Дріффілдів, і якщо це дійде до дядька, неприємної розмови не минути. Дядько звинуватить мене в обмані, неправдивості, неслухняності, докорятиме тим, що я поведжуся не так, як годилося б джентльменові. Я добре знав його і тому не мав жодного сумніву, що він цього так не залишить і що мені потім довго нагадуватимуть про мою провину. Я був би радий не зустрічатися з лордом Джорджем. Та одного дня ми зіткнулися з ним носом до носа на Хайстріт.

— Алло, юначе!— вигукнув він, звертаючись до мене з тією зверхністю, яка допікала мене до живого.— Знову на канікули, га?

— Ви вгадали,— відповів я з нищівним, як мені здалося, сарказмом.

¹ *Леді Клара Вер де Вер* — героїня поеми Теннісона (1842). Її ім'я стало символом холодного аристократизму.

Та він тільки зареготав.

— Ви такий гострий, що зопалу можете порізатись об себе самого,— добродушно зауважив він.— Здається, не грати нам більше у віст. Оце вам приклад того, що буває, коли живеш невідповідно до своїх достатків. Я завжди кажу своїм хлопцям: якщо ви заробили фунт, а витратили дев'ятнадцять шилінгів і шість пенсів,— ви багата людина. Якщо ж ви витратили двадцять шилінгів і шість пенсів — ви жебрак. Ощадно витрачайте пенси, інакше, а фунти самі себе будуть заощаджувати!

— Кажуть, ви допомогли їм втекти?— зауважив я.

— Я?! — на його обличчі з'явився вираз надзвичайного здивування, але в очах заблищали лукаві іскорки.— Коли мені сказали, що Дріффілди втекли, ні з ким не розраховувались, я був такий приголомшений, що ледве встояв на ногах. Вони заборгували мені за вугілля чотири фунти сімнадцять шилінгів і шість пенсів. Нас усіх обвели навколо пальця, навіть бідолаху Галловея, який так і не діждався гарячої здобы до чаю!

Я ніколи не думав, що лорд Джордж такий брехун. На закінчення нашої розмови мені дуже хотілося кинути якийсь нищівне зауваження. Але, нічого не придумавши, я просто сказав, що мені пора, і, сухо йому кивнувши, пішов геть.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

Коли, чекаючи Олроя Кіра, я пригадав минуле, мені стало смішно: важко навіть уявити, як виглядав би цей ганебний інцидент часів молодого Едварда Дріффілда в світлі надзвичайної респектабельності останніх років його життя. Може, через те, що у дні мого дитинства він як письменник користувався дуже малою повагою в людей, серед яких я зростав, але я ніколи не міг знайти в нього тих гідних подиву заслуг, котрі критика зрештою приписала йому. Довгий час вважалось, що він пише дуже поганою англійською мовою. Його стиль являв собою невдале поєднання класичних і жаргонних елементів. А діалог? Просто не вірилося, що живі люди можуть так розмовляти. Наприкінці своєї письменницької кар'єри, коли Дріффілд почав диктувати свої книги, його стиль, набувши розмовної легкості, став плавним і прозорим.

Аналізуючи Дріффілдові романи зрілого періоду, критики визнали, що їхня мова позначена темпераментним народним колоритом і якнайкраще відповідає змістові. Розквіт його творчості припав на ті часи, коли модними стали описи природи. Через це його описи моря, весни в кентських лісах і заходу сонця у пониззі Темзи ввійшли до всіх антологій англійської прози. Хай покарає мене господь, але я ніколи не міг читати їх без відрази.

Хоча в мої юнацькі роки його книги користувалися невеликим попитом, а одна чи дві були навіть вилучені з бібліотек,— захоплюватись ними вважалося ознакою високої культурності. Дріффілда вважали гостро реалістичним. Його твори були доброю зброєю проти міщанства. Хтось у пориві натхнення зробив відкриття, що його матросі і селяни написані в шекспірівській манері; після цього «новатори» захлиналися від захоплення з приводу стриманого, але гострого гумору його селюків. Мене нудило, коли Дріффілд піднімав мене на півбак корабля, що гоїдався на хвилях, або заводив у півний зал; я знав задалегідь, що далі на багатьох сторінках комічні персонажі тлумачитимуть проблеми життя, етики і безсмертя. Та я завжди вважав шекспірівських блазнів нудними, а їхніх незліченних потомків — нестерпними.

Сила Дріффілда полягала, очевидно, в тому, що він описував ті верстви населення, які знав найкраще: фермерів і батраків, крамарів і буфетників, шкіперів і їх помічників, коків і матросів першого класу. Коли ж він вводив персонажі, що стоять на вищих щаблях життя, то навіть найпалкіші прихильники Дріффілда відчували певне невдоволення; його джентльмени такі неправдоподібно хороші, його вельможні леді такі чудові, чисті, шляхетні, що вас уже не дивує їхня пишномовність. Жіночі образи вдавалися йому погано. Але тут я знову мушу зауважити, що це — лише моя власна думка; читачі загалом і провідні критики зокрема погодилися на тому, що жінки Дріффілда уособлюють справжній тип англійської жінки — відважної, мужньої, шляхетної; їх завжди порівнювали з героїнями Шекспіра.

Критики можуть примусити публіку звернути увагу на дуже посереднього письменника, публіка може безтямно захопитися зовсім бездарним письменником, але в кожному випадку це триватиме недовго. Не можу побутися думки, що жоден письменник з таким незнач-

ним талантом, як у Едварда Дріффілда, не користувався так довго увагою читачів, як він. «Обранці» часто насміхаються над популярністю, але вони забувають, що славетними серед нащадків стають здебільшого не мало-відомі автори, а все ж таки письменники, визнані своїми сучасниками. Може, правда, статися, що справжній шедевр, який, безумовно, заслуговує на безсмертя, вийде у світ, не привернувши до себе жодної уваги, і нащадки ніколи про нього не почують, може бути й таке, що нащадки викинуть на смітник усі бестселери наших днів, але якщо вони й знайдуть щось варте уваги — то лише серед них. В усякому разі Едвард Дріффілд зберіг шанси на виграш. Інколи його романи викликали в мене нудьгу: вони здавалися мені довгими, а мелодраматичні епізоди, з допомогою яких він хотів підігріти інтерес читачів, анітрохи не зворушували. Але, безперечно, писав він цілком щиро. В його кращих книгах відчувається подих життя, і жодна з них не похитне вашої впевненості у загадковій індивідуальності автора. На початку кар'єри його хвалили або ганили за реалізм; відповідно до настрою критики — або вихваляли за правдивість, або гудили за непристойність. Та в наші дні реалізм вже не викликає нападок, і сучасний читач вільно долає ті рядки, перед якими торопів боязкий читач минулого. Той, хто стежить за пресою, напевно, пам'ятає передову статтю в літературному додатку до «Таймса», яка з'явилася з приводу смерті Дріффілда. Використавши уривки з романів Едварда Дріффілда, її автор створив справжній гімн красі. Всі ті, хто читали статтю, були мимоволі вражені її кучерявими періодами, які нагадують кращі зразки прози Джеремі Тейлора¹, її шанобливим схилинням перед покійним письменником, — одне слово, усіми тими високими сентиментами, вираженими пишним без надмірності і солодким без зніженості стилем. Стаття сама по собі була довершеним у своїй красі художнім твором. І якщо хтось вважає, що, оскільки Едвард Дріффілд був від природи гумористом, славослов'я на його адресу треба присмачити жартом, — такий людині слід нагадати, що кінець кінцем то була похоронна промова. До того ж, як усім добре відомо, Краса не дуже прихильно стежить за несміливими кроками Гумору. Говорючи зі мною про

¹ Англійський письменник і громадський діяч XVII століття.

Дріффілда, Рой Кір підкреслював, що хоч які були його вади, їх спокутує краса, що летється зі сторінок книг старого письменника. Зараз, пригадуючи нашу розмову, я приходжу до висновку, що саме це зауваження найбільше мене тоді роздратовало.

Тридцять років тому в літературних колах бог був дуже модний. Вірити вважалося хорошим тоном, і журналісти використовували Провидіння у художніх зворотах, щоб стилістично збалансувати речення; потім бог щезнув (якимсь чудернацьким чином: разом з крикетом і пивом), а його місце зайняв Пан. У сотнях романів його роздвоєні копита лишили свій відбиток на газонах англійських парків; поети бачили його в сутінках на лондонських пустирях, а літературні дами в Сарреї і Новій Англії — німфи індустріальної доби — потай втрачали свою невинність в його грубих обіймах. Але й Пан пішов собі геть, і його місце зараз заступила Краса. Люди знаходять її в словах, у рибі, в собаці, в денному світлі, в картині, у вчинках, у одязі. Когорти молодих жінок, кожна з яких написала по багатонадійному вправному роману, базікають про неї на всі лади: то алегоричним, то лукавим тоном, то зосереджено, то з чарівною недбалістю; а молоді люди, які недавно закінчили Оксфорд, і досі купаються в промінні його слави, розповідаючи на сторінках щотижневих газет, що ми повинні думати про мистецтво, про життя, про весь світ, з милою безпосередністю кидають це слово на свої густо списані сторінки. Боже, як вони його спаскудили! Ідеал має багато назв, але Краса — лише одна з них. А може, весь оцей галас є лише крик відчаю тих, хто не може знайти свого місця у нашому героїчному світі машин? Може, їхня пристрасть до краси, цієї Маленької Неллі¹ нашого бентежного дня, — звичайна сентиментальність? Можливо, наступне покоління, більш пристосоване до життя, шукатиме натхнення не у втечі від дійсності, а в жадібному її сприйманні?

Не знаю, як інші, а я не можу довго споглядати красу. На мою думку, жоден поет не робив неправдивішої заяви, ніж Кітс, коли писав перший рядок свого «Ендіміона»². Красивий твір одразу полонить своїми чарами,

¹ *Маленька Неллі* — головний герой роману Ч. Дікенса «Крамниця старожитностей».

² *Джон Кітс* — відомий англійський поет першої половини XIX ст., у своїй поемі «Ендіміон» писав: «Краса дає нам вічну насолоду».

але мій розум швидко звільняється від їхнього впливу; я не вірю людям, які кажуть, що вони протягом годин можуть милуватися краєвидом чи картиною. Краса — це порив; вона така ж проста, як голод. Про неї справді нічого говорити. Вона — як пахощі троянди: ви можете тільки нюхаги її. Ось чому критика мистецтва, — за винятком тієї, що нехтує красою і, тим самим, мистецтвом взагалі, — нудна. Найбільше, що може сказати критик відносно «Христового погребіння» Тиціана, мабуть, єдиної в світі картини, яка сповнена чистою красою, — це порадити піти й подивитися на неї. Все інше, що він може сказати, є історія, або біографія, або хтозна-що. Люди пов'язують з красою такі поняття, як величність, людяність, доброта, любов, тому що сама краса не може задовольнити їх надовго. Краса досконала, а досконалість (така вже людська природа) привертає нашу увагу лиш на короткий час. Математик, який подивився «Федру» і спитав: «*Qu'est-ce que ça prouve?*»¹, не був такий дурний, як його вважали. Ніхто ніколи не міг пояснити, чому Дорійський храм у Пестумі красивіший, ніж, скажімо, склянка холодного пива, не висуваючи аргументів, що не мали нічого спільного з питанням про красу. Краса — це тупик. Вона — гірська вершина, сходження на яку нікуди не веде. Ось чому ми, зрештою, більше захоплюємось Ель Греко, ніж Тиціаном, незавершеними досягненнями Шекспіра, ніж завершеними успіхами Расіна. Про красу було написано багато. Краса — це те, що задовольняє естетичний інстинкт. Але хто прагне до задоволення? Тільки йолоп, який від добра шукає добра. Скажемо прямо: краса сама по собі нуднувата.

Але те, що критики писали про Едварда Дріффілда, було справжнє окомилювання. Його видатною заслугою був не реалізм, який давав життя його творам, не краса, яка надихала їх, не графічні портрети моряків, не поетичні описи солончакових боліт, штормів, штилів і пташиних базарів — його заслугою була довговічність. Пошана до старості є однією з чудових рис людини, і, гадаю, можна сміливо твердити, що в жодній іншій країні ця людська риса не виявляється яскравіше. Пошана і любов, з якими інші народи ставляться до старості, завжди платонічні; наші ж — цілком практичні. Хто, крім

¹ Що це доводить? (Франц.).

англійця, прийде в Ковент-Гарден слухати літню безголосу примадонну? Хто, крім англійця, платитиме за те, щоб побачити танцюриста, який ледве переставляє ноги і захоплено казатиме сусідові під час антракту: «Боже, сер, йому ж далеко за шістдесят!» Правда, порівняно з політичними діячами і письменниками такі митці ще зовсім юні. Я часто думаю, що *jeune premieг*¹ повинен мати дуже лагідну вдачу, якщо він не відчуває гіркоти при згадці, що в сімдесят років йому доведеться закінчити свою кар'єру — тоді, коли громадський діяч і письменник будуть у самому розквіті сил. Людина, яка в сорок років починає займатися політикою, в сімдесятирічному віці стає державним діячем. Саме тоді, коли вона вважається вже надто старою, щоб бути чиновником, садівником чи суддею, їй надходить час керувати державою. Далєбі, нічого дивного, що з давніх-давен старіки втовкмачують молодим, ніби вони розумніші за молодь; перш ніж молоді зрозуміють, що це нісенітниця, вони самі старіють, і це дає їм право дурити інших. Крім того, кожна людина, якій пощастило побувати в товаристві політиканів, не могла не усвідомити, що управління нацією (як можна судити за наслідків) вимагає дуже невеликих розумових здібностей. Але чому письменників треба поважати тим більше, чим старішими вони стають,— на це питання я довго не знаходив відповіді. Раніш я думав: вихвалання письменників, котрі не спромоглися за двадцять років написати жодної цікавої книги, здебільшого зумовлюється тим фактом, що представники молодшого письменницького покоління, яким уже нічого побоюватися конкуренції старих, просто вважають за краще вихвалити їхні заслуги: до того ж усім давно відомо, що хвалити когось, чие суперництво вас не лякає,— найкращий засіб дошкулити тому, чийого суперництва ви боїтесь. Після зрілих роздумів я прийшов до висновку, що єдине виправдання загальних оплесків, якими тішать похилого віку письменника, котрий прожив довше, ніж звичайно належить людині, полягає в тому, що інтелігентні люди у віці за тридцять років взагалі нічого не читають. В міру їхнього старіння, книги, які вони читали в молоді роки, набувають романтичного ореолу, і з часом люди приписують письменнику, який їх написав, дедалі

¹ Артист на ампула першого кохання.

більше заслуг. Звичайно, письменник повинен писати й далі. Дуже погано, якщо він гадає, ніби досить написати один або два шедеври — він повинен спорудити для них п'єдестал із сорока або п'ятдесяти звичайних творів. А для цього потрібен час. Якщо його продукція не може полонити читачів красою, вона має приголомшити їх своєю вагою.

Коли вважати довголіття рівнозначним геніальності — а я дотримуюся саме такої думки, — мало кому в наш час пощастило так, як Едварду Дріффільду. В шістдесяті роки XIX ст. він був ще молодою людиною (на той час освічені люди ставилися до нього насторожено і не балували своєю увагою); і його становище в літературному світі було абияке; відомі критики лише стримано хвалили його, а в рецензіях молодих часом прозирала навіть зневага. Всі згоджувалися, що він талановитий, але нікому не спадало на думку назвати його одним з найславетніших представників англійської літератури. Та ось Дріффільд відсвяткував свої сімдесяті роковини. І тут в літературних колах поширилося замішання — як жмури по воді, коли з-за обрїю наближається шквал. Всі враз побачили, що серед нас довгі роки живе великий письменник. В бібліотеках почали посилено питати його книги, сотні писак почали писати дослідження, статті і монографії — короткі й багатослівні, пристрасні й глибокодумні — про його романи. Твори Дріффільда друкувалися і повними збірками, і вибраними, вартістю і в шилінг, і у три з половиною, і п'ять шилінгів, і у гінею. Його стиль аналізували, його погляди вивчали, його техніку анатомували. Коли йому минуло сімдесят п'ять, всі погодилися на тому, що Едвард Дріффільд — геній. У вісімдесят він був оголошений патріархом англійської літератури, і це звання зберігалось за ним до самої смерті...

І хоч ці роздуми зайняли немало місця на папері, у мене в голові вони промайнули досить швидко. Спогади виникали безладно — спершу я міг пригадати якийсь епізод, потім уривок розмови, котра відбулася раніше, — але для зручності читачів і з любові до точності я записав усе по порядку. Минуло стільки часу, але я добре пригадував, як виглядали люди і навіть суть того, про

що вони говорили; ось тільки в що вони були вдягнені — я точно не пам'ятав. Сорок літ тому одяг, особливо жіночий, дуже відрізнявся від нинішнього, і якщо я пригадував його деталі, то лише тому, що значно пізніше бачив на картинках і фотографіях.

Я все ще перебував у полоні дозвільних спогадів, коли біля дому зупинилося таксі, пролунав дзвоник, і за хвилину почувся гучний голос Олроя Кіра, який говорив швейцару, що я йому призначив побачення. Він зайшов — великий, грубуватий і сильний. Його енергійність одразу зруйнувала слабку будівлю, яку я створив із давнього минулого. Наче буйний вітер березня, він приніс із собою агресивне й неминуче сучасне.

— Я саме зараз запитував себе, — признався я, — хто після Дріффілда успадкує звання патріарха англійської літератури. І ось ви прийшли, щоб відповісти на моє запитання.

Олрой Кір вибухнув веселим сміхом, але в його очах промайнула тінь підозри.

— Я гадаю — ніхто, — відповів він.

— А ви?

— О любий друже, але ж мені нема й п'ятдесяти. Дайте мені прожити ще двадцять п'ять років — знову засміявся він, уважно стежачи за виразом мого обличчя. — Я ніколи не знаю, коли ви жартуєте, а коли говорите серйозно, — мовив Рой, опускаючи очі. — Звичайно, часом мимоволі замислюєшся про майбутнє. Всі, хто зараз займає провідне становище, на якихось п'ятнадцять-двадцять років старші за мене. Вони не житимуть вічно. А коли їх не стане, хто лишиться? Правда, є Олдос¹; він набагато молодший за мене, але здоров'я у нього не дуже міцне. Якщо виключити випадок, тобто появу якого-небудь генія, що несподівано впливе і захопить чільне місце, я, справді, не бачу, чому б у найближчі двадцять — двадцять п'ять років мені не зайняти його самому. Треба лише наполегливо працювати і прожити довше за інших.

Коли Рой утопив своє важке тіло в одному з крісел моєї хазяйки, я запропонував йому віскі з содовою водою.

— Дякую, але я ніколи не п'ю до шостої години, — відмовився він. Потім глянув навколо себе. — У вас приємна квартира.

¹ Олдос Хакслі (1894) — сучасний англійський письменник.

— Еге ж. Ви хотіли мене бачити?

— Мені хотілося поговорити з вами про запрошення місіс Дріфффілд. По телефону це було б важко зробити. Справа в тому, що я маю намір написати біографію Дріфффілда.

— О! Чому ж ви нічого не сказали мені минулого разу?

— Я відчув симпатію до Роя. Отже, я не помилився, коли подумав, що він не просто заради втіхи побути зі мною запросив мене на сніданок.

— Я ще не вирішив тоді остаточно. Місіс Дріфффілд хоче, щоб я взявся за це, і ладна допомогти мені всім, чим зможе. Вона передає мені всі матеріали, які збирала протягом багатьох років. Це нелегка справа і, певна річ, мені хочеться виконати її якнайкраще. Але для цього доведеться багато попрацювати. Люди значно більше поважають того письменника, котрий час від часу пише щось серйозне. Мені довелося чимало попріти над своїми критичними працями, зиску з них не було ніякого, але вони допомогли мені завоювати авторитет, якого я ніколи не мав би без них.

— Я вважаю, що це дуже добрий план. Ви знали Дріфффілда значно ближче, ніж будь-хто ішний, в останні двадцять років.

— Гадаю, що так. Але йому було вже за шістьдесят, коли я з ним познайомився. Я написав йому, що дуже люблю його книги, і він запросив мене до себе. Однак я мало знаю про першу половину його життя. Місіс Дріфффілд часто просила його розповідати про ці роки і дуже ретельно все записувала: потім є щоденники, які він час від часу вів. І, звичайно, багато сторінок його романів мають автобіографічний характер. Але є в його біографії чимало нез'ясованого. Я хочу написати щось на зразок книги про особисте життя письменника, з безліччю подробиць, які так приваблюють людей. Дати вичерпний аналіз його творчості, без пишномовних фраз і, хоч сповнений доброзичливості, але сумлінний і... витончений. Щоправда, доведеться добре попрацювати, та місіс Дріфффілд, здається, вважає, що я впо-раюся.

— Обов'язково впораєтесь,— зауважив я.

— А чому б і ні,— відповів Рой.— Я критик і письменник, отже, маю певну літературну кваліфікацію.

Але я сам нічого не вдію, поки кожен, хто може, не виявить бажання допомогти мені.

Картина почала прояснюватись. Та я постарався зберегти на обличчі незворушний вираз. Рой нахилився вперед.

— Минулого разу я питав вас, чи не збираєтесь ви самі писати що-небудь про Дріффілда, і ви відповіли, що ні. Це напевно?

— Абсолютно

— В такому разі, чи не погодилися б ви дати мені ваші матеріали?

— Друже милий, так у мене ж нічого немає.

— Ну, це вже ви говорите нісенітницю,— вигукнув Рой добродушним тоном лікаря, який намагається переконати дитину показати горло.— Коли він жив у Блекстейблі, ви, напевно, зустрічалися з ним досить часто.

— Тоді я був ще дитиною.

— Але ж ви не могли не відчутти в ньому чогось незвичайного! Зрештою, не знайдеться, мабуть, людини, котра, побувши з Едвардом Дріффілдом хоч півгодини, не підпала б під вплив його виняткової індивідуальності. Це очевидно навіть шістнадцятирічному хлопцеві. А ви, напевно, були спостережливіший і чутливіший, ніж більшість хлопчиків вашого віку.

— Хотів би я знати, чи помітив би хтось його індивідуальність, коли б її не підтримувала слава? Невже ви гадаєте, що, поїхавши на курорт на заході Англії як звичайний бухгалтер містер Аткінс, котрий прибув на води, щоб підлікувати свою печінку, ви вразили б когонебудь своєю особистістю?

— Мені здається, невдовзі вони усе ж таки збагнули б, що я не звичайний бухгалтер,— зауважив Рой з посмішкою, яка урівноважила самоповагу, що прозвучала в тоні цього зауваження.

— Я можу сказати лише одне: тоді мене найбільше вражало те, що Дріффілд носив дуже вузькі штани до колін. Ми багато їздили разом на велосипедах, і я завжди трохи побоювався, що мене з ним побачать.

— Зараз це звучить комічно. Про що він говорив?

— Не пам'ятаю. Ні про що особливе. Він дуже захоплювався архітектурою, говорив про сільське господарство, а якщо нам траплявся приємний на вигляд шинок, звичайно пропонував зупинитися на кілька хвилин

і випити склянку пива; він розмовляв з хазяїном про врожаї, про ціни на вугілля і таке інше.

Я бачив з виразу Ройового обличчя, що він розчарований; Рой слухав, але вже без інтересу, і я зауважив, що, коли йому нецікаво, у нього з'являється кислий вираз. Та хоч я не міг пригадати, щоб Дріффідд коли-небудь говорив щось важливе протягом наших тривалих прогулянок, у мене лишилися виразні спогади про них. Блекстейбл розкинувся на вкритому галькою морському узбережжі. Варто було пройти якихось півмилі вглиб, і ви потрапляли в найтиповішу сільську частину Кента. Кручені дороги вилися тут між широкими родючими ланами і групами височених в'язів, могутніх, сповнених своєрідної величі, ніби ставні дружини кентських фермерів — рожевошокі і сильні, які виростили на свіжому маслі і домашньому хлібі, вершках і курячих яйцях. Інколи ж дорога перетворювалася на стежку, що бігла поміж густим живоплотом з глоду, і в'язи нависали над нею так, що, піднявши очі вгору, ви бачили лише вузьку смужку блакитного неба. Коли ви проїжджали по ній теплого, чудового дня, у вас не йшла з голови думка, що світ стоїть нерухомо і життя триватиме вічно. І хоч ви щосили натискали на педалі, вас сповнювало приємне відчуття лінощів. Ви почували себе абсолютно щасливим — навкруги стояла цілковита тиша. Часом хто-небудь із товариства від повноти почуттів виривався вперед — це сприймалося як жарт, з якого усі сміялися, і кілька хвилин ви щодуху мчали слідом. Ми невинно глузували один з одного і всі разом — з власних жартів. Інколи ми проїздили повз котеджі з маленькими квітниками, в яких цвіли рожі й тигрові лілії; трохи віддалік стояли будинки фермерів з просторими клунями і сушарнями; часом траплялися ділянки хмелю. Таверни були маленькі й затишні, біля ганків росла жимолость. Їхні назви були звичайні й прості: «П'янений моряк», «Веселий хлібороб», «Корона і якір», «Червоний лев».

Але все це, звісно, не цікавило Роя, і він перебив мене.

— Невже він ніколи не говорив про літературу?

— Він належав до іншої категорії письменників. Мабуть, Дріффідд багато міркував про свої твори, але ніколи не згадував про них. Він часто давав курату щось із книжок. Взимку, під час різдвяних канікул, я пив у

нього майже щодня чай, і вони з куратом інколи заводили розмови про книги.

— Ви не пам'ятаєте, що саме він тоді говорив?

— Я запам'ятав тільки одне. Творів, про які він тоді говорив, я не читав, але після цього вирішив прочитати. Якось він зауважив, що Шекспір, після того, як назавжди оселився у Стратфорді-на-Евоні, якщо й думав про свої п'єси, то з найбільшим інтересом, мабуть, згадував дві з них: «Міра за міру» і «Троїл і Крессіда».

— Щось не дуже зрозуміло. А про когось сучаснішого, ніж Шекспір, він не згадував?

— Наскільки я пам'ятаю, тоді не згадував. А от коли я снідав з Дріффілдами кілька років тому, я чув, як він сказав, що Генрі Джеймс, пишучи про плітки на званих вечорах в англійських маетках, прогавив одну з найважливіших історичних подій у світі — піднесення Сполучених Штатів. Дріффілд назвав це *il gran rifiuto*¹. Мене здивувало і розсмішило, що старий вживає італійський вираз, бо здорова кремезна герцогиня була єдиною з присутніх, хто знав, про якого дідька він говорить. Він сказав ще: «Бідолаха Генрі! Він цілу вічність блукає навколо величного парку. Огорожа надто висока для нього, щоб зазирнути, а чай вони п'ють дуже далеко, щоб можна було почути, що каже графиня».

Рой уважно вислухав цей маленький анекдот. Потім замислено похитав головою.

— Я не певен, що можу використати це. Вся згряя прихильників Генрі Джеймса накинуться на мене, ніби тисяча чортів. Але що ви звичайно робили вечорами?

— Ну, ми грали в віст, а Дріффілд читав книги, які йому прислали на рецензію. І ще він співав.

— Цікаво,— вигукнув Рой, різко нахилиючись уперед.— Ви пам'ятаєте, які пісні він співав?

— Цілком точно. Найбільше Дріффілд любив «Будь-що волю я солдата» і «Ходім, де горілка дешевша».

— О!

На обличчі в Роя відбилось розчарування.

— А ви сподівалися, що він співатиме Шумана?— спитав я.

— А чому б і ні? Та, гадаю, було б природніше, якби він співав матроських або старих англійських народ-

¹ Велике самозречення (італ.).

них пісень, що їх звичайно грають на ярмарках сліпі скрипалі і під мелодії яких сільські парубки танцюють з дівчатами на токах. Цей момент можна було б дуже вигідно подати, але я не можу собі уявити, як Едвард Дріффілд співав естрадні пісеньки. Адже, пишучи портрет людини, треба точно передати її риси; недоречні деталі тільки зіпсують загальне враження.

— Знаєте, невдовзі після цього він нишком утік з міста. І багатьох поставив у неприємне становище.

Протягом цілої хвилини Рой мовчки дивився на килим.

— Так, я знаю, що були якісь неприємності. Місіс Дріффілд згадувала про них. Але ж усім було заплачено ще до того, як він купив Ферн-Корт і знову оселився в тій місцевості. Не думаю, щоб так уже важко було наголошувати на події, яка не має жодного значення для його творчості. Врешті-решт, це сталося близько сорока років тому. Крім того, кожному відомо, що в старого були деякі дивацтва. Можна було б подумати, що після того маленького скандалу він, ставши відомою людиною, нізачо не схоче провести останні дні свого життя в Блекстейблі — в місті, де знають про його досить-таки низьке походження, але це його анітрохи не турбувало. Він жартома розповідав про цей випадок усім, хто приходив до нього снідати, і ставив місіс Дріффілд у дуже незручне становище. Я хотів би, щоб ви ближче познайомилися з Емі. Вона надзвичайна жінка. Щоправда, всі свої великі твори старий написав ще до того, як зустрівся з нею. Але гадаю, ніхто не заперечуватиме, що саме вона створила з Дріффілда ту імпазантну і величну постать, яку світ бачив протягом останніх двадцяти п'яти років його життя. Вона відверто розповідала мені, як нелегко це їй далось. Старий Дріффілд мав дещо ексцентричний характер, і їй довелося докласти чимало зусиль, щоб навчити його пристойно поводитись. Часом він виявляв страшенну впертість, і жінку із слабкою волею це, мабуть, злякало б. Він, наприклад, мав звичку, з якою бідній Емі довелося наполегливо боротися: з'ївши м'ясо і овочі, він брав шматочок хліба, витирав ним тарілку, а потім з'їдав і його!

— А знаєте, що це означає?— спитав я.— Протягом багатьох років він так бідував, що не міг дозволити собі перевести навіть крихту їжі.

— Можливо. Але, погодьтеся, це не дуже приємна звичка для визначного письменника. І ще одне. Він, як ви знаєте, не був п'яниця, але дуже любив відвідувати «Ведмідь і ключ» у Блекстейблі і випивати там один-два куклі пива. Звичайно, нічого жахливого в цьому немає, але це привертало до нього увагу, особливо влітку, коли в шинку бувало повно туристів. Дріффілд заходив у розмову з першим-ліпшим відвідувачем, здавалося, він зовсім не розуміє свого становища. А це ж незручно, якщо взяти до уваги, що у них дома снідало багато цікавих людей, таких, як Едмун Госсе¹, або лорд Керзон. Потім він ішов у шинок й розповідав міднику, булочнику і санітарному інспекторові, що він думає про своїх гостей. Звичайно, можна пояснити це тим, що він шукав місцеві характерні типи. Однак він мав звички, з якими було дуже важко миритися. Чи знаєте ви, з якими зусиллями Емі Дріффілд привчила його приймати ванну?

— В ті роки, коли він народився, вважалося шкідливим часто купатись. Я навіть не певен, чи траплялося йому жити в будинку з ванною до того, як йому минуло п'ятдесят років.

— Він заявляв, що раніше ніколи не мився частіше, ніж раз на тиждень, і не розуміє, чому в його віці треба міняти цю звичку. Емі вимагала, щоб він міняв білизну кожного дня, але проти цього він також заперечував. Мовляв, він завжди носив білизну цілий тиждень, і якщо її часто прати — вона швидко порветься. Чого тільки не робила місіс Дріффілд, щоб примусити його приймати ванну кожного дня, підсипала пахучі есенції, але ніщо не могло його переконати, і, дійшовши похилого віку, він не хотів митися навіть раз на тиждень. Місіс Дріффілд каже, що останні три роки свого життя він взагалі не мився! Звичайно, це між нами; я просто хочу вам показати, скільки такту мені доведеться виявити, описуючи його життя. Важко заперечувати, що він був дещо нерозбірливий у грошових справах, любив водити компанію з нижчими за себе, що не всі його звички були пристойні. Але, гадаю, ці риси були не найістотніші. Я не збираюся писати про нього неправди, але вважаю, що про деякі факти краще взагалі не згадувати.

¹ Англійський поет і критик (1849—1928).

— А чи не здається вам, що було б цікавіше, коли б ви показали його без прикрас?

— Ні, це неможливо. Емі Дріффілд ніколи б мені цього не подарувала. Адже вона попросила мене написати його біографію, тому що вірить у мою розсудливість. Я маю поводитись як джентльмен.

— Дуже нелегко бути водночас джентльменом і письменником.

— Не розумію вас. І крім того, ви ж знаєте, що таке критики. Якщо ви напишете правду, вас звинуватять у цинізмі. А письменникові не дуже приємно здобути репутацію циніка. Щоправда, якби я був абсолютно безпринципний, то міг би викликати сенсацію книгою про Дріффілда. Потішно було б показати людину з її пристрастю до прекрасного і безвідповідальним ставленням до власних обов'язків, з її чудовим стилем і особистою ненавистю до мила й води, її ідеалізмом і пристрастю до відвідування сумнівної репутації шинків; але, чесно кажучи, чи варто це робити? Люди вважатимуть, що я повторюю Літтона Стречі¹. Ні, краще нехай мій твір буде розумний, чарівний, до певної міри інтелектуально витончений — ви мене розумієте — і ніжний. Автор повинен бачити свою книгу, перш ніж розпочне її писати. Я бачу цю книгу схожою на портрети Ван-Дейка: багато повітря, поважність і аристократизм. Розумієте, що я маю на увазі? Близько вісімдесяти тисяч слів.

На якусь мить він заглибився в естетичне споглядання майбутнього твору. Внутрішнім зором він уже бачив свою книгу: великого формату, тонку і легку на вагу, надруковану з широкими полями на приємному на вигляд папері; думаю, він бачив також солідну чорну палітурку із золотим тисненням. Але, як і кожна людина, Олрой Кір не міг (я вже про це згадував) довго перебувати в полоні краси. Він щиро посміхнувся мені.

— Але як, біс його знає, обійти першу місис Дріффілд?

— Скелет у буфеті², — пробурмотів я.

— Де вона тільки взялася на мою голову? Вона була дружиною Дріффілда багато років, і Емі Дріффілд має про неї певну думку. Я просто не знаю, що мені ро-

¹ Англійський критик і письменник біографічного жанру (1880—1932).

² Цей ідіоматичний вираз означає «сімейна таємниця».

бити. Бачите, вона вважає, нібито Розі Дріффілд згубно впливала на чоловіка, нібито вона робила все можливе, щоб знищити його морально і фізично, підірвати його добробут; ця жінка стояла нижче від нього в усіх відношеннях — особливо ж інтелектуально і духовно — і тільки завдяки тому, що він був людина великої сили й життєздатності, йому вдалося встояти. Це був дуже невдалий шлюб! Щоправда, вона давно померла, тож навряд чи варто роз'ятрювати старі рани і виносити сміття з хати; але факт лишається фактом: всі свої найкращі книги Дріффілд написав тоді, коли жив з нею. Хоч я й захоплююсь його пізнішими творами (ніхто більше за мене не переконаний в їхній красі) і хоч їм справді притаманні риси чарівної класичної стриманості, муштя визнати, що в них немає сили, запаху й кипіння життя, які відчувалися в його ранніх книгах. Мені здається, що не можна цілком ігнорувати впливу першої дружини на його творчість.

— І що ж ви збираєтесь робити?— спитав я.

— Доведеться, мабуть, викласти цей період його життя з якнайбільшою стриманістю і делікатністю — так, щоб не порушити пристойність і водночас, зробити це з мужньою відвертістю. Ви розумієте, що я маю на увазі?

— Мені здається, що це дуже важка справа.

— Наскільки я розумію, нема потреби ставити крапки над «і». Вся проблема в тому, щоб знайти вірний тон. Я б не сказав жодного зайвого слова, але виклав би все, що потрібно знати читачеві. Адже давно відомо, якою б непристойною не була тема, можна пом'якшити неприємне враження, трактуючи її з гідністю. Але я нічого не можу зробити, доки не знатиму всіх фактів.

— Певна річ, ви не можете тлумачити їх, поки їх у вас немає.

Рой висловлювався з легкістю, яка личила талановитому промовцю. Я б дуже хотів: а) вміти висловлюватися з такою переконливістю й блиском, ніколи не відчуваючи нестачі слів і виголошуючи речення без жодної затримки, і б) не бачити власної жалюгідності й нездатності уособити велику і поважну аудиторію, до якої інстинктивно звертався Рой. Та ось він замовк. Лагідний вираз осяяв його обличчя, яке від ентузіазму почервоніло, а він полуденної спеки вкрилося потом; очі, які

зупинілись на мені, пом'якшали і засвітилися посмішкою.

— Отут-то мені й потрібна ваша допомога, любий друже,— приязно мовив він.

Я завжди вважав за краще промовчати, коли мені нічого сказати, а коли не знаю, як відповісти, тримати язик за зубами. Я люб'язно подивився на Роя.

— Ви знаєте про його життя в Блекстейблі більше, ніж будь-хто.

— Я цього не певен. У Блекстейблі, мабуть, живе багато людей, які бачили його тоді так само часто, як і я.

— Можливо. Та, зрештою, вони, очевидно, не дуже поважні особи, і навряд чи на них можна покладати якісь надії.

— Ага, розумію. Ви гадаєте, що я — єдина людина, яка може вибавити щось цікаве для вас.

— Ви майже вгадали, якщо вам хочеться обернути це на жарт.

Я помітив, що Рой не схильний до жартів. Та мені це було байдуже, бо я вже давно звик, що людей не розважають мої дотепи. Я часто думаю, що справжній тип митця — це гуморист, якому доводиться самому сміятися з власних жартів.

— Здається, ви часто бачилися з ним пізніше — в Лондоні?

— Еге ж.

— Тоді, коли він жив десь у Лоуер-Бельгравія? ¹

— Він мав квартиру в Пімліко.

Рой сухо посміхнувся.

— Не будемо сперечатися з приводу точного визначення Лондонського кварталу, в якому він жив. Ви були з ним близькі тоді?

— Досить близький.

— Як довго це тривало?

— Років два.

— Скільки вам було тоді?

— Двадцять.

— Послухайте, зробіть мені одну річ. Це не забере у вас багато часу, а для мене буде неоцінимою послугою. Я просив би вас накидати якнайповніші спогади про Дріффілда і все, що ви пам'ятаєте про його дру-

¹ Один з фешенебельних аристократичних районів лондонського Вест-Енда.

жину, про їхні стосунки тощо, як у Блекстейблі, так і в Лондоні.

— О, любий друже, це не так просто. Якраз зараз у мене до біса роботи.

— Це не потребує багато часу. Ви можете писати, зовсім не турбуючись про стиль або щось подібне. Потім я все виправлю. Єдине, що мені потрібно,— це факти. Бо ж ніхто, крім вас, їх не знає. Я не хочу бути пишномовним, але Дріффілд був великою людиною, і, розповівши все, що вам відомо, ви сплатите тим самим борг його пам'яті і виконаєте свій обов'язок перед англійською літературою. Я б не осмілюся просити вас, але кілька днів тому ви сказали, що не маєте наміру писати про нього. Якщо ви триматимете при собі купу матеріалу, котрий не збираєтесь використати, то скидатиметеся на собаку на сні.

Таким чином, Рой водночас докорив мені за лінощі і нагадав про почуття обов'язку.

— Але чому місіс Дріффілд хоче, щоб я приїхав у Ферн-Корт?— спитав я.

— У нас була про це розмова. Будинок у неї дуже приємний. Вона його добре доглядає, і ви ж знаєте, як зараз чудово в селі. На її думку, якщо ви погодитесь писати спогади, там вам буде зручно і спокійно; звісно, я нічого їй не обіцяв, але, цілком природно, перебуваючи в такій близькості від Блекстейбла, ви пригадаєте все те, що могли б забути за інших обставин. Потім, живучи в його будинку, серед його книг і речей, ви зможете реальніше уявити минуле. Ми могли б розмовляти про нього, а ви ж знаєте, як пригадуються різні цікаві моменти під час розмови. Емі дуже кмітлива і розумна жінка. Вона звикла протягом років занотовувати все, що говорив Дріффілд. Кінець кінцем, цілком можливо, що в ході розмови ви скажете те, про що б вам не спало на думку написати; а вона запише все слово в слово. Крім того, ми зможемо грати в теніс і купатися.

— Я не дуже люблю жити в чужих людей,— відповів я.— Ненавиджу заради сніданку прокидатися о дев'ятій годині і їсти те, чого мені не хочеться. Я не люблю гуляти, мене анітрохи не цікавлять чужі курчата.

— Вона зараз така самотня. Ви виявите велику люб'язність до неї. І до мене також.

Я замислився.

— Ось що я зроблю: поїду в Блекстейбл, але не в гості. Я зупиняюсь у «Ведмеді й ключі» і прийду до місіс Дріффілд, коли й ви там будете. Ви зможете донесхочу розмовляти про Едварда Дріффілда, але я матиму змогу піти геть, коли мені це набридне.

Рой засміявся майже природно.

— Згода. Домовилися. І ви запишете все, що згадаєте і що може стати мені в пригоді?

— Спробую.

— Коли ви приїдете? Я їду в п'ятницю.

— Я поїду з вами, якщо ви пообіцяєте не розмовляти зі мною в поїзді.

— Гарзд. Найкраще нам їхати поїздом, що відходить о п'ятій годині десять хвилин. Я чекатиму вас на платформі.

Не знаю, може, Рой боявся, що я передумаю, але він одразу ж підвівся, тепло потиснув мені руку і, нагадавши, щоб я взяв з собою тенісну ракетку й купальний костюм, пішов.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

Розмова з Роем викликала у мене спогади про перші роки життя в Лондоні. Не маючи ніяких особливих планів, я вирішив трохи прогулятися і випити склянку чаю з моєю колишньою квартирною хазайкою. Прізвище місіс Хадсон дав мені секретар медичного коледжу в Сент-Люк, коли зеленим юнаком я тільки-но приїхав до Лондона і шукав квартиру. Її будинок був на Вісентсквер. Я жив там п'ять років у двох кімнатах на першому поверсі, а наді мною в бельетажі жив викладач Вестмінстерської школи. Я платив за свої кімнати фунт на тиждень, а він — двадцять п'ять шилінгів. Місіс Хадсон була маленька метушлива жінка з блідим обличчям і великим орлиним носом, з найблискучішими, найжвавішими і найчорнішими з усіх, які мені будь-коли доводилося бачити, очима. У неї було густе, дуже темне волосся, яке вона в будні після обіду, а по неділях з самого ранку укладала на потилиці наче білячий хвіст і начісувала на лоба чубок, як на старих фотографіях

Джерсі Лілі. Вона мала золоте серце (хоч тоді я цього не помічав, бо у молоді роки людська доброта сприймається як щось само собою зрозуміле) і була чудовою куховаркою — ніхто краще за неї не вмів приготувати омлет. Вона вставала дуже рано, запалювала камін у вітальні своїх джентльменів, щоб ми не шулились від холоду під час сніданку (о, ці жахливі холодні ранки!), і, якщо не чула, як ви грюкаєте своєю ванною — плоскою, бляшаною посудиною, яку ввечері ми наповнювали водою і засовували під ложку, щоб було трохи тепліше спати,— промовляла: «Бач, мій верхній ще не прокинувся, він знову спізниться на лекції». Потім дріботіла нагору, стукала в двері і до вас долітав її пронизливий голос: «Якщо ви цю ж мить не прокинетесь, у вас зовсім не лишиться часу на сніданок, і через це в мене потім болітиме голова». Цілий день вона не покладала рук, за роботою співала і була весела, щаслива й жартівлива. Її чоловік був старіший за неї. Він багато років служив дворечним у родовитих людей і мав великі бакенбарди та бездоганні манери; він був жезлоносець у дуже респектабельній церкві по сусідству: вдома він прислужував за столом, чистив взуття пожилцям і допомагав мити посуд. Єдиною розвагою місіс Хадсон було, нагодувавши своїх квартирантів обідом (я обідав о пів на сьому, а викладач о сьомій), трохи побалакати з ними. Дякувати богові, мені вистачило здорового глузду (як у Емі Дріффілд з її славетним чоловіком) записувати ці розмови, бо місіс Хадсон була неперевершеним знавцем гумору кокні¹. Вона мала свій характерний стиль і багатий словник, їй ніколи не бракувало комічної метафори або гострої, дотепної фрази. Вона була зразком пристойності, і у неї в домі ніколи не поселялися жінки, бо, мовляв, ніколи не розбереш, що в них на думці. («На язичі у них постійно чоловіки, чоловіки, чоловіки, удень подавай їм чай і тонко нарізаний хліб з маслом, завжди вони відчиняють двері, вимагають гарячої води і не знаю, що ще»). Але в розмові вона не боялася вживати виразів, які ми в ті дні називали «солоними». Про неї можна було сказати її ж словами про актрису Мері Ллойд: «Найбільш мені подобається в ній те, що вона дає змогу добре посміятися. Інколи вона

¹ Іронічне прізвисько лондонського обивателя.

доходить до межі, але ніколи через неї не переступає». Місіс Хадсон подобався власний гумор, і, здається, вона з тим більшою охотою балакала із своїми пожилцями, що її чоловік був надто серйозна людина («Йому належить бути таким,— казала вона.— Він жезлоносець і відвідує весілля, похорони й таке інше»), зовсім нездатна до жартів. («Я завжди кажу Хадсону: «Смійся при першій-ліпшій нагоді, бо коли вмирати тебе поховать — не дуже посмієшся»).

Гумор місіс Хадсон був невичерпний, а історія її ворожнечі з міс Батчер, яка здавала кімнати в будинку номер чотирнадцять, була справжньою комічною сагою і тривала протягом багатьох років.

— Вона огидна стара кішка, але мені буде нудно без неї, коли господь покличе її до себе. Не знаю, правда, що він з нею робитиме. Я досхочу посміялася завдяки їй.

У місіс Хадсон були дуже погані зуби і питання, коли вона їх вирве, а натомість вставить штучні, обговорювалось протягом кількох років, при цьому була висловлена неймовірна кількість різних припущень.

— Коли вчора увечері Хадсон сказав мені: «Поვიривай ти їх нарешті», я відповіла, що тоді мені ні про що буде говорити!

Я не бачив місіс Хадсон два чи три роки. Мій останній візит був відповіддю на коротенький лист, у якому вона просила завітати на склянку міцного чаю і додавала: «Наступної суботи буде рівно три місяці, як у віці сімдесяти дев'яти років помер Хадсон. Джордж і Естер прислали свої співчуття». Джордж був їхній син. Йому було під сорок, працював він на Вулвічському арсеналі, і його мати двадцять років підряд повторювала, що одного дня він неждано-негадано приведе до неї дружину. Естер була служниця, її найняли перед самим моїм виїздом, але місіс Хадсон і досі називала її «моє кляте дівчисько». Хоч місіс Хадсон, мабуть, було вже далеко за тридцять, коли я вперше оселився в неї,— а це сталося тридцять п'ять років тому,— все ж, простуючи повільним кроком через Грін-Парк, я не думав, що можу не застати її живою. Вона була такою ж невід'ємною частиною моїх спогадів про молодість, як і пелікани, що прикрашали фонтан у парку.

Я спустився кількома східцями у дворик, і двері мені

відчинила Естер — товста п'ятдесятилітня жінка, але й досі з виразом безвідповідальності (властивим «клятому дівчиськові») на соромливо усміхненому обличчі. Коли я ввійшов у напівпідвальну кімнату, місіс Хадсон штопала Джорджеві шкарпетки; вона зняла окуляри й подивилась на мене.

— Та невже це ви, містер Ешенден! Хто б міг сподіватися, що ви прийдете? Естер, чайник закипів? Ви ж вип'єте склянку чаю?

Місіс Хадсон стала трохи огрядніша і вже не така рухлива, як раніше, але на голові в неї майже не було сивого волосся, а очі, чорні й блискучі, наче гудзики, світилися усмішкою. Я сів у стареньке потерте крісло, оббите коричневою шкірою.

— Як ви живете, місіс Хадсон?— спитав я.

— О, мені ні на що скаржитися. Хіба тільки на те, що я не така молода й здорова, як колись,— відповіла вона.— Я вже не можу працювати стільки, як тоді, коли ви жили тут. Тепер я не подаю моїм джентльменам обід власноруч, а тільки сніданок.

— У вас усі кімнати зайняті?

— Хвала богіві, всі.

Завдяки підвищенню цін місіс Хадсон одержувала за свої кімнати більше, ніж тридцять років тому, і гадаю, що по-своєму вона жила непогано. Але запити людей день у день зростають.

— Ви не повірите. Спочатку мені довелося обладнати ванну кімнату, згодом провести електрику, а потім їм заманулося мати телефон! Цікаво, що вони вигадуватимуть далі?

— Містер Джордж каже, що місіс Хадсон вже час подумати про відпочинок,— втрутилася Естер, яка накривала стіл до чаю.

— Не лізь не в свої справи, дівчино,— різко відповіла місіс Хадсон.— Коли я піду на відпочинок, то тільки на кладовище. Не дуже приємно жити віч-на-віч з Джорджем і Естер, не маючи змоги навіть побалакати з кимось!

— Містер Джордж каже, що їй треба придбати маленький будиночок у селі і пильнувати себе,— заявила Естер, анітрохи не збентежена зауваженням старої

— Навіть не згадуйте мені про село! Минулого літа лікар порадив мені поїхати туди на шість тижнів. І, вір-

те слово, це ледве мене не вбило. Там стоїть такий галас! Весь час цвірінкають птахи, співають півні, мукають корови. Я не могла цього витримати. Коли проживеш усе життя в тиші і спокої, неможливо звикнути до цього безперервного гамору.

За кілька кроків од дверей місіс Хадсон проходила Воксхолл-Брідж-роуд, по ній проїздили трамваї, гуркотили автобуси, гуділи таксі. Проте для старої цей лондонський шум був ніби колискова пісня.

Я окинув поглядом затишну маленьку кімнату, в якій стільки років прожила місіс Хадсон. Чим можна було б їй прислужитися? Я помітив, що грамофон у неї є. Це була єдина річ, яка спала мені тоді на думку.

— Вам що-небудь треба, місіс Хадсон?

Думаючи про щось, вона зупинила на мені свої блискучі очі.

— Якщо ви вже заговорили про це, не знаю, чого б я хотіла, окрім здоров'я і сили, щоб попрацювати ще років з двадцять.

Я не вважаю себе сентиментальним, та після її відповіді, несподіваної, але такої характерної, я враз відчув, як до горла мені підкотився клубок.

Коли настав час прощатися, я спитав, чи можна подивитися кімнати, в яких прожив п'ять років.

— Збігай нагору, Естер, і поглянь, чи дома містер Грехем. Якщо його немає, гадаю, він не протестуватиме, коли ви подивитесь на них.

Естер мерщій побігла нагору і за хвилину, трохи захекавшись, зійшла вниз і повідомила, що містера Грехема немає. Місіс Хадсон пішла зі мною. У спальні стояло те саме вузеньке залізне ліжко, в якому я спав і мріяв, той самий комод і умивальник. Вітальня носила на собі сліди похмурої моці спортсмена: на стінах висіли фотографії крикетних команд і гребців у трусиках, у кутку стояли битки для гольфа, а на камінній полиці в безладді розмістилися люльки з тютюном, оздоблені емблемами коледжу. У мій час вірили в чисте мистецтво, і я доводив це, прикрасивши камінну полицю мавританським килимком, придбавши жовто-зелені саржові завіски і повісивши на стіни автотипії картин Перуджіно, Ван-Дейка і Гоббеми.

— У вас була дуже артистична натура, правда?— зауважила місіс Хадсон не без іронії.

— Авжеж,— пробурмотів я.

Я не міг стримати нападу туги, згадавши роки, що минули відтоді, як я мешкав у цих кімнатах, і все, що я пережив тут. Зараз я сидів за тим самим столом, за яким колись їв свої розкішні сніданки і скромні обіди, читав медичні книги і писав свій перший роман. Саме в цьому кріслі я вперше прочитав Вордсворта і Стендаля, елизаветинських драматургів і російських романістів, Джіббона, Босуелла, Вольтера і Руссо. Цікаво, хто читав цих авторів тут після мене: студенти-медики, клерки, молодики, які роблять кар'єру в місті, літні люди, які живуть на спочинку після служби в колоніях, або ті, кого доля позбавила рідного дому? Кімната, як вислови-лась би місіс Хадсон, вивернула всю мою душу. Всі надії, які плекалися тут, яскраві видіння майбутнього, полум'яний запал юності, розкаяння, втрата ілюзій, втома, покора долі... Стільки було пережито в цій кімнаті — ціла гама людських почуттів — що, здавалося, вона сама стала одухотвореною й загадковою істотою. Не знаю чому, але вона викликала в мене згадку про жінку на розі вулиці, яка, озираючись назад, однією рукою робила знак мовчати, а другою — манила перехожих. Мої неясні відчуття, що їх я сам дещо соромився, передалися місіс Хадсон; вона засміялася і, як звичайно, потерла свій великий ніс.

— Боже, які люди смішні, — сказала вона.—Коли б я розповіла про джентльменів, котрі жили тут, усе, що мені про них відомо, присягаюся богом, ви б не повірили. Один смішніший за іншого; інколи я лежу в ліжку, згадую про них і сміюся. Світ був би дуже нудний, якби ми інколи не сміялися, але квартиранти часто бувають надто вже смішні.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

Я мешкав у місіс Хадсон вже близько двох років, коли знову зустрів Дріффлдів. Жив я дуже праведним життям: весь день проводив у лікарні, а перед шостою годиною повертався на Вінсент-сквер. На Лабет-Брідж я купував «Стар» і читав її, чекаючи обіду. Потім протягом години або двох посилено читав твори, що мали збага-

тити мій розум, бо я був наполегливий, серйозний і працюючий юнак; після читання писав романи і п'єси, аж поки не наставав час іти спати. Не пам'ятаю вже, чому одного дня наприкінці червня, вийшовши з лікарні трохи раніше, я вирішив пройти по Воксхолл-Брідж-роуд. Ця вулиця подобалася мені своїм галасливим сум'яттям. Її жвавість приємно збуджувала—ви відчували, що кожної хвилини можете сподіватися якоїсь пригоди. Заглиблений у мрії, я ліниво йшов по вулиці, коли раптом із здивуванням почув своє ім'я. Я зупинився, огледівся навколо і ще з більшим здивуванням побачив місіс Дріффілд, яка посміхалась мені.

— Ви мене не впізнаєте?— скрикнула вона.

— Ні, пізнаю, місіс Дріффілд.

І хоч я уже був дорослий, зашарівся, як і в шістнадцять років. Я не знав, що робити. Із своїми жалюгідними поняттями про честь я був приголомшений, коли Дріффілди втекли з Блекстейбла, не сплативши грошей, які вони завинили людям. Я вважав це негідним вчинком. Мені здавалося, вони мають відчувати глибокий сором. Дивно, що місіс Дріффілд наважується розмовляти з тими, хто знав про цей ганебний випадок. Якби я побачив її раніше, то відвернувся б, вірячи, що вона теж хоче уникнути зустрічі зі мною; але вона з явним задоволенням простягнула мені руку.

— Рада побачити блекстейблця,— заявила вона.— Знаєте, ми виїхали звідти, дуже поспішаючи.

Вона засміялася. Я теж. Але її сміх був веселий, як у дитини, тоді як у моєму бриніла вимушеність.

— Я чула, там зчинився великий галас, коли стало відомо, що ми ушились. Тед мало не помер зо сміху, коли почув про це. А що сказав ваш дядько?

Я швидко знайшов потрібний тон— адже вона могла подумати, що у мене, на відміну од інших, зовсім немає почуття гумору.

— Ну, ви ж його знаєте. Він дотримується вкрай старомодних поглядів.

— Так, у цьому й біда усіх блекстейблців. Їх треба розворушити,— вона глянула на мене.— Ви дуже вирости відтоді, як я бачила вас востаннє. О, та у вас ростуть вуса!

— Так, — відповів я, підкручуючи їх наскільки це було можливо,— вже давно.

— Летить час, правда? Чотири роки тому ви були зовсім хлопчиком, а зараз — уже мужчина.

— Пора бути мужчиною, — зауважив я гордовито. — Мені майже двадцять один.

Я дивився на місіс Дріффілд. На ній був маленький капелюшок з перами і світло-сіре плаття з рукавами і шлейфом. Вона мені видалася вельми елегантною. Я завжди вважав, що в неї приємне обличчя, але тільки зараз помітив, що вона гарна. Її очі здавалися синішими, ніж колись, а шкіра була кольору слонової кістки.

— Ми живемо зовсім недалечко, — сказала вона.

— І я теж.

— Наша квартира на Лімпус-роуд. Ми оселилися там майже зразу після того, як виїхали з Блекстейбла.

— А я ось уже два роки живу на Вінсент-сквер.

— Я знала, що ви в Лондоні. Мені сказав Джордж Кемп, і я часто цікавилася, де саме. Ходімо до нас. Тед буде радий вас бачити.

— Що ж, ходімо.

Дорогою вона розповіла, що Дріффілд працює літературним редактором у щотижневій газеті; його остання книга мала значно більший успіх, ніж будь-яка з попередніх, і він сподівається одержати добрий аванс за наступну. Як видно, вона знала більшість блекстейблських новин, і я пригадав, як люди розповідали, що утекти Дріффілдам допоміг лорд Джордж. Мабуть, він писав час од часу. Я помітив, що зустрічні чоловіки пильно дивляться на місіс Дріффілд. Мені спало на думку, що вони, мабуть, теж вважали її гарною. Я навіть трохи записався.

Лімпус-роуд була довга, широка, пряма вулиця, що йшла паралельно Воксхолл-Брідж-роуд. Всі будинки були подібні один до одного: штукатурені, брудних кольорів, масивні, з великими портиками. Мабуть, їх мали населяти високопоставлені лондонці, але вулиця вже віджила своє або ж ніколи й не привертала уваги тих, для кого призначалася; змарніла респектабельність мала вигляд водночас таємничий і непутящий. Все це наводило на думку, що люди тут пам'ятали кращі дні, а зараз, по-благородному випивши скляночку, розмовляють про те, ким вони були замолоду. Дріффілди жили в будинку, пофарбованому в тьмяно-червоний колір; ввівши

мене у вузький темний хол, місіс Дріфффілд відчинила двері і сказала:

— Заходьте. Я скажу Теду, що ви тут.

Дріфффілди займали цокольний і перший поверх будинку: вони орендували квартиру в жінки, яка жила на другому поверсі. Кімната, до якої я зайшов, мала такий вигляд, ніби її було умебльовано речами, придбаними на аукціонах. Важкі оксамитні завіски з торочками, петлями і китицями, позолочений гарнітур в чохлах з жовтого адамашку, застебнутих безліччю гудзиків; посеред кімнати — велика канапа. В позолочених гірках було виставлено безліч дрібничок: порцелянові вироби, фігурки, вирізьблені з слонової кістки та дерева, вироби з індійської бронзи; а на стінах висіли великі картини з краєвидами шотландських долин, оленями та гірськими струмками. За хвилину місіс Дріфффілд привела чоловіка, він тепло привітався зі мною. На ньому була потерта куртка і сірі штани; він поголив бороду і носив зараз вуса та еспаньйолку. Я вперше помітив, який він низенький на зріст; але вигляд у нього був тепер поважніший. Він трохи нагадував іноземця, і я подумав, що нині він більше відповідає моему уявленню про письменника.

— Що ви скажете про нашу нову оселю?— спитав він.— У неї багатий вигляд, правда? Гадаю, вона навіть довіру?

Він огледівся з видимим задоволенням.

— У Теда є свій притулок, де він може писати. А внизу у нас їдальня,— додала місіс Дріфффілд.— Міс Коулі протягом багатьох років була компаньйонкою знатної леді, і коли та померла, усі її меблі лишилися міс Коулі. Вони дуже добре збереглися, правда ж? Зразу видно, що вони стояли в благородному домі.

— Розі закохалася в цю квартиру з першого погляду,— посміхнувся Тед Дріфффілд.

— І ти теж.

— Ми надто довго жили в злиднях; це справжнє щастя, коли тебе оточують предмети розкоші. Вони нагадують мадам де Помпадур і таке інше.

Проводжаючи мене, Дріфффілди широко запрошували приходити до них. Виявилося, що вони приймають щосуботи після обіду, і в них бувають люди, з якими мені цікаво буде познайомитись.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

Я прийшов і дуже весело провів час. Потім завітав знову. Коли настала осінь і я повернувся до Лондона на зимові заняття, в мене виробилася звичка ходити туди щосуботи. Так відбулося моє знайомство з світом мистецтва і літератури; я тримав у глибокій таємниці, що в тиші своєї кімнати мрію над власними творами; мене хвилювали зустрічі з людьми, які теж пишуть, і я, мов заворожений, слухав їхні розмови. Різні люди приходили на ці вечори: у ті дні уїк-енди були ще рідкістю, над гольфом ще посміювалися і багато хто не знав, що робити в суботу після обіду. Не думаю, щоб сюди приходив хтось із визначних митців — у всякому разі, з тих художників, письменників і музикантів, яких я зустрічав у Дріффілдів, не можу пригадати нікого, чия творчість витримала випробування часу. Тут бували молоді артисти, які шукали вигідних ролей; літні співаки, які усе бідкалися, що англійці не музична нація; композитори, які грали свої опуси на Дріффілдовому піаніно і пошепки скаржилися, що вони звучать по-справжньому тільки на великому концертному роялі; поети, котрі після довгих умовлянь погоджувалися читати дрібнички, що їх вони тільки-но написали; художники, які чекали замовлень. Час від часу створювала деякий ефект поява титулованої особи, однак це траплялося рідко. В ті дні аристократія ще не вела богемного життя, і якщо знатна особа опускалася до товариства артистів, це могло означати лиш одне: скандальне розлучення чи якісь неприємності на зеленому сукні призвели людину до конфлікту з її колом. Зараз усе змінилося. Одна з найбільших переваг, яку принесло світові загальне обов'язкове навчання, є широке поширення серед аристократії та дрібного дворянства письменницької гарячки. Горах Уолпол колись написав «Каталог письменників королівської і благородної крові»; тепер такий твір мав би обсяг енциклопедії. Титул, навіть скромний, завжди сприяє літературній славі, і можна з певністю твердити, що нема кращої путівки в літературний світ, ніж належність до вищих верств суспільства.

Інколи я думаю, що зараз, коли палата лордів неминуче повинна скоро зникнути, було б дуже добре, якби

закон закріпив літературний фах за її членами, їхніми дружинами та дітьми. Це була б чудова компенсація, яку англійський народ міг би запропонувати лордам в обмін на відмову від спадкових привілеїв. Це могло б стати одним із способів підтримки для тих (а їх чимало), кого відданість важливій державній справі — утриманню молодих співачок і скакунів та гри в *chemin de fer*¹ — зробила злидарями, і приємним заняттям для тих, хто внаслідок природного відбору з часом став нездатний робити щось інше, окрім як управляти Британською імперією. Але ми живемо в епоху спеціалізації, і якби мій план прийняли, — очевидно, він не міг би не спричинитися до ще більшої слави англійської літератури, — різні галузі письменства були б розділені поміж категоріями аристократії. Я б запропонував, щоб найскромніші галузі літератури обслуговувалися найнижчими з титулованих осіб і щоб вікнти та барони присвятили себе виключно журналістиці й драматургії. Проза могла б стати монопольною сферою діяльності графів. Вони вже довели свої здібності у цьому важкому мистецтві, і їх так багато, що вони б досить компетентно задовольняли всі вимоги публіки. Маркізам можна було б цілком звірити роботу в тій галузі літератури, яка відома під назвою (я ніколи не міг зрозуміти — чому) белетристики. Напевно, вона не дає великих прибутків, але має переваги, які дуже пасують власникам цього романтичного титула.

Вершиною літератури є поезія. Вона — її альфа й омега, найвеличніше досягнення людського розуму. Це — сфера краси. Коли проходить поет, прозаїку лишається тільки скромно відійти вбік. Отже, поезію слід залишити для герцогів. І я б хотів, щоб їхні права захищались якнайсуворіше, — бо це нестерпно, коли найблагороднішим видом мистецтва займаються не найблагородніші люди. Оскільки й тут запровадять спеціалізацію, я передбачаю, що герцоги (подібно до наступників Александра Великого) поділять царство поезії між собою, і кожний обмежить себе тим аспектом, у якому спадковість і природна схильність зробили його найбільш обізнаним. Я вже бачу, як герцог Манчестерський пише поему повчального і морального характеру, герцог Вестмінстер-

¹ Гра в карти.

ський складає хвилюючі оди про Обов'язок і Відповідальність імперії; герцоги Девонширські скоріш за все писатимуть любовну лірику та елегії у манері Проперція, тоді як герцоги Мальборо, безперечно, складатимуть ідилії, оспівуючи сімейні радощі, військову службу і вдоволення скромним громадським становищем.

Якщо ж ви скажете, що план мій неймовірно важкий і нагадаєте мені, що муза не тільки крокує величною ходою, але часом іде підстрибом; якщо, згадавши слова мудреця, який сказав, що, поки він має змогу створювати пісні, йому байдуже, хто створює закони країни, ви спитаєте мене (слухно вважаючи, що герцогам негідно займатися цими справами), хто ж виграватиме на лірі інші мелодії, яких час від часу жадає вередлива людська душа,— я дам точну відповідь: герцогині. Я визнаю, що минули ті дні, коли закохані селяни Романьї співали своїм коханим вірші Торквато Тассо, коли місіс Хемфрі Уорд наспівувала над колискою маленького Арнольда хори з «Едіпа в Колоні». Наш вік вимагає чогось сучаснішого. Отже, я пропоную, щоб найдомовитіші герцогині писали нам гімни і колискові пісні, тоді як легковажні, схильні прикрашати герцогську корону виноградним листям, писатимуть вірші для сатиричних журналів і віршики для різдвяних карток та обгорток на цукерки. За це вони посядуть у серцях британської нації те місце, яке досі посідали тільки завдяки своєму високому становищу.

Саме на цих суботніх вечорах я із здивуванням відкрив, що Едвард Дріффілд — відома особа. Він написав щось із двадцять книг і, хоч одержав за них копійки, дуже зміцнив своє становище. Найкращі критики хвалили їх, а приятелі, які відвідували його дім, одногласно запевняли, що колись він здобуде загальне визнання. Вони лаяли суспільство за те, що воно не бачить у ньому великого письменника, і оскільки найкращий спосіб прославити одну людину полягає в тому, щоб брикнути іншу, вони люто лаяли всіх сучасних письменників, слава яких затьмарювала Дріффілдову славу. Якби тоді я знав літературні кола так, як пізніше, то з досить частих візитів місіс Бартон Трефффорд міг би зробити висновок, що наближається час, коли Едвард Дріффілд вийде на перше місце, подібно до бігуна в змаганнях на довгі дистанції, який відривається від маленької купки

зморених спортсменів. Пригадую, коли мене вперше познайомили з цією дамою, її ім'я мені нічого не сказало. Дріффілд відрекомендував мене як свого молодого сільського сусіда і сказав їй, що я — студент-медик. Вона подарувала мені солоденьку посмішку, пробурмотіла ніжним голоском щось про Тома Соїєра і, прийнявши хліб з маслом, який я їй запропонував, повела далі розмову з хазяїном. Але я помітив, що її прихід справив враження, і галаслива, весела розмова стихла. Коли я стиха спитав, хто вона, то помітив, що мое неучтво викликало подив; мені сказали, що вона «створила» такого-то, такого й такого... За півгодини вона підвелася, сердечно потиснула руки тим, з ким була знайома, і граціозно випливла з кімнати. Дріффілд провів її до дверей і допоміг сісти в екіпаж.

Місіс Бартон Треффорд тоді було десь років з п'ятдесят; вона була маленька і тендітна, але з дещо грубуватими рисами обличчя, через що її голова здавалася трохи завеликою. У неї було кучеряве біле волосся, зачесане, як у Венери Мілоської, і вважалося, що в молодості вона була дуже вродлива. Одягалася вона виключно в чорний шовк, а на шиї носила брязкотливі разки намиста з черепашок. Розповідали, що в молоді роки вона була невдало одружена, але щасливий шлюб уже давно з'єднав її з Бартоном Треффордом — чиновником міністерства внутрішніх справ і відомим авторитетом з питань, що стосуються доісторичної людини. Вона справляла дивне враження: здавалося, що тіло в неї зовсім без кісток. Коли ви брали її за руку, можна було подумати, що ви берете шматок рибного філе. Незважаючи на крупні риси, її обличчя було якесь водянисте. Коли вона сідала, здавалося, що в неї немає хребта і її тіло, як дорога подушка, набите лебедячим пухом.

Все в неї було лагідне: голос, посмішка, сміх; її маленькі і тьмяні очі нагадували чимось квіти; манери були такі приємні, як літній дощ. Саме ця рідкісна й чарівна риса робила її чудовим другом. І саме це завоювало їй славу. Кожний знав про її дружбу з великим письменником, чия смерть кілька років тому так вразила увесь англомовний світ. Кожен читав незліченні листи, які він їй написав, і які вона змушена була опублікувати невдовзі після його смерті. Кожна сторінка свідчила про захоплення її красою і повагу до її поглядів; він безліч

разів повторював, яке значення для нього мали її підтримка, чуйність, такт і смаки. Якщо ж деякі надто пристрасні вирази, на думку читачів, не могли не викликати неприємних почуттів у містера Бартон Треффорда,— це тільки підсилювало інтерес. Але містер Бартон Треффорд був вище вульгарних пересудів (такого роду нещастя, якщо це можна назвати нещастям, великі історичні особи переживають по-філософськи) і, відмовившись від вивчення оріньякських кременів і неолітичних сокир, згодився написати життєпис покійного, де цілком ясно довів, у якій великій мірі завдячує геній письменника впливові його дружини.

Але інтерес місіс Бартон Треффорд до літератури, її пристрасть до мистецтва не вмерли через те, що творчість друга, для якого вона так багато зробила, стала, не без її істотної допомоги, цінним надбанням нащадків. Вона дуже багато читала. Мало що, гідне уваги, проходило повз неї непомічене; вона швидко встановлювала особисте знайомство з кожним молодим письменником, який подавав надії. Її репутація, особливо після появи того життєпису, була така міцна, що вона могла запропонувати кому завгодно свою дружбу, і ніхто б не завагався її прийняти. Цілком очевидно, що хист місіс Бартон Треффорд до встановлення дружніх відносин повинен був врешті-решт знайти собі застосування. Якщо її увагу привертав якийсь твір, містер Бартон Треффорд, котрий сам був неабиякий критик, писав теплого листа авторові і запрошував його на сніданок. Після сніданку містер Бартон Треффорд змушений був іти в міністерство внутрішніх справ і лишав гостя з місіс Бартон Треффорд. Багато письменників одержувало такі запрошення. У всіх них щось було, але цього, виявляється, не досить. Місіс Бартон Треффорд мала чуття, вона йому вірила; її чуття підказувало їй чекати.

Вона була така обережна, бо з Джеспером Джіббонсом ледве не пошилася в дурні. Історія літератури часто згадує письменників, які стали знаменитими за одну ніч, але в наш розсудливий вік такого вже не буває. Критики хочуть знати, куди повіє вітер, а читачі стільки разів купували kota в мішку, що більше не наважуються ризикувати. Але з Джеспером Джіббонсом саме так і сталося — він стрибнув у славу, як муха в глечик. Тепер, коли його зовсім забули і критики, що хвалили його,

з задоволенням взяли б свої слова назад, якби їхні рецензії не зберігалися в незліченних підшивках газет, сенсація, викликана його першою поетичною збіркою, здається майже неймовірною. Найповажніші газети відвели для рецензій стільки місця, скільки вони давали хіба що звітам про зустріч уславлених борців. Найвпливовіші критики навперебій вітали його. Вони порівнювали його з Мільтоном (за звучність білого вірша), Кітсом (за багатство образної системи) та Шеллі (за його поетичну фантазію) і, використовуючи його як ціпок проти остогидлих ідолів, завдали багато гучних ударів по старечих сідницях лорда Теннісона і кілька дужих ляпасів по лисій голові Роберта Броунінга. Публіка впала перед ним, як стіни Єрихона. Видання за виданням розходилося з блискавичною швидкістю, гарненькі томики Джеспера Джеббонса лежали в будуарах графинь в Мейфері¹, у вітальнях священників (геть по всій Англії — од Південного Корнуола до північної Шотландії), у багатьох освічених торговців Глазго, Ебердіна і Белфаста. Коли стало відомо, що королева Вікторія прийняла спеціально правлений примірник книги з рук вірнопідданого видавця і взамін дала йому (не поету, а видавцеві) примірник «Аркушів з щоденника подорожі по гірській Шотландії», — національний ентузіазм перейшов усі межі.

І все це трапилося в одну мить. Сім міст у Греції сперечалися за честь вважатися батьківщиною Гомера, і хоч місце народження Джеспера Джеббонса (Волсол) було добре відоме, двічі по сім критиків претендували на честь бути його відкривачами; відомі знавці літератури, які протягом двадцяти років писали один на одного панегірики в щотижневих газетах, так пересварилися з цього приводу, що, зустрічаючись в Атенеумі, ладні були видряпати один одному очі. Не лишив його без своєї уваги і вищий світ. Джеспера Джеббонса запрошували на сніданки і на чай герцогині-вдови, дружини міністрів і вдови єпископів. Кажуть, що Гаррісон Ейнсуорт був перший англійський письменник, який увійшов в англійський вищий світ як рівний (і я інколи дивуюся, що заповзятливі видавці не додумалися з цього приводу випустити повного зібрання його творів) Але ж Джеспер Джеббонс був перший поет, чие ім'я стояло в списку запрошених

¹ Фешенебельний район Лондона.

на великосвітський раут, як принада, на зразок оперних співаків чи черевомовців.

Не могло бути й мови про те, щоб місіс Бартон Треффорд взяла участь у полюванні на загальних підставах. Вона завжди пильнувала власних інтересів. Не знаю, яку незвичайну стратегію, які чудеса такту і ніжності, яку виняткову чарівність, які лестощі вона пустила в хід — я можу тільки гадати і захоплюватися, — але врешті вона полонила Джеспера Джіббонса. Через деякий час вона вже годувала його із своїх м'яких рук. Вона запрошувала його на сніданки, де він міг зустрітися з потрібними людьми; влаштовувала журфікси, на яких він читав свої поеми найвидатнішим людям Англії; знайомила з відомими акторами, які замовляли йому п'єси; слідувала, щоб його поеми з'являлися тільки у солідних часописах; мала справи з видавцями і уклала для нього угоди на такі суми, які приголомшили б навіть міністра; пильнувала, щоб він приймав тільки схвалені нею запрошення; вона навіть примусила його порвати з дружиною, з якою він щасливо прожив десять років, оскільки вважала, що справжній поет має повністю віддатися своїй музі і не повинен обтяжувати себе сімейними путами. Коли настав крах, місіс Бартон Треффорд, якби схотіла, могла сказати, що зробила для нього все, на що тільки здатна людина.

Бо крах таки настав. Джеспер Джіббонс видав другу збірку поезії; нові вірші були не кращі і не гірші за попередні, проте дуже скидалися на перші. До них поставилися з повагою, але критики прийняли їх із застереженнями; дехто навіть критикував їх. Книга не справдила надій. Виторг од неї — теж. Опріч того, собі на лихо, Джеспер Джіббонс полюбляв чарчину. Він не звик мати в кишені зайвої копійки і не міг призвичаїтися до щедрих частувань; мабуть, він сумував також за своєю скромною простенькою жіночкою. Разів зо два він з'являвся на обід до місіс Бартон Треффорд у такому стані, який кожна менш світська людина просто назвала б «п'яний як чіп». Вона ж у ті вечори тільки сказала своїм гостям, що поет трохи нездужає. Його третя книга була провалом. Критики шматували його, вони збивали його з ніг, місили ногами і, як співається в одній з улюблених пісень Едварда Дріффілда, «вони його тягали по підлозі, а потім ще й лупили чобітьми»; критики, цілком

природно, були роздратовані тим, що прийняли звичайного віршомазу за безсмертного поета; вони були твердо переконані, що його слід покарати за їхню помилку. Потім Джеспера Джіббонса арештували за п'яний бешкет на Пікаділлі, і містер Бартон Трефффорд мусив іти опівночі на Вайн-стріт, щоб узяти його на поруки.

Місіс Бартон Трефффорд за всіх цих обставин поводи-лася бездоганно. Вона не скаржилася, жодне різке сло-во не злетіло з її вуст. Йї можна було б вибачити навіть деяку гіркоту,— адже людина, для якої вона зробила стільки добра, жорстоко підвела її! Та вона лишилася доброю, лагідною і співчутливою, бо була розумна жін-ка. Вона викинула Джіббонса зі своєї душі, але не так, як кидають гарячу цеглину або гарячу картоплину. Во-на викинула його з безмежною ніжністю, ніби зронила сльозу, яка наверталася на очі, коли вона вирішувала зробити щось чуже її еству; вона викинула його з таким великим тактом, з такою чутливістю, що Джеспер Джіб-бонс, мабуть, не відразу збагнув, що сталося. Але сум-ніву тут не могло бути. Вона нічого не говорила проти нього — вона просто тепер не згадувала Джіббонса; ко-ли ж хтось інший вимовляв це ім'я, вона трохи сумно посміхалася і зітхала. Але посмішка її була *сoup de grâse*¹, а зітхання — надгробним словом.

Місіс Бартон Трефффорд надто широко захоплювалася літературою, щоб дозволити цій неприємності надовго вибити себе з колії; розчарування її було дуже велике, але вона мала таку безкорисливу вдачу, що не могла марнувати таланти, якими її щедро обдарувала приро-да,— свою тактовність, симпатію і співчуття. Чарівна і ласкава, вона, як і досі, бувала в літературних колах, інколи відвідувала звані вечори і домашні прийоми, до всього уважно прислухалася, але була насторожена, кри-тична і сповнена рішучості наступного разу поставити на справжнього переможця. Саме в цей час вона й зу-стріла Едварда Дріффілда і склала позитивну думку про його талант. Щоправда, він не був молодий, але й не давав підстав гадати, що, подібно до Джеспера Джіббонса, зазнає краху. Місіс Бартон запропонувала йому свою дружбу. Він був, природно, зворушений і вле-

¹ Останній удар, яким добивають пораненого, щоб припинити його страждання (*франц.*).

щений, коли вона своїм лагідним голосом сказала: це ганьба, що його чудові твори відомі тільки вузькому колу. Коли вас запевняють, що ви геніальні, це завжди приємно. Вона сказала, що містер Бартон Треффорд має намір написати до «Квотерлі Ревю» велику статтю про нього. Вона запросила Дріффілда на сніданок, на якому він міг зустрітися з потрібними людьми — вона хотіла, щоб він познайомився з тими, хто на однаковому з ним інтелектуальному рівні. Інколи вона водила його на прогулянки на набережну Челсі, і вони розмовляли про поетів минулого, про любов і дружбу й пили чай у маленькій кав'ярні. Коли містер Бартон Треффорд приходив у суботу після роботи на Лімпус-стріт, вона мала вигляд бджолиної матки, яка готується до шлюбного вильоту.

З місіс Дріффілд вона поводитися бездоганно — привітно, чемно, але не поблажливо. Вона завжди мало дякувала їй за дозвіл приходити і бачитися з нею і говорила їй різні компліменти. Коли вона хвалила Едварда Дріффілда, в її голосі бриніли заздрісні нотки, мовляв, це невимовне щастя тішитися товариством такої великої людини; і говорила вона це від щирого серця, а не тому, що знала: ніщо не дратує дружину письменника більше, ніж улесливі слова в устах іншої жінки. Вона розмовляла з місіс Дріффілд про речі, якими, на її думку, могла б зацікавитися проста натура: про кухню і прислугу, про Едвардове здоров'я і про те, як уважно дружина повинна ставитися до нього. Місіс Бартон Треффорд поводитися з нею точно так, як кожна жінка порядної шотландської сім'ї, з якої вона й насправді була, повинна поводитися з екс-буфетницею, що з нею видатний письменник перебуває в нещасливому шлюбі. Вона була приязна, жартівлива і повна спокійної рішучості приручити Розі.

Дивно, але Розі бачити її не могла; місіс Бартон Треффорд була, наскільки мені відомо, єдиною людиною, якої вона не любила. У ті дні навіть буфетниці, як правило, не вживали слів «шлюха» і «стерво», які є невід'ємною частиною активного словника найвихованіших сучасних молодих леді, і я ніколи не чув, щоб Розі сказала щось таке, від чого могла б зашарітися моя тітка Софі. Коли хтось розповідав не зовсім пристойний анекдот, Розі червоніла по саме волосся. Але місіс Бартон

Треффорд вона називала не інкше, як «ота чортова стара кішка». Найближчим друзям доводилося наполегливо умовляти її бути ввічливою з місіс Треффорд.

— Не будь дурненькою, Розі,— казали вони. Всі називали її «Розі», і нарешті я теж, хоч і дуже соромився спочатку, звик називати її так само.— Якщо вона схоче, то створить йому ім'я. Він повинен ручки їй цілувати, бо вона, як ніхто, може допомогти йому.

Хоч більшість із тих, хто бував у Дріффілдів, з'являлися від випадку до випадку — кожну другу або, скажімо, третю суботу,— була маленька група друзів, що, як і я, приходили кожного тижня. Ми були надійною опорою дому — приходили рано і сиділи допізна. Найвідданішими серед нас були Квентін Форд, Гаррі Ретфорд і Лайонел Хільер.

Квентін Форд був невисокий гарний чолов'яга того типу, яким згодом якийсь час дуже захоплювалися в кіно — з рівним носом, красивими очима, охайно підстриженим руським волоссям і чорними вусами; якби він був на чотири чи п'ять дюймів вищий, то надзвичайно підійшов би до ролі опереткових лиходіїв. Він мав славу людини багатой і з «добрими зв'язками»; єдиним його заняттям було дбати про розвиток мистецтва. Він відвідував усі прем'єри і закриті перегляди. Він був суворий критик і ставився до творів своїх сучасників з ввічливою, але твердою зневагою. Я прийшов до висновку, що він відвідує Дріффілдів не тому, що вважає Едварда генієм, а тому, що Розі — чарівна жінка.

Згадуючи минуле, я дивуюся, чому це я нездатний був побачити цілком очевидних речей. Коли я вперше побачив Розі, мені навіть на думку не спало спитати себе: вродлива вона чи ні. Зустрівшись із нею через п'ять років, я вперше помітив, що вона дуже гарна, мене це зацікавило, але не надовго. Я сприйняв це як природне явище — так само, як сприймав захід сонця на Північному морі або дзвіниці Теркенберійського собору,— і дуже здивувався, коли почув, що люди кажуть про красу Розі. Коли вони говорили Едварду компліменти про її зовнішність і його очі на хвилину зупинялись на дружині, я дивився на неї. Лайонел Хільер був художником і просив Розі позувати йому. Коли він говорив про картину, яку хоче написати, і розповідав мені, що він бачить у Розі, я слухав його як дурник. Мене це бентежило. Гаррі

Ретфорд знав одного модного фотографа і, домовившись із ним заздалегідь, одного разу повів Розі фотографуватись. Через тиждень чи два фото були готові, і ми всі почали розглядати їх. Я ніколи не бачив Розі у вечірньому вбранні. На ній було плаття із білого сатину — з довгим шлейфом, широкими рукавами і глибоким вирізом; волосся зачесане старанніше, ніж завжди. Вона була зовсім не схожа на ту високу молоду жінку, яку я вперше зустрів у Джой-Лейн, одягнену у коротку спідницю й накрохмалену блузу. Але Лайонел Хільер недбало відкинув фотографії.

— Нікудишні,— промовив він.— Хіба ж може фотографія дати якість уявлення про Розі? Головне в ній — її колір.— Він повернувся до неї.— Розі, ти знаєш, що твій колір — найбільше чудо нашого часу?

Вона мовчки поглянула на нього, але на її повних червоних губах заграла дитяча пустотлива посмішка.

— Коли б мені пощастило передати його хоч приблизно, я став би багатієм,— заявив він.— Всі дружини біржовиків приповзли б до мене навколішках, благаючи написати їх так само.

Нарешті стало відомо, що Розі позує йому; та коли я, жодного разу не бачивши студії художника і вважаючи її мало не ворітьми раю, питався, чи не можна мені було б колись прийти і подивитися, як посувається картина, Хільер відповідав, що не хоче нікому її передчасно показувати. Йому було тридцять п'ять років, обличчям він нагадував портрет Ван-Дейка, в якому благородство підмінювалось хорошим настроєм. Був він трохи вищий середнього зросту, стрункий, з гривою чудового чорного волосся, звислими вусами і гострою борідкою. Він любив крилаті сомбреро й іспанські плащі. Хільер довго жив у Парижі, з пошаною говорив про Моне, Ренуара, про яких ми ніколи не чули, і зневажливо — про сера Фредеріка Лайтона, містера Алма Тадема і містера Д. Ф. Уоттса¹, якими в глибині душі ми палко захоплювалися. Мене завжди цікавило: що з ним сталося в житті? Кілька років він провів у Лондоні, намагаючись пробитися, але, очевидно, зазнав невдачі і виїхав до Флоренції. Казали, що він відкрив там художню шко-

¹ Лайтон (1830—1896), Алма Тадема (1836—1912), Уоттс (1817—1904) — англійські художники,

лу. Та коли багато років по тому я відвідав це місто і спитав про нього, мені не вдалося знайти жодної людини, котра чула б це ім'я. Гадаю, в нього був якийсь талант, бо і досі в мене перед очима стоїть портрет Розі Дріффілд. Цікаво, що сталося з цим портретом? Чи його знищено, чи, може, він стоїть обличчям до стіни у мансарді крамнички якогось лахмітника в Челсі? Хотілося б думати, що він знайшов собі місце принаймні на стіні якоїсь провінціальної галереї.

Коли мені нарешті дозволили поглянути на портрет, я не барився жодної хвилини. Студія Хільера була на Фулхем-роуд, разом із студіями кількох інших художників вона містилася позад довгого ряду магазинів; до неї вів темний і смердючий коридор. Надворі стояв березень. Саме була неділя — ясний сонячний день. Я йшов од Вінсент-сквер безлюдними вулицями. Хільер жив у своїй студії, там стояв великий диван, на якому він спав; була ще манюсінка кімнатка за студією, в якій він готував собі їжу, мив пензлі і, гадаю, мився сам.

Коли я прийшов, на Розі ще було плаття, в якому вона позувала; вони пили чай. Хільер відчинив мені двері і, тримаючи за руку, підвів до великого полотна.

— Ось поглянь,— урочисто мовив Хільер.

Він зобразив Розі на повний зріст, майже в натуру, у вечірньому платті з білого шовку. Портрет анітрохи не був схожий на академічні, до яких я звик. Я не знав, що сказати, і тому бовкнув перше, що мені спало на думку:

— Коли він буде закінчений?

— Його вже закінчено,— відповів Хільер.

Я весь зашарівся, бо відчув себе справжнім дурнем. Тоді я ще не оволодів технікою, яка допомагає мені кваліфіковано оцінювати роботи сучасних художників. Коли б це було до ладу, я міг би додати до цієї книжки маленький трактат на допомогу любителям образотворчого мистецтва — як навчитися догоджати художникам, що найрізноманітнішими способами виявляють свій творчий інстинкт. Палкий вигук «О боже!» має свідчити про те, що вас вразив нещадний реалізм картини; «Яка відвертість!» прикриває ваше замішання, коли вам показують кольорове фото вдови члена муніципалітету; тихий свист виявляє ваше захоплення твором постімпресіоніста; «Страшенно цікаво» відображає ваше ставлення до кубі-

ста; «О!» — вигукують, коли ви вражені, «Ах!» — коли вам перехопило подих.

— Дуже схоже,— тільки й спромігся я видавити з себе.

— Але не зовсім схоже на картинки, що їх малюють на цукеркових коробках?— спитав Хільбер.

— Як на мене, портрет дуже гарний,— швидко відповів я, захищаючись.— Чи виставите ви його в Академії?

— Господь з вами, нізащо!

Я перевів погляд з портрета на Розі і знову на портрет.

— Стань у позу, Розі,— сказав Хільбер,— нехай він подивиться на тебе.

Вона піднялася на поміст. Я пильно глянув на неї, а потім на портрет. Якесь дивне почуття збентежило мене: ніби хтось повільно встромив мені у серце гострий ніж. Але почуття це не було неприємне: болюче, але на диво солодке. Зараз я навіть уже не знаю, чи мені запам'яталася Розі в натурі, чи її зображення. Бо, коли я думаю про неї, вона ввижається мені не в блузі і короткій спідниці, що в них я вперше побачив її, не в будь-якому іншому вбранні, в якому я бачив її пізніше, а в білому шовковому платті з чорним оксамитовим бантом у волоссі, в якому написав її Хільбер, і в позі, у яку він поставив її.

Я ніколи точно не знав віку Розі, але підрахувавши, скільки я мав тоді років, гадаю, їй було років тридцять п'ять. Та вона виглядала значно молодшою. Шкіра на обличчі в неї була гладенька, як у дитини, без жодної зморшки, риси обличчя вона мала не дуже правильні, не було в них нічого від аристокрагичного благородства знатних леді, чиї фотографії продавалися тоді в усіх магазинах. Її короткий ніс був товстуватий, очі маленькі, рот великий; але очі були сині, як волошки, і всміхалися разом з губами — дуже червоними і чуттєвими. Посмішка в неї була весела, приязна і найчарівніша з усіх, які мені будь-коли доводилося бачити. Вона мала від природи важкуватий, похмурий погляд, але коли всміхалася, ця похмурість враз ставала навіть привабливою. На її обличчі не було яскравих барв — воно було грохи смагляве і тільки під очима мало блідо-голубий відтінок. Волосся в неї було ніжно золоте і, відповідно до моди, високо зачесане, з чубком на лобі.

— Її страшенно важко писати,— промовив Хільер, дивлячись то на неї, то на портрет.— Бачите, в ній усе золоте: волосся, обличчя. І в той же час вона не дає золотого ефекту — вона дає срібний ефект.

Я розумів, що він має на увазі. Вона сяяла, але блідим — скоріше місячним, ніж сонячним — сяйвом. Якщо ж воно й скидалось на сонячне, то ніби лилося крізь білу імлу світанку... Хільер помістив її посередині полотна, і вона стояла — випроставши руки уздовж тіла, повернувши вперед долоні і відкинувши назад голову — у позі, яка підкреслювала красу білих, мов перли, шиї і грудей. Розі стояла як артистка, що, розгублена несподіваними оплесками, вийшла на виклик; але було в ній щось таке наївне, таке чарівно-весняне, що те порівняння здавалося безглуздом — ні, це просте, шире створіння ніколи не знало гриму та світла рамп. Вона стояла, як дівчина, що жде кохання, простодушно пропонуючи себе обіймам коханого, бо виконує закон Природи. Розі належала до покоління, яке не боялося деякої пишності форм: вона була струнка, але з великими грудьми і чітко визначеними стегнами. Коли згодом місіс Бартон Треффорд побачила цей портрет, вона заявила, що він нагадує їй жертвну телицю.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

Едвард Дріффідл працював вечорами. І Розі, не маючи чого робити, залюбки приймала запрошення того чи іншого з своїх друзів погуляти в місті. Вона любила розкіш, а Квентін Форд був багатий. Він наймав для неї кеб і віз обідати до Кеттнера або в «Савой», а вона вбиралася для нього в свої найкращі сукні. Гаррі Ретфорд, який ніколи не мав шилінга за душею, поведився так, ніби в нього їх було без ліку, й теж брав для неї візника і влаштовував обіди у «Романо» або в якомусь з маленьких ресторанів у Сохо, що саме почали входити в моду. Він був актор і до того ж розумний, але мав важкий характер і тому часто сидів без роботи. Йому було близько тридцяти років, він мав симпатично-потворне обличчя і в розмові ковтав слова, так що все, сказане ним, звучало дуже кумедно. Розі подобалося його безшабашне

ставлення до життя, вміння носити одяг, пошитий в кредит найкращим кравцем Лондона, нерозсудливість, з якою він ставив на скачках п'ять шилінгів, не маючи їх, і щедрість, з якою розкидався грошима, коли вдалий виграш зненацька робив його багатим. Він був веселий, милий, пихатий, хвастовитий і невибагливий. Розі розповідала, що одного разу він заставив свій годинник, щоб запросити її на обід, а іншим разом позичив пару фунтів у директора театру, який дав їм місця, щоб запросити цього ж директора повечеряти після вистави.

Але вона любила також ходити з Лайонелом Хільером в його студію і їсти відбивні котлети, які вони самі готували, і проводити вечір у розмовах. Найрідше вона обідала зі мною. Ми обідали окремо: я — на Вінсент-сквер, а вона — з Дріфффілдом. Потім сідали в омнібус і їхали в який-небудь мюзик-хол. Ми бували всюди: в Павільйоні, в Тіволі, інколи в Метрополітені, якщо в тамтешній програмі був якийсь особливо цікавий номер, але найулюбленішим нашим місцем був Кентербері. Квитки там були дешеві, і йшли цікаві вистави. Ми замовляли пару пива, і я курив свою люльку. Розі з цікавістю оглядала великий, темний, закурений зал, здавалося, до самої стелі забитий мешканцями південної частини Лондона.

— Люблю я Кентербері,— казала вона.— Тут так затишно.

Я помітив, що Розі багато читає. Вона любила історичні твори, але лише певного характеру — про життя королев та королівських коханок — і з дитячим захопленням розповідала їх зміст. Вона добре знала всіх шістьох дружин Генріха VIII і майже все про місіс Фітцгерберт і леді Гамільтон. Запити в неї найдивовижніші: від Лукреції Борджіа до дружин Філіпа Іспанського; потім ішла довга низка коханок французьких королів. Вона знала їх імена і все про них, від Агнес Сорель до мадам Дюбаррі.

— Я люблю читати правду,— казала вона.— Мене не дуже хвилюють романи.

Любила вона балакати й про Блекстейбл і, мабуть, ходила зі мною саме через те, що я був з ним зв'язаний. Здавалося, вона знає геть усе, що там відбувається.

— Я їжджу приблизно через тиждень, щоб побачитися з матусею. Тільки на одну ніч.

— У Блекстейбл?— здивовано вигукнув я.

— Ні, не в Блекстейбл,— посміхнулася Розі.— Навряд чи я наважилася б поїхати туди саме зараз. У Гавершен. Мама теж приїздить туди. Я зупиняюся в готелі, де раніш працювала.

Вона ніколи не була балакуча. В хорошу погоду ми часто пішки поверталися з мюзик-холу, де проводили цілий вечір, і всю дорогу вона, бувало, навіть рота не розкриє. Але її мовчання було інтимне і затишне. Воно не відмежовувало вас від світу, в якому вона витала думками, а навпаки, й вас обволікала своєю надзвичайною затишністю.

Одного разу, розмовляючи про неї з Лайонелом Хільером, я сказав, що ніяк не збагну, як сталося, що проста, свіжа, приваблива молода жінка, яку я вперше побачив у Блекстейблі, обернулася на чарівне створіння, чию красу визнавали, по суті, всі. (Були люди, які робили застереження: «Певна річ, у неї дуже гарна постать,— казали вони,— але особисто мені не дуже подобається тип її обличчя». А інші додавали: «О, звичайно, Розі дуже мила жінка, шкода тільки, що їй трохи бракує шляхетності»).

— Я все вам поясню,— відповів Лайонел Хільер.— Вона була тільки свіжа, миловидна і здорова жіночка, коли ви вперше зустріли її. Це я зробив її красунею.

Не пам'ятаю, що саме я відповів, але це була якась непристойність.

— Цим ви тільки довели, що нічого не тямите в красі. Ніхто не цінував Розі, поки не помітив, що вона сяє, як сонце — але срібним промінням. До того як я написав її портрет, ніхто й гадки не мав, що її волосся — найпрекрасніша в світі річ.

— Ви створили також її шию і груди, її статуру і кістки?— спитав я.

— Саме так, чорт забирай, я створив усе це!

Коли Хільер говорив про Розі в її присутності, вона, всміхаючись, поважно слухала його. На її блідих щоках проступав легкий рум'янець. Гадаю, коли він уперше заговорив з нею про її вроду, вона подумала, що він жартує; та коли він написав її срібно-золотою, вона зрозуміла, що він каже серйозно, але це не справило на неї особливого враження. Її це трохи розсмішило і, звичайно, сподобалося й здивувало, хоч і не запаморочило

голови. Розі вирішила, що він трохи не при собі. Я часто міркував: чи було щось між ними? (Я не міг забути всього того, що чув про Розі в Блекстейблі і що бачив у саду вікарія). І чи було щось між нею та Квентіном Фордом і Гаррі Ретфордом? Я навіть слідкував за ними. Не можна сказати, що вона поводитися фамільярно,— скоріше по-дружньому; призначала їм, не криючись ні від кого, побачення; коли ж дивилася на них, то лукаво, подитячому і водночас— це було справжнім відкриттям для мене — таємничо-прекрасно посміхалася. Інколи, сидючи поруч у мюзик-холі, я зазиравав їй в обличчя; гадаю, я не був закоханий у неї — просто відчував насолоду від того, що спокійно сиджу поруч і дивлюся на бліде золото її волосся і шкіри. Лайонел Хільер мав рацію; це золото дійсно справляло дивне враження місячного сяйва. Вона була схожа на ясний літній вечір, коли світло повільно гасне на безхмарному небі. В її неосяжній безтурботності не було нічого похмурого, вона скидалася на море, коли, спокійно виблискуючи під променями серпневого сонця, воно котить свої легкі хвилі на кентське узбережжя. І ще вона нагадувала мені замріяну, витончено легковажну сонатину древнього італійського композитора, в кожній ноті якої лунає ледь чутне тремтливие зітхання. Іноді, відчувши на собі мій погляд, вона повертала голову і якусь мить дивилася мені просто в вічі, не проронивши й слова. Про що вона думала — не знаю.

Пам'ятаю, одного разу я прийшов за нею на Лімпусроуд і покоївка, сказавши, що Розі ще не готова, попросила мене зачекати у вітальні. Незабаром вона увійшла до кімнати. На ній була оксамитна сукня і мальовничий капелюшок із страусиними перами (ми збиралися йти в Павільйон, і вона одягнулася спеціально для цієї нагоди). Вона була така гарна, що мені перехопило подих. Скільки гідності і чарівної привабливості було в її невинній красі (часом вона нагадувала чудову статую Псіхеї з неапольського музею)! Її обличчя мало дуже рідкісну, на мій погляд, особливість: блакитнувата шкіра під очима була ніби вкрита росою. Інколи мені не вірилось, що це в неї від природи. І одного разу я навіть запитав, чи не натирає вона вазеліном під очима. (Саме таке у мене складалося враження). Вона посміхнулася, вийняла носову хусточку і простягнула мені:

— Потріть і переконайтеся самі.

Якось уночі, коли ми повернулися додому з Кентербері і, прощаючись із нею біля дверей, я простягнув руку, вона тихенько засміялася і нахилилась уперед.

— Мій маленький дурнику,— сказала вона.

І поцілувала мене в губи. Це не був життєвий легенький дотик; це не був також пристрасний поцілунок. Її губи, її повні червоні губи, міцно і надовго притулилися до моїх: я відчув їхню форму, їхнє тепло і м'якість. Потім вона, не поспішаючи, відвела їх, мовчки одчинила двері і зникла всередині, лишивши мене самого. Я був настільки здивований, що не встиг вимовити ані слова. Я прийняв її поцілунок, як бовдур— зовсім інертно. Я повернувся і пішов додому. У мене в вухах ще довго бринів сміх Розі. Це не був презирливий або образливий сміх — він був щирий і ніжний, ніби вона сміялася від щастя, що любить мене.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

Ми нікуди не ходили з Розі більше тижня: вона їздила на одну ніч до Гавершема, щоб побачитися з матір'ю; крім того, в неї було багато справ у Лондоні. Аж ось вона попросила мене піти з нею в театр у Хаймаркеті. Вистава користувалася успіхом, дістати крісла було дуже важко, отож ми вирішили піти в задні ряди партеру. Ми з'їли біфштекс, випили пляшку пива в «Кафе Моніко», а потім змішалися з натовпом. У ті дні ще не було впорядкованих черг, і, коли відчиняли двері, всі запекло штовхалися, щоб якнайшвидше потрапити всередину. Коли нам нарешті пощастило дістатися до своїх місць, ми були спітнілі, захекані і добре-таки пом'яті.

Назад ми поверталися через Сент-Джеймс-парк. Ніч була така прекрасна, що ми вирішили трохи посидіти. Обличчя Розі, її чарівне волосся ніжно сяяли в світлі зірок. Вона просто випромінювала (я висловлююся жахливо, але не знаю, як описати своє враження) дружні почуття, водночас щирі і ніжні. Вона була як срібна квітка ночі, що віддає свої пахощі тільки місячному світлу. Я обійняв її за талію, і вона повернула до мене своє обличчя. Цього разу я поцілував її. Вона навіть не

поворухнулася; її м'які червоні губи зустріли мої з пристрасною покiрністю — так вода в озері приймає місячні промені. Не знаю, скільки це тривало.

— Я страшенно голодна,— раптом промовила вона.

— І я теж,— засміявся я.

— Давай підемо куди-небудь і наїмося риби із смаженою картоплею.

— Це ідея.

Я добре знав старий Вестмінстер,— тоді ще не фешенебельний осередок парламентських діячів та інших вбраних осіб, а занепалий, майже трущобний район. Ми вийшли з парку, перетнули Вікторія-стріт, і я повів Розі в рибну крамничку на Хорсферрі-роуд. Було пізно, і там ніхто не сидів, крім візника, екіпаж якого чекав біля входу. Ми замовили рибу з картоплею і пляшку пива. Зайшла бідна жінка, купила на два пенси обрізків і, загорнувши їх в газету, пішла собі. Ми з апетитом поїли.

Шлях до будинку Розі пролягав через Вінсент-сквер, і коли ми проходили повз мою квартиру, я запитав її:

— Може, зайдемо на хвилинку? Ти ніколи не бачила, як я живу.

— А твоя хазяйка? Я не хочу, щоб у тебе були неприємності.

— О, вона спить як убита.

— Тоді хіба що ненадовго.

Я просунув ключ у замок, а оскільки коридор не був освітлений, узяв Розі за руку, завів до кімнати й запалив у вітальні газ. Вона зняла капелюшок і завзято почухала собі голову. Потім пошукала очима дзеркало, але я мав вельми артистичну вдачу і вже давно прибрав його з камінної полиці.

— Ходімо в спальню,— сказав я.— Там є дзеркало.

Я відчинив двері і запалив свічку; Розі зайшла слідом. Я підняв свічку так, щоб їй було видніше.

Поки вона поправляла волосся, я дивився на її відображення в дзеркалі. Вона вийняла дві-три шпильки і затиснула зубами; потім, узявши одну з моїх щіток, почала зачісувати волосся на потилиці вгору. Закрутила його, уклала і знову закріпила шпильками; зустрілася зі мною очима в дзеркалі і посміхнулася. Покінчивши з зачіскою, повернулася до мене; вона не вимовила жодного слова, тільки спокійно дивилась мені в лице, а в синіх очах мигтіла та ж сама дружня посмішка. Я поста-

вив свічку. Кімнатка була малесенька, і туалетний столик стояв біля самого ліжка. Вона підняла руку і злегка погладила мене по щоці.

Я жалкую зараз, що почав писати від першої особи. Дуже добре, коли ви можете показати себе в привабливому або зворушливому світлі; нема нічого ефектнішого, ніж скромно героїчний і водночас гумористичний тон, який найбільш підходить до таких обставин. Приємно писати про себе, коли ви бачите, як на віях читача виблискує сльозинка, а на устах грає добра посмішка; та не дуже приємно, коли доводиться виставляти себе звичайнісіньким дурнем.

Нещодавно я прочитав у газеті «Івнінг Стандарт» статтю містера Евеліна Во, в якій він зазначає, що писати роман від першої особи — огидна справа. Хотілося б, щоб він пояснив — чому, але він просто кинув це зауваження з такою самою байдужою недбалістю, як свого часу зробив Евклід, коли висунув своє славетне твердження про прямі паралельні лінії. Я дуже стурбувався і попросив Олроя Кіра (який читає все, навіть ті книги, до яких пише передмови) порекомендувати мені кілька праць з теорії літератури. За його порадою, я прочитав книгу містера Персі Лаббока «Художня майстерність», з якої дізнався, що єдиний спосіб писати романи — це наслідувати Генрі Джеймса; по тому я прочитав «Погляд на роман» містера Е. М. Фостера, звідки дізнався, що єдиний спосіб писати романи — наслідувати містера Е. М. Фостера; далі я прочитав «Композицію роману» містера Едвіна Мура, з якої не дізнався нічого. У жодній з них я не знайшов і слова про це цікаве для мене питання. Все ж таки я збагнув одну причину, чому такі добре відомі свого часу, але зараз, безперечно, забуті письменники, як Дефо, Стерн, Теккерей, Діккенс, Емілі Бронте і Пруст користувалися методом, повністю засудженим містером Евеліном Во. Старіючи, ми дедалі більше переконаємося в складності, нелогічності і безглуздості людського життя; справді, тільки це може служити вибаченням для письменників середнього або старшого віку, котрим личило б звертати свої думки до важливіших справ, але які займаються дрібними турботами уявних людей. Бо, якщо головним предметом вивчення людства є людина, очевидно, зручніше займатися логічно витриманими правдоподібними і виразними літера-

турними типами, ніж нерозумними реальними людьми. Іноді письменник почуває себе як господь-бог і готовий розповісти про них усе. А іноді, ні. Тоді він розповідає вам не те, що треба про них знати, а тільки те, що знає сам. А старіючи, ми почуваємо себе дедалі менше схожими на бога. Я не здивуюся, дізнавшись, що з роками письменник все менш схильний описувати те, чого не знає з власного досвіду. Саме тоді й стає в пригоді цей дуже зручний засіб — писати від першої особи.

Розі підняла руку і злегка погладила мене по обличчю. Не знаю, чому я поведився так дивно,— в своїй уяві за такої ситуації я діяв зовсім інакше. З горла у мене вирвалося ридання. Не знаю, чи сталося це тому, що я був соромливий і самотній (самотній не тілом, бо я цілий день проводив у лікарні, серед багатьох людей, а душею), чи тому, що моє бажання було таке велике, — але я заплакав. Мені було нестерпно соромно, я намагався взяти себе в руки, та марно, сльози заливали мені очі й котилися по щоках. Побачивши їх, Розі злегка схлипнула.

— Що з тобою, серденько? Облиш!

Вона обняла мене за шию, теж розплакалася і почала цілувати мені губи, очі, мокрі щоки. Розстебнувши корсаж і притуливши мою голову до своїх грудей, вона почала гладити моє мокре обличчя. Вона колихала мене, ніби дитину. Я цілував її груди і білу шию; вона скинула корсаж, верхню й нижню спідницю, і якусь мить я тримав її затягнуту корсетом талію; потім вона розшнурувала його, на мить затримавши для цього дихання, і лишилася переді мною в одній сорочці. Торкнувшись руками її тіла, я відчув смуги від корсета.

— Погаси свічку,— прошепотіла вона.

Коли світанок, пробившись крізь штори, вирвав обриси ліжка і шафи з темряви ночі, що забарилася в кімнаті, вона розбудила мене поцілунком у губи; її волосся лоскотало мені обличчя.

— Пора вставати,— сказала вона.— Не хочу потрапити на очі твоєї хазяйці.

— Ще є час.

Її груди, коли вона схилилася наді мною, міцно притиснулися до моїх. Невдовзі вона встала з ліжка. Я завіттив свічку. Вона обернулася до дзеркала, приколола волосся, потім оглянула своє голе тіло. Стан у неї був від

природи тонкий; вона була дуже струнка, хоч і з добре розвиненими формами; її груди прямі й тугі, здавалось, хтось вирізьбив із мармуру. Це було тіло, створене для кохання. У світлі свічки, яке боролось з наступаючим днем, воно було срібно-золоте — єдину відміну становили рожеві соски.

Ми одягалися мовчки. Вона не натягнула корсета, тільки склала, а я загорнув його в газету. Ми навшпиньки пройшли коридором, і коли я відчинив двері і ми вийшли на вулицю, нам назустріч кинулося сонце — як кіт, що стрибає по сходах. Площа була безлюдна, у вікнах, що виходили на схід, уже сяяло сонце. Я почував себе молодим, як день. Ми йшли, взявшись за руки, аж до самого рогу Лімпус-роуд.

— Лишайся тут, — сказала Розі. — А то ще нагодить ся хтось із знайомих.

Я поцілував її і почекав, поки вона зайде за ріг.

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ

Після цього майже цілий рік, куди б Розі не ходила зі мною, вона завжди заглядала до мене; іноді на годину, інколи аж поки новонароджений день не попереджав нас, що скоро служниці почнуть мити пороги. Я й досі пам'ятаю теплі сонячні ранки, коли виснажене лондонське повітря було напоєне приємною свіжістю, і наші кроки здавалися такими гучними на порожніх вулицях; пам'ятаю також, як ми, притулившись одне до одного, мовчазні, але веселі, швидко бігли під парасолею, коли настала зима й почали лити холодні дощі. Іноді черговий полісмен з підозрою дивився на нас, коли ми пробігали повз нього, іншим разом у його очах світилося розуміння. Час від часу нам траплялися бездомні бідолахи, що вклялися на ніч під дверима будинків, і Розі злегка потискала мені руку, коли я кидав срібну монету (здебільшого, щоб похизуватися і справити на неї добре враження, бо в мене було не густо тих шилінгів) у зім'ятий поділ або в худу руку. Розі зробила мене щасливим. Я її дуже любив. З нею було легко й затишно.

Ще перед тим, як я став її коханцем, у мене часто

виникало запитання, чи була вона коханкою інших: Форда, Гаррі Ретфорда, Хільера? Нарешті, я спитав її про це.

— Не будь дурником. Вони подобаються мені, ти це знаєш. Я люблю ходити з ними, та й годі.

Я хотів спитати її, чи була вона коханкою Джорджа Кемпа, але не наважився. Ніколи не бачивши її роздратованою, я проте невиразно відчув, що це запитання розгніває її. Я не хотів давати Розі нагоду говорити образливі речі, яких я не зміг би їй простити. Я був молодий, мені ледве минув двадцять один рік. Квентін Форд та інші здавалися мені старими, тому я вважав цілком природним, що для Розі вони були тільки приятелями. Пригадуючи, що я її коханець, я кожного разу відчував приплив гордості. Коли я дивився, як у суботу за чаєм вона розмовляє і сміється з усіма і кожним, то аж сявав від задоволення. Я згадував проведені разом ночі і ладен був сміятися з людей, які навіть не здогадувалися про мою величезну таємницю. Але іноді мені здавалося, що Лайонел Хільер дивиться на мене глузливым поглядом, і я з тривогою запитував себе: невже Розі розповіла йому про наші стосунки? Мені захотілося знати, чи не з'явилося у моїх манерах чогось такого, що може викрити мене. Я сказав Розі, що боюся, як би Хільер чогось не запідозрив. Вона глянула на мене своїми блакитними, завжди готовими усміхнутися очима.

— Не турбуйся про це,— відповіла вона.— У нього завжди брудні думки в голові.

Я ніколи не приятелював з Квентіном Фордом. Він вважав мене нудним і пустим юнаком (звісно, він мав рацію), і хоч завжди поводився ввічливо й чемно, здебільшого просто не звертав на мене уваги. Я вирішив, що мені тільки здається, ніби він став трохи холодніший, ніж раніш. Але одного разу, на мій подив, Гаррі Ретфорд запросив мене пообідати з ним, а потім піти в театр. Я розповів про це Розі.

— Ну, звісно, тобі слід піти. Ви чудово проведете час. Гаррі славний хлопець.

Отож ми з ним пообідали. Він поводився дуже люб'язно, і мені було цікаво слухати, як він розповідає про акторів та актрис. Його гумор був саркастичний, він багато потішався над Квентіном Фордом, якого не дуже-то любляв: я намагався завести розмову про Розі, але

Йому, видно, нічого було про неї сказати. Він скидався на веселе щеня. Підморгуючи і посміхаючись, Гаррі дав мені зрозуміти, що до дівчат він ласий, як чорт. Я мимоволі спитав себе: чи не тому він пригощає мене обідом і взагалі так дружньо ставиться до мене, що знає про мою стосунки з Розі?

Потім узимку, наприкінці січня, на Лімпус-роуд з'явилася нова постать. Це був голландський єврей Джек Кьюпер — торговець діамантами з Амстердама, що на кілька тижнів приїхав до Лондона в своїх купецьких справах. Не знаю, як він познайомився з Дріффілдами і чи він завітав до них, щоб засвідчити свою повагу до письменника, але вдруге він прийшов, певна річ, уже з іншої причини. Це був високий, гладкий і ще міцний смаглявий чолов'яга років п'ятдесяти, з великою головою і довгим гачкуватим носом, рішучий, веселий і хтивий. Він не приховував свого захоплення Розі. Очевидно, він був багатий, бо кожного дня присилав троянди; вона докоряла йому за екстравагантність, але їй це лестило. Він був балакучий і галасливий. Я ненавидів його бездоганну, але таку чужу англійську мову; я не міг чути компліментів, які він адресував Розі; я ненавидів оту сердечність, з якою він поводився з її друзями. Водночас я помітив, що Квентінові Форду він подобається не більше, ніж мені; через це ми майже заприятелювали з Квентіном.

— Дякувати богові, він приїхав сюди ненадовго, — казав Квентін Форд, стискаючи губи і зводячи свої чорні брови; світле волосся і бліде обличчя надавали йому аристократичного вигляду. — Жінки завжди однакові: вони над усе люблять хамів.

— Він страшенно вульгарний, — поскаржився я.

— Саме це її й приваблює, — відповів Квентін Форд.

Протягом наступних двох чи трьох тижнів я майже не бачив Розі. Джек Кьюпер кожного вечора водив її то в один, то в другий шикарний ресторан, то на одну, то на іншу виставу. Я скаженів і тяжко страждав.

— Він нікого не знає в Лондоні, — сказала Розі, — намагаючись заспокоїти моє вражене самолюбство. — Він хоче побачити все, що можна. Йому не дуже приємно ходити одному. Він пробуде тут не більше двох тижнів.

Я ніяк не міг збагнути, з якої речі вона йде на цю самопожертву.

— Але ж хіба ти не бачиш, що він бридкий? — спитав я.

— Ні. Він здається мені смішним.

— А ти знаєш, що він по самісінькі вуха закоханий в тебе?

— Ну що ж. Нехай собі, мені це не вадить.

— Він старий, товстий і огидний. Мене проймає дрож, коли я дивлюся на нього.

— Ну, не такий уже він страшний, — заперечила Розі.

— Що в тебе може бути спільного з ним? — протестував я. — Адже він справжнісінький хам.

Розі почухала голову — вона мала таку неприємну звичку.

— Дивно, як іноземці відрізняються від англійців, — заявила вона.

Я щиро зрадив, коли Джек Кьюпер нарешті поїхав до свого Амстердама. Розі обіцяла пообідати зі мною наступного дня. Заради такої нагоди ми вирішили відвідати один з ресторанів Сохо. Вона заїхала за мною у генсомі¹.

— Твій жахливий стариган уже поїхав? — спитав я.

— Авжеж, — засміялась вона.

Я обійняв її за талію. (Десь я вже згадував, наскільки зручніший був з цього погляду генсом, ніж сучасні таксі. Отож мені, на жаль, доведеться утриматися від трактування цієї проблеми). Я обійняв її за талію і поцілував. Її губи були наче весняні квіти. Ми приїхали. Я повісив свій капелюх і пальто (дуже модне — довге і вузьке в талії, з оксамитовим коміром і манжетами) на вішалку й хотів допомогти Розі зняти пелерину.

— Я лишусь в ній, — заявила вона.

— Тобі буде страшенно жарко. Ти тільки застудишся, коли ми вийдемо.

— Нічого. Я сьогодні вперше її наділа. Хіба не чудова? Дивись, як личить до неї муфта.

Я поглянув на пелерину — вона була хутряна. Я не знав, що це соболине хутро.

— У неї диявольськи дорогий вигляд. Де ти взяла її?

— Це подарунок Джека Кьюпера. Ми купили її вчора, якраз перед його від'їздом. — Вона погладила м'яке

¹ Генсом — двоколісний критий екіпаж з місцем для візника позаду.

хутро, радіючи, мов дитина новій іграшці.— Як ти гадаєш, скільки вона коштує?

— Навіть не уявляю.

— Двісті шістдесят фунтів! Знаєш, я ще ніколи в житті не мала чогось коштовнішого. Я говорила йому, що це дуже дорого, але він і слухати не захотів. Він просто нав'язав мені її силою.

Розі радісно захихотіла, очі її блищали. Але я відчув, що обличчя моє витягується і по спині пробіг мороз.

— А Дріффілду не здається дивним, що Кьюпер подарував тобі хутрянку пелерину, яка коштує такі гроші?— запитав я, намагаючись, щоб мій голос звучав природно.

В очах Розі затанцювали бісики.

— Ти знаєш Теда — він ніколи нічого не помічає; якщо ж питає, я скажу йому, що дала за неї двадцять фунтів у ломбарді. І нічого більше він не дізнається.— Вона потерлася щокою об комір.— Вона така м'якенька, і кожному видно, що вона коштує немалі гроші.

Я їв над силу і, намагаючись не показати, що в мене робиться на душі, так-сяк підтримував розмову. Розі не дуже прислухалася до того, що я говорив. Вона думала тільки про свою нову пелерину і щомиті поглядала на муфту, яку тримала на колінах. Було в цьому погляді щось ліниве, хтиве і самовдоволене. Я сердився на неї, називав у думці дурною і вульгарною.

— Ти схожа на кішку, яка проковтнула канарку,— не втримався я від ехидного зауваження.

Вона тільки розсміялася.

— Саме так я себе й почуваю.

Двісті шістдесят фунтів були для мене неймовірно великою сумою. Я не уявляв, що хтось з д а т е н стільки заплатити за пелерину. Я жив на чотирнадцять фунтів у місяць і жив непогано; якщо читач не дуже сильний в арифметиці, можу додати, що це становило сто шістдесят вісім фунтів на рік. Я не міг повірити, що хтось може зробити такий коштовний подарунок лише заради дружби. Що ж інше могло це означати, як не те, що Джек Кьюпер спав з Розі кожну ніч, поки жив у Лондоні, а від'їжджаючи, заплатив їй? Як вона могла прийняти цю пелерину? Невже вона не розуміє, як це її принизило? Невже вона не бачить, як вульгарно робити такі дорогі подарунки? Мабуть, ні, бо вона сказала мені:

— Це було дуже мило з його боку, правда? Євреї завжди щедрі.

— Гадаю, він міг дозволити собі таку щедрість,— мовив я.

— О так, у нього безліч грошей. Він сказав, що хоче купити мені що-небудь перед від'їздом, і спитав, що б я хотіла. Ну, я відповіла, що мені хотілося б пелеринку з муфтою, але хіба могла я сподіватись, що він купить щось подібне! Коли ми зайшли в магазин, я попросила показати мені що-небудь з каракуля, але він заявив: «Ні, соболь, і найкращий, який тільки можна придбати за гроші». А коли ми побачили цю пелеринку, він просто присилував мене взяти її.

Я думав про неї — про її молочну шкіру, про її біле тіло в руках цього старого здоровенного кабана, про його товсті слиняві губи, що цілували її. Тоді я нарешті збагнув, що підозра, якій досі не хотів вірити, була справедлива; я зрозумів: коли вона ходила обідати з Квентіном Фордом, з Гаррі Ретфордом чи з Лайонелом Хільєром, вона спала з ними — так само, як і зі мною. Я не міг вимовити жодного слова, бо знав, що почну обсипати її образами. Я не стільки ревнував, скільки почував себе приниженим. Я розумів, що вона водила мене за ніс, як останнього дурня, і докладав усіх зусиль, щоб стримати гіркі докори.

Ми пішли в театр. Я не міг дивитися вистави, бо весь час відчував на своїй руці м'яке хутро соболиної пелеринки, бо весь час бачив її пальці, що погладжували муфту. Я не міг ні про що думати, як лише про того жахливого Джека Кьюпера. Як вона могла! Хотів би я мати досить грошей, щоб сказати їй: «Якщо ти одішлеш йому це паскудне хутро, я дам тобі ще краще». Нарешті вона помітила, що я мовчу.

— Ти такий мовчазний сьогодні.

— Невже?

— Ти погано себе відчуваєш?

— Чудово!

Вона скоса поглянула на мене. Я не хотів зустрічатися з її поглядом, але знав, що її очі грали добре знайомою мені пустотливою і дитячою посмішкою. Більше вона не сказала нічого. Після закінчення вистави ми взяли екіпаж, бо надворі лив дощ; я дав візникові адресу на

Лімпус-роуд. Поки ми їхали до Вікторія-стріт, вона не вимовила жодного слова. Потім сказала:

— Ти не хочеш, щоб я зайшла до тебе?

— Як тобі завгодно.

Вона одчинила віконце і дала візникові мою адресу. Потім узяла мене за руку, але я навіть не поворухнувся. Я дивився у вікно з гідністю ображеної людини. Коли ми приїхали на Вінсент-сквер, я допоміг їй вийти з екіпажа і мовчки провів у будинок. Я зняв пальто й капелюх. Вона кинула пелерину і муфту на диван.

— Чого ти сердишся?— запитала вона, підходячи до мене.

— Це тобі тільки здалося,— відповів я, дивлячись убік.

Вона взяла мене за щоки обома руками.

— Який ти дурненький. Чого ти сердишся за те, що Джек Кьюпер подарував мені хутряну пелерину? Ти ж не зміг би зробити мені такого дарунка, правда?

— Авжеж.

— І Тед не може. Невже ти гадаєш, я здатна відмовитись від хутряної пелерини, яка коштує двісті шістдесят фунтів? Я все життя мріяла про таку. А для Джека це дрібниця.

— Сподіваюся, ти не думаєш, ніби я вірю, що він подарував її тобі просто з дружніх почуттів?

— А чом би й ні. В усякому разі, він повернувся до Амстердама, і хто знає, чи приїде ще колись.

— Але ж він не єдиний.

Тепер я дивився на Розі сердитим, болісним, ображеним поглядом; вона посміхнулася мені, і як би хотів я описати милу доброту її чарівної посмішки! В її голосі забриніла безмежна ніжність.

— О, любий, навіщо ти сушиш собі голову іншими? Що тобі до того? Невже тобі погано зі мною? Хіба ти не щасливий?

— Страшенно.

— Ну, от бачиш! То навіщо ж псувати собі настрої дурними ревностями? Чому не радіти тому, що маєш? Розважайся, поки є можливість, кажу я; за сто років нікого з нас уже не буде на світі. Тож веселися, поки можна!

Вона оповила руками мою шию і притиснулася

губами до моїх губ. І я забув про своє обурення. Я думав тільки про її красу і безмірну доброту.

— Приймай мене такою, яка я є насправді,— прошепотіла вона.

— Гаразд,— відповів я.

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

Увесь цей час я мало бачився з Дріфффілдом. Майже весь день він займався редакційними справами, вечорами писав. Певна річ, він був удома кожної суботи—люб'язний, іронічно веселий; здавалося, він був радий бачити мене, і з задоволенням часом балакав на різні дрібні теми, але, звісно, більше уваги приділяв старішим і важливішим за мене гостям. Я відчував, що відстань між нами дедалі зростає: він уже не був веселий, трохи вульгарний компаньйон, яким я знав його в Блекстейблі. Мабуть, тільки моя надмірна чутливість допомогла мені це зауважити, бо бар'єр, який виник між ним і людьми, з котрими він добродушно жартував, був майже непомітний. Здавалося, насправді, він живе в уявному світі, і щоденне життя стало для нього чимось примарним. Інколи його просили виступати на званих обідах. Він уже був членом літературного клубу, познайомився з багатьма людьми поза тим вузьким колом, в яке його поставило письменницьке ремесло, і щодалі частіше одержував запрошення на сніданки та на чай від дам, які любили збирати навколо себе відомих письменників. Розі вони теж запрошували, але вона ходила рідко; вона заявляла, що не любить зборищ, і кінець кінцем їм потрібна не вона, а тільки Тед. Мені здається, вона соромилась і почувала себе чужою в тому середовищі. Очевидно, хазяйки не раз давали їй зрозуміти, що запрошують її лише з обов'язку; запросивши Розі, вони ігнорували її, бо ввічливість їх стомлювала.

Приблизно в цей час Едвард Дріфффілд опублікував «Чашу життя». Не моя справа аналізувати його твори, до того ж згодом про них стільки писали, що апетит рядового читача, мабуть, уже задоволений, але дозво-

лю собі зауважити, що «Чаша життя», на мою думку,— найцікавіша з його книг, хоч, звичайно, не найбільш важлива та популярна.

Їй властива холодна, безжалісна правдивість, яка на загальному тлі сентиментальності англійської прози вражає своїм оригінальним звучанням. Вона освіжає, як кислі яблука, і хоч набиває оскому, має тонкий, приємний гірко-солодкий присмак. З усіх книг Дріффілда це єдина, яку я хотів би написати. Сцена смерті дитини жахлива, вона просто роздирає душу, але в ній нема й сліду хворобливої сентиментальності, а неймовірний епізод, який іде за нею, просто неможливо забути.

Саме ця частина книги наклікала справжню бурю на голову Дріффілда. Кілька днів після виходу книги здавалося, що вона матиме долю попередніх його романів: здобуде солідні рецензії, загалом схвальні, але з зауваженням, її розкуплять, але не дуже швидко. Розі казала, що Тед сподівався одержати за неї триста фунтів і поговорювала про те, щоб зняти на літо будинок поблизу річки. Перші дві чи три замітки були ухильні. Атаку розпочала одна з ранкових газет. Книзі була присвячена ціла шпальта. Її називали обурливою, непристойною, а видавцям докоряли за те, що вони випустили її на ринок. Змальовувались страшні картини спустошливого впливу, який вона може справити на англійську молодь. Вона, буцімто, ображала все жіноцтво. На думку рецензента, ніяк не можна було допустити, щоб такий твір потрапив до рук підлітків і невинних дівчат. Інші газети підтримали його. Найдурніші вимагали заборонити книгу, а дехто навіть серйозним тоном запитав, чи не той це випадок, коли слід втрутитися прокурору. Осуд був загальний; якщо подекуди якийсь сміливий письменник, котрий звик до реалістичнішого тону континентальних романів, і заявляв, що Едвард Дріффілд ніколи не писав нічого кращого, такого письменника ігнорували. Його відвертість пояснювали підлим бажанням добитися дешевої популярності. Бібліотеки бойкотували книгу, а постачальники залізничних кіосків відмовились її брати.

Дріффілдові це, звичайно, було дуже неприємно, але він терпів усе з філософським спокоєм і лише знижував плечима.

— Вони кажуть, що це неправда,— посміхався він.— Хай ідуть під три чорти. Це правда.

В цю критичну хвилину його підтримали вірні друзі. Захоплюватися «Чашею життя» стало ознакою естетичної зрілості; висловити своє обурення нею значило визнати себе обивателем. Місіс Бартон Треффорд без вагань заявила, що це — шедевр, і хоч момент для виступу Бартона із статтею у «Квотерлі» був не дуже слушний, її віра в майбутнє Едварда Дріффілда лишалася непохитною. Дивно і повчально читати зараз книгу, яка спричинилася до такої сенсації; в ній нема жодного слова, жодного епізоду, які примусили б почервоніти або збентежити навіть найцотливішого з сьогоднішніх читачів.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

Приблизно через півроку, коли збудження, викликане «Чашею життя», трохи спало, Дріффілд почав новий роман, який він згодом опублікував під назвою «Плодами їхніх рук». На той час я працював помічником хірурга в одній лікарні і вчився на четвертому курсі. Одного дня я зайшов у головну прийомну, де мав зачекати хірурга, якого звичайно супроводжував при обході палат. Я глянув на полицю, куди складали листи, бо інколи люди, не знаючи моєї адреси на Вінсент-сквер, писали в лікарню, і здивовано побачив телеграму на своє ім'я. В ній говорилося:

«Прошу обов'язково зайти до мене сьогодні о п'ятій. Важлива справа.

Ізабелла Треффорд».

Я не міг збагнути, чого їй від мене треба. Протягом останніх двох років ми зустрічалися з нею разів десять, але вона не звертала на мене жодної уваги, і я ніколи не бував у неї вдома. Я знав, що чоловіків за чайним столом завжди бракує. Отже, в останню хвилину хазяйка могла зміркувати, що молодий студент-медик краще, ніж ніхто, але з тону телеграми було видно, що йшлося не про вечірку.

Мій шеф-хірург був нудний і балакучий. Я звільнився

лише після п'ятої, а потім добрих двадцять хвилин добирався до Челеї. Місіс Бартон Треффорд жила в будинку, що виходив на набережну. Було близько шостої, коли я подзвонив біля дверей і спитав, чи вдома вона. Та коли мене ввели у вітальню і я почав пояснювати причину запізнення, вона перебила мене:

— Ми гадали, що ви не можете піти з роботи.

Її чоловік теж був тут.

— Може він випив би чашку чаю?— сказав він.

— Мені здається, що пити чай вже пізно, чи не так?— Вона лагідно подивилась на мене; її ніжні, досить красиві очі світилися добротою.— Ви не хочете чаю, правда ж?

Я вмирав від спраги й голоду, бо мій сніданок складався з пшеничної перепічки з маслом і чашки кави, але не хотів говорити про це. Від чаю я відмовився.

— Ви знайомі з Олгудом Ньютоном?— спитала місіс Бартон Треффорд, вказуючи на чоловіка, який сидів у великому кріслі, коли я зайшов до кімнати, і тепер підвівся.— Сподіваюсь, ви зустрічалися з ним у Едварда?

Так, ми зустрічалися. Він приходив рідко, але його прізвище було мені знайоме, і я пам'ятав його. В його присутності я ніяковів і, здається, ні разу з ним не розмовляв. Тепер зовсім забутий, в ті дні він був одним з провідних критиків Англії.

Це був здоровий гладкий чоловік з м'ясистим білим обличчям, блідо-голубими очима і сивіючим світлим волоссям.

Щоб підкреслити колір своїх очей, він носив ясно-голубий галстук. Олгуд Ньютон був дуже люб'язний з письменниками, з якими зустрічався у Дріффілді, і говорив їм приємні й улесливі речі, а коли вони йшли — насміхався над ними. Він розмовляв тихим, рівним голосом, старанно добираючи слова: ніхто краще за нього не вмів розповісти злісну плітку про ближнього.

Олгуд Ньютон потиснув мені руку, і місіс Бартон Треффорд — добра душа, — щоб я відчув себе невимушеніше, посадила мене на диван поруч із собою. Чай і досі стояв на столі, вона взяла сендвіч з варенням і почала делікатно гризти його.

— Ви давно бачили Дріффілді?— спитала вона, ніби для того, щоб зав'язати розмову.

— Я був там минулої суботи.

— І відтоді нікого з них не бачили?

— Ні.

Місіс Бартон Треффорд глянула на Олгуда Ньютона, потім на свого чоловіка і знову на Ньютона, ніби мовчки благаючи допомоги.

— Зайва балаканина тут не до речі, Ізабелло,— сказав Ньютон; в його очах промайнув зловтішний вогник.

Місіс Бартон Треффорд повернулася до мене.

— Отже, ви не знаєте, що місіс Дріффілд втекла од свого чоловіка?

— Що?!

Я був приголомшений. Я не повірив своїм вухам.

— Мабуть, буде найкраще, якщо ви розповісте йому все, як воно є, Олгуде,— сказала місіс Треффорд.

Критик відкинувся у кріслі, приклав кінчики пальців однієї руки до кінчиків пальців другої і почав елейним тоном:

— Учора ввечері мені треба було побачити Дріффілда з приводу статті, яку я пишу про нього; а що вечір був чудовий, то по обіді я вирішив пройти пішки до його будинку. Він знав, що я маю прийти; крім того, мені було відомо, що він ніколи не виходить увечері, хіба що заради таких важливих випадків, як банкет у лорд-мера або обід в Академії. Уявіть моє здивування, навіть більше,— моє абсолютне і повне замішання,— коли, наблизившись, я побачив, що двері його будинку відчиняються і з них виходить сам Едвард. Ви, певна річ, знаєте: Еммануїл Кант мав звичку виходити на щоденну прогулянку в той самий час і з такою пунктуальністю, що жителі Кенігсберга перевіряли по ньому свої годинники, а коли якось він вийшов з дому годиною раніше ніж завжди, вони перелякались, бо знали, що це може означати лише одне — сталася якась надзвичайна подія. І вони мали рацію — Еммануїл Кант щойно одержав повідомлення про падіння Бастілії.

Олгуд Ньютон вмовк на хвилину, щоб помилуватися ефектом від свого анекдота. Місіс Бартон Треффорд нагородила його розуміючою посмішкою.

— Я не вважав, що сталася подібна світова катастрофа, коли побачив, як Едвард поспішає до мене, але мені одразу ж спало на думку, що скоїлося щось незвичайне. Він не взяв цівка, не надягнув рукавичок; на ньому був робочий костюм — старенька одежина з чорно-

го альпага — і крилатий фетровий капелюх. В його вигляді було щось дике. Знаючи мінливість сімейного щастя, я спитав себе: може, це сварка вигнала його з дому, чи, може, він поспішає до поштової скриньки, щоб кинути листа? Він поспішав, як легконогий Гектор, найблагородніший із греків. Здавалося, Дріффілд не бачить мене, більше того — не хоче бачити. Я зупинив його: «Едварде», — мовив я. Він злякано подивився на мене. Можу присягнутися, що якусь мить він не тямив, хто я. «Які злі фурії примушують вас отак бігти розпусними околицями Пімліко?» — спитав я. «О, це ви», — сказав він. «Куди ви йдете? — спитав я. «Нікуди», — відповів він.

З такими темпами, подумав я, Олгуд Ньютон ніколи не закінчить своєї історії, а місіс Хадсон буде сердитись на мене за те, що я запізнююся на обід на цілих півгодини.

— Я нагадав йому, з якою метою прийшов і попросив повернутися додому, де б ми могли краще обговорити питання, яке хвилювало мене. «Надто мені зле на душі, щоб повертатися додому, — сказав він. — Давайте походимо. Ви можете говорити зі мною на ходу». Погодившись, я повернув назад, і ми почали ходити; але його кроки були такі швидкі, що мені довелося благати його уповільнити їх. Навіть доктор Джонсон¹ не міг вести розмови, несучись по Фліт-стріт із швидкістю експреса. Вигляд у Едварда був такий дивний, а стан настільки збуджений, що я подумав: доцільніше прогулюватися з ним менш людними вулицями. Я розповідав йому про свою статтю. Тема, яка хвилювала мене, була глибша, ніж могло видатися з першого погляду, і я сумнівався, чи зможу вирішити її належним чином на сторінках тижневого часопису. Я цілком і повністю виклав йому суть справи і спитав, яка його думка. «Розі кинула мене», — мовив він. Якусь мить я не розумів, про що він говорить, але раптом збагнув, що він має на увазі повнотілу, непогану собою жінку, з чиїх рук я мав нагоду приймати чашку чаю. З його тону я вгадав, що він більше сподівається від мене співчуття, аніж поздоровлення.

Олгуд Ньютон знову вмовк і заблимав своїми голубими очима.

¹ Семюель Джонсон — англійський письменник і лексиколог XVIII ст., відомий своєю ексцентричністю.

— Ви чарівні; Олгуде.— вигукнула місіс Бартон Треффорд.

— Вам немає ціни,— додав її чоловік.

— Усвідомивши, що в цій ситуації слід висловити своє співчуття, я сказав: «Мій дорогий друже». Він перебив мене: «Я одержав листа з останньою поштою. Вона втекла з лордом Джорджем Кемпом».

Мені перехопило подих, але я не вимовив і слова. Місіс Треффорд зиркнула на мене.

— «Хто такий лорд Джордж Кемп?»— «Він із Блекстейбла»,— відповів Дріффілд. Я майже не мав часу на роздуми і вирішив бути відвертим. «Ви щасливо здихалися її»,— сказав я. «Олгуде!»— вигукнув він. Я зупинився і поклав йому руку на плече «Ви повинні дізнатися, що вона зраджувала вас з усіма вашими друзями. Її поведінка була скандальна. Мій любий Едварде, давайте дивитися фактам в обличчя: ваша дружина була не більше, не менше, як звичайнісінька повія». Він вирвав свою руку з моєї і заревів, як орангутанг у лісах Борнео; коли у нього забирають кокосовий горіх. І перш ніж я встиг зупинити його, він утік. Я був ошелешений до краю і лише остовпіло слухав його лемент і швидкі кроки.

— Не слід було відпускати його,— сказала місіс Бартон Треффорд.— В такому стані він міг кинутися в Темзу.

— Я теж подумав про це, але помітив, що він побіг не в напрямку ріки, а поринув у лабіринт навколишніх злиднених вулиць. Я також пригадав, що немає прикладу в історії літератури, коли письменник накладав на себе руки в процесі написання літературного твору. Хоч які б були його гризоти, він не в силі покинути нащадкам недовершений опус.

Я був вражений, приголомшений і збентежений, а до того ж іще й стурбований, бо не міг збагнути, чому місіс Треффорд викликала мене. Ми були дуже мало знайомі, щоб вона могла догадатися, який інтерес становитиме для мене ця історія; та й навряд чи вона б потурбувалася, щоб я почув цю новину.

— Бідний Едвард,— зітхнула вона.— Звісно, ніхто не заперечуватиме, що йому просто пощастило, але боюся, він візьме це надто близько до серця. Однак він не вчинив ніякої дурниці.— Місіс Бартон Треффорд обернулася

до мене.— Як тільки містер Ньютон розповів нам про це, я пішла на Лімпус-роуд. Едварда не було вдома, але покоївка сказала, що він тільки-но вийшов; значить, він приходив додому після того, як утік від Олгуда. Ви, мабуть, зацікавились, чому я попросила вас прийти сюди?

Я мовчав, чекаючи, що вона скаже далі.

— Вперше ви познайомились з Дріффілдами в Блекстейблі, правда? Скажіть нам, будь ласка, хто такий цей лорд Джордж Кемп? Едвард сказав, що він із Блекстейбла.

— Він середнього віку. У нього дружина і двоє синів. Їм стільки ж років, скільки мені.

— Але я ніяк не второпаю, хто він такий. Не можу знайти його ні в довіднику «Хто є хто», ні в Дебре.

Я мало не розсміявся.

— О, насправді він не лорд. Він місцевий торговець вугіллям. Його називають лорд Джордж Блекстейблський за поважний вигляд.

— Суть сільського гумору здебільшого незрозуміла для неозибаних,— виголосив Олгуд Ньютон.

— Ми повинні допомогти нашому лютому Едвардові всіма можливими засобами,— сказала місіс Бартон Трефффорд. Її очі задумливо спинилися на мені.— Якщо цей Кемп утік з Розі Дріффілд, він повинен був кинути власну дружину.

— Мабуть, що так,— відповів я.

— Чи не зробите ви нам послугу?

— Якщо зможу.

— Може, ви поїхали б до Блекстейбла і довідалися точно, що сталося? Гадаю, нам слід було б налагодити зв'язок з дружиною цієї людини.

Я не любив втручатися в чужі справи.

— Не знаю, як це зробити,— заперечив я.

— Ви не могли б побачитися з нею?

— Ні, не міг би.

Якщо місіс Бартон Трефффорд в душі і розцінила мою відповідь як нечемну, вона лише злегка посміхнулася.

— В усякому разі, з цим можна почекаати. Найголовніше зараз — це поїхати і дізнатися про цього Кемпа. Я спробую побачити сьогодні ввечері Едварда. Не можу примиритися з думкою, що він лишається один у такому страхотливому домі. Ми з Бартоном вирішили

поселити його тут. У нас є вільна кімната, і я зроблю все, щоб він міг працювати тут. Ви згодні, що тут йому найкраще, Олгуде?

— Цілком.

— І чому б то йому не залишитися тут на довше, принаймні на кілька тижнів? А згодом він може поїхати з нами на дачу. Ми збираємось у Бретань. Я певна, що йому там сподобається. Це буде для нього повна зміна обстановки.

— Головне зараз полягає в тому,— сказав Бартон Трефффорд, поглядаючи на мене майже так само приязно, як і його дружина,— чи поїде цей молодий костоправ до Блекстейбла і чи розвідає все, що можливо. Ми повинні знати, що до чого. Для нас це просто необхідно.

Бартон Трефффорд намагався спокутувати свій інтерес до археології невимушеними манерами і жартівливою, навіть вульгарною мовою.

— Він не може відмовитись,— почала його дружина, звертаючи на мене ніжний благальний погляд.— Ви не відмовитесь, правда? Це так важливо, і ви єдиний можете нам допомогти.

Певна річ, вона цього не знала, але мені не менш за неї кортіло довідатися, що і як сталося; вона не знала, який нестерпний біль краєв моє серце.

— Я не можу до суботи вирватися з лікарні,— сказав я.

— То їдьте в суботу. Це дуже люб'язно з вашого боку. Всі Едвардові друзі будуть вам вдячні. Коли ви повернетесь?

— Мені треба бути в Лондоні в понеділок уранці.

— Тоді приходьте до мене вдень випити чаю. Я не герпляче чекатиму вас. Ну, дякувати богові, тут усе владнано. А зараз треба якось упіймати Едварда.

Я зрозумів, що можу йти. Олгуд Ньютон теж розпрощався і пішов разом зі мною вниз сходами.

— Наша Ізабелла має сьогодні вигляд Катерини Арагонської, що, я вважаю, дуже їй до лиця,— пробурмотів він, коли двері за нами зачинилися.— Чарівна жінка, а серце в неї — чисте золото. *Venus toute entière à sa proie attachée*¹.

Я не зрозумів значення його слів, бо те, що я розпо-

¹ Венера, повністю прив'язана до своєї жертви (франц.).

вів про місіс Бартон Трефффорд, стало відомо мені значно пізніше. Але я відчув, що він говорить про неї щось у край зле і, мабуть, ехидне Тому я хихикнув.

— Сподіваюсь, ваша юність схиляється до того за собу сполучення, який моя люба Діззі назвала під сердиту руку гондолою Лондона?

— Я збираюся їхати конкою,— відповів я.

— Он як! Якби ви мали намір їхати в екіпажі, я б попросив вашої ласки підвезти мене; якщо ж ви плануєте скористатися таким вульгарним засобом пересування, який я за старим звичаєм називаю омнібусом, я доправлю своє опасисте тіло у візничій кареті.

Він зробив знак візникові і простягнув мені два в'ялих пальці.

— Я приїду в понеділок, щоб дізнатися про наслідки того, що дорогий Генрі назвав би вельми делікатною місією.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ

Та минуло багато років, перш ніж я знову зустрівся з Олгудом Ньютоном.

По приїзді у Блекстейбл я одержав листа від місіс Трефффорд (яка про всякий випадок записала мою тамтешню адресу). Обіцяючи пояснити причину при побаченні, вона просила не приходити до неї на квартиру, а зустріти її о шостій годині в залі першого класу на вокзалі Вікторія. Отож, як тільки мені пощастило звільнитися в той понеділок у лікарні, я рушив туди і майже зразу побачив її. Вона швидко підійшла до мене своєю легкою ногою.

— Ну, які у вас новини? Давайте сядемо десь у затишному кутку.

Ми знайшли зручне місце.

— Мушу пояснити, чому я попросила вас прийти сюди,— сказала вона.— У нас живе Едвард Дріффілд. Спершу він не хотів переходити, та врешті я переконала його. Але він збуджений, знервований, хворий. Я боялася, щоб він часом не побачив вас.

Я розповів місіс Дріффілд основні факти. Вона слухала дуже уважно, інколи хитала головою. Але хіба

могла вона зрозуміти, яка у Блекстейблі знялася буча?! Місто було само не своє від збудження. Нічого подібного не траплялося там уже багато років, і всі тільки про це й говорили. Лорд Джордж Кемп зник. За тиждень до цього він оголосив, що має їхати до Лондона в справах, а ще через два дні об'явили про його банкрутство. Виявилось, що афера з будівництвом закінчилася невдачею, спроби перетворити Блекстейбл на модний курорт не знайшли підтримки, і йому довелося позичати гроші, де тільки можна. Найрізноманітніші чутки ходили по місту. Маленькі люди, які довірили йому свої заощадження, стали перед загрозою втратити все, що мали. Я не знав подробиць, бо ні дядько, ні тітка не розумілися на цих справах; у мене теж не вистачало знань, щоб збагнути те, про що говорили люди. Але на будинок Джорджа Кемпа було накладено арешт, оголосили також про розпродаж меблів. Дружина лішилася без жодного пенні. Обидва сини, хлопці віком двадцяти й двадцяти одного року, займалися торгівлею вугілля, і їх теж зачепила ця катастрофа. Джордж Кемп утік, прихопивши всю готівку — казали, щось близько тисячі п'ятисот фунтів. Але хто міг знати точно? Було відомо, що віддали наказ про його арешт. Вважали, що він утік за кордон, дехто твердив, що Кемп подався до Австралії, дехто — до Канади.

— Сподіваюсь, його впіймають, — говорив мій дядько. — Він заслужив довічну каторгу.

Обурювалися геть усі. Люди не могли йому вибачити того, що він завжди галасував і кипів завзяттям, насміхався над ними, поїв їх, влаштував прийоми, їздив тільки в екіпажі і по-молодецькому зсував набакир свій коричневий котелок. Але про найгірше розповів моему дядькові після недільної служби церковний староста. Виявляється, останні два роки лорд Джордж майже щотижня зустрічався з Розі Дріффілд у Гавершемі, і вони разом проводили ніч у трактирі. Його власник вклав гроші в одне з фантастичних підприємств лорда Джорджа і, зміркувавши, що втратив їх, розповів про ці зустрічі. Він міг би стерпіти, якби лорд Джордж не обдурив його — тут уже пробачте!

— Гадаю, вони втекли разом, — сказав дядько.

— Це мене не здивувало б, — відповів церковний староста.

Після вечері, доки служниця прибирала зі столу, я пішов на кухню побалакати з Мері-Енн. Вона ходила до церкви і теж чула цю історію. Навряд чи парафіяни уважно слухали того дня дядькову проповідь.

— Вікарій твердить, що вони втекли разом,— мовив я, жодним словом не натякнувши про те, що знав.

— Ну, звичайно ж,— відповіла Мері-Енн.— Він був єдиний чоловік, якого вона по-справжньому кохала. Варто йому було поворухнути мізинцем, і вона покинула б кого завгодно.

Я потупив очі. Я страшенно страждав від гіркого почуття образи і дуже сердився на Розі: вже надто вона погано повелася зі мною.

— Мабуть, ми вже ніколи не побачимо її,— мовив я. Слова ці краяли мені серце.

— Я теж так гадаю,— весело відказала Мері-Енн.

Коли я розповів місіс Бартон Треффорд усе, що, на мою думку, їй слід було знати, вона зітхнула. Не знаю тільки, чи від задоволення, чи від смутку.

— В усякому разі, з Розі покінчено,— сказала вона. Потім підвелася і простягнула мені руку.— І чому письменники так невдало одружуються? Все це дуже сумно, дуже сумно. Щиро дякую вам за все. Тепер ми найнаймі знаємо, що до чого. Аби тільки це не вплинуло на Едвардову роботу.

Її слова видалися мені трохи недоречними. Лише одне не викликало сумніву: про мене вона зовсім не думала. Я вивів її з вокзалу і посадив у конку, що йшла по Кінгс-роуд до Челсі, а сам попрямував додому.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

Я втратив зв'язки з Дріффільдом. Шукати його мені заважала власна соромливість; крім того, багато часу в мене забирали екзамени. А коли я склав їх, то поїхав за кордон. Пам'ятаю, якось мені потрапило на очі газетне повідомлення про його розлучення з Розі. Від неї не було жодних звісток. Іноді її мати одержувала невеликі суми — по десять, двадцять фунтів. Вони приходили в рекомендованих листах із штампом Нью-Йорка, але без

зворотної адреси і без жодного слова, гадали, що вони приходять від Розі, бо для місіс Генн більше нікому було посилати гроші. Потім мати Розі вмерла; мабуть, дочка якимось чином дізналася про це, тому що листи більше не приходили.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

З Олроєм Кіром я, як і було домовлено, зустрівся у п'ятницю на вокзалі Вікторія, щоб їхати у Блекстейбл поїздом, котрий відходив о п'ятій десять. Ми зручно влаштувалися в протилежних кутках купе для курців. Від нього я в загальних рисах дізнався, що сталося з Дріффідом після того, як од нього втекла дружина. У свій час Рой дуже зблизився з місіс Бартон Треффорд. Знаючи його і пам'ятаючи її, я не здивувався, коли почув, що Рой подорожував з ними по Європі, поділяючи їхнє захоплення Вагнером, творами постімпресіоністів та архітектурою барокко. Він регулярно снідав у них у Челсі, а коли роки і підупале здоров'я ув'язнили місіс Треффорд у вітальні, він, незважаючи на виняткову завантаженість, регулярно, раз на тиждень, приходив посидіти з нею. У нього було добре серце. Після її смерті він написав статтю, в якій з благородним хвилюванням віддав належне її дару співчуття і великому вмінню розбиратися в людях.

Приємно було думати, що його доброта одержала належну і несподівану винагороду: місіс Бартон Треффорд розповіла про Едварда Дріффілда багато такого, що можна було використати в роботі, якою він зараз захопився. Коли втеча невірної дружини привела Едварда Дріффілда до такого стану, який Рой міг визначити тільки французьким словом *désespéré*¹, місіс Бартон Треффорд, вдавшись до ніжного насильства, не тільки забрала Дріффілда у свій дім, але й переконала прожити там майже рік. Вона доглядала за ним з любов'ю, неослабною добротою і кмітливістю жінки, яка поєднує жіночий такт з чоловічою енергією, золоте серце з умін-

¹ Без керма (франц.).

ням неухильно пильнувати власних інтересів. Саме в її квартирі він завершив «Плодами їхніх рук». Вона справедливо вважала цю річ своєю, і те, що Дріффілд присвятив роман саме їй, свідчило, що він не був позбавлений почуття вдячності. Вона повезла його до Італії (з Бартоном, звичайно, бо місіс Треффорд надто добре знала, якими злими бувають люди, коли бажають пустити плітку) і з томиком Рескіна¹ в руці показувала Едвардові Дріффілду невмирущі красоти цієї країни. Потім вона знайшла йому квартиру в Темплі і влаштувала там маленькі сніданки,— дуже мило виконуючи роль хазяйки,— де він міг зустрічатися з людьми, котрих привертала до нього дедалі зростаюча популярність.

Слід визнати, що зростання його популярності багато в чому залежало від неї. Справжнє визнання прийшло до нього тільки в останні роки життя, коли він зовсім перестав писати, але основи цього визнання, безперечно, були закладені невтомними зусиллями місіс Треффорд. Вона не тільки організувала (і, мабуть, у значній мірі написала, вправно володіючи пером) статтю, яку Бартон нарешті подав до «Квотерлі» і в якій уперше зазначалося, що Дріффілда слід поставити нарівні з класиками англійської літератури, але й влаштувала належний прийом для кожної нової книги. Вона ходила до видавців, і, що особливо важливо, до власників впливових газет і журналів; вона влаштовувала *soirées*², на які запрошувався кожен, хто міг бути корисний. Вона умовляла Едварда Дріффілда влаштовувати читання в домах аристократії, збір з яких ішов на благодійні потреби; вона стежила за тим, щоб в ілюстрованих журналах з'являлися його фотографії; вона особисто переглядала кожне інтерв'ю, яке він давав. Протягом десяти років вона була його невтомним прес-аташе. Вона постійно тримала його в центрі уваги читаючої публіки.

Місіс Бартон Треффорд користувалася великою пошаною, але це не робило її пихатою. Даремно було запрошувати Дріффілда в гості без неї — він завжди відмовлявся. Коли ж її, Бартона і Дріффілда запрошували кудись на обід, вони приходили разом і йшли додому теж разом. Вона ніколи не випускала його з поля зору.

¹ Англійський мистецтвознавець і соціолог (1819—1900).

² Вечірки (франц.).

Господині могли лише скаженіти; їм лишалося або приставати на такі умови, або взагалі не запрошувати Дріффільда. Як правило, вони приставали. Якщо місіс Бартон Трефффорд була трохи не в настрої, то давала це відчутти через нього: сама лишалася чарівною, а Едвард Дріффільд ставав незвичайно грубий. Але вона досконало знала, як розворушити його, коли збиралося вишукане товариство, вона вміла зробити його просто чудовим. Місіс Бартон Трефффорд поводитися бездоганно. Вона ніколи не приховувала від нього свого переконання, що він — найвидатніший письменник свого часу; вона не тільки говорила про нього як про великого художника, але де-що грайливо й улесливо завжди *називала* його великим художником. Вона нагадувала чимось кішечку.

Потім трапилася жахлива річ. Дріффільд захворів на запалення легенів і був у дуже важкому стані; якийсь час його життя було під загрозою. Місіс Бартон Трефффорд робила все, на що здатна подібна до неї жінка. Вона б залюбки його доглядала сама, якби не слабке здоров'я, бо ж їй було понад шістдесят. Їй довелося вдаватися до послуг професіональних сиділок. Коли він нарешті вичуняв, лікарі сказали, що йому треба поїхати кудись на село; зважаючи, що він дуже кволий, вони наполягали, щоб його супроводила сиділка. Місіс Трефффорд хотіла послати його у Боримут — вона могла б приїздити туди щотижня і стежити, щоб усе було гаразд. Але Дріффільду більше подобався Корнуолл, і лікарі погодилися, що м'який клімат Пензанса йому підійде краще. Здавалося, жінка з такою розвиненою інтуїцією, як Ізабелла Трефффорд, могла б відчутти щось недобре. Але ні. Вона відпустила його, переконавши сиділку, що довіряє їй надзвичайно відповідальну справу: передає їй до рук якщо не майбутнє всієї англійської літератури, то принаймні життя і добробут її найвидатнішого живого представника. Такій людині, мовляв, немає ціни.

Через три тижні Едвард Дріффільд написав їй, що, одержавши спеціальний дозвіл на негайний шлюб, він одружився зі своєю сиділкою.

Мені здається, місіс Бартон Трефффорд ніколи так переконливо не виявляла величі своєї душі, ніж тоді, коли довідалася про цю новину. Думаєте, вона кричала: «Іуда, Іуда»? Чи рвала на собі волосся, качалася по підлозі і дригала ногами в припадку істерики? Чи насипа-

лася на смирного вченого Бартона і назвала його заплішеним старим дурнем? Чи лементувала про невірність мужчин і розпусність жінок? Чи, може, надсадно вигукувала непристойності, з якими, за твердженням психіатрів, виявляють несподівану обізнаність найчеснотливіші жінки? Нічого подібного. Вона написала чарівного вітального листа Дріффілду і його молодій, в якому зазначила, що дуже рада мати двох улюблених друзів замість одного. Вона запрошувала їх зупинитися в неї, коли вони повернуться до Лондона. Вона говорила всім і кожному, що цей шлюб приніс їй багато, багато щастя, бо у Едварда Дріффілда старість не за горами і йому конче потрібен постійний догляд; а хто ж може доглянути його краще, ніж лікарняна сиділка? Ніхто ніколи не чув од місіс Бартон Трефффорд нічого, крім похвали на адресу нової місіс Дріффілд; вона, мовляв, не дуже красива, але в неї таке миле обличчя; звичайно, вона не леді в повному розумінні цього слова, але Едвард навряд чи був би щасливий з імпазантною жінкою. Саме така дружина йому й потрібна. Проте можна було з певністю твердити, що місіс Бартон Трефффорд трохи переборщила із своєю доброзичливістю, схожою на мед, змішаний з сірчаною кислотою.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

Коли ми з Роем приїхали до Блекстейбла, на нього чекав автомобіль — не надто пишний і не дуже дешевий. Для мене шофер передав записку, в якій місіс Дріффілд запрошувала поснідати з нею наступного дня. Я сів у таксі й поїхав у «Ведмідь і ключ». Рой сказав, що на березі є новий готель — «Морський», та я не хотів заради благ цивілізації зраджувати симпатіям юності. Я зауважив зміни вже на залізничній станції, яка містилася у зовсім іншому місці, на новій вулиці, і, звісно, було чудно їхати по Хай-стріт в автомашині. Але «Ведмідь і ключ» лишився незмінним і зустрів мене з колишньою байдужістю. У вестибюлі нікого не було. Шофер поставив чемодан і поїхав. Я гукнув — ніхто не озвався. Я зайшов у бар і побачив молоду жінку з коротко підстриже-

ним волоссям, яка читала книгу містера Комптона Маккензі. Я спитав її, чи можна зняти номер. Вона кинула на мене сердитий погляд і відповіла, що, на її думку, можна. А як мені здалося, що цим вичерпався її інтерес до справи, я ввічливо запитав, чи є тут хтось, хто покаже мені кімнату. Вона підвелась і, відчинивши двері, пронизливим голосом гукнула:

— Кеті!

— Чого тобі?— почув я.

— Тут джентльмен хоче номер.

За кілька хвилин з'явилася старезна виснажена жінка в неохайному ситцевому платті, з розкуйовдженим сивим волоссям; вона повела мене на другий поверх і показала малесеньку брудну кімнатку.

— Невже у вас нема нічого кращого?— спитав я.

— Всі комівояжери, як правило, живуть у цій кімнаті,— відповіла вона, презирливо пирхнувши.

— А інші у вас є?

— На одного — немає.

— Тоді дайте мені номер на двох.

— Зараз піду і спитаю місіс Brentford.

Я пішов за нею на перший поверх. Вона постукала в двері, їй дозволили зайти, і, коли двері відчинилися, я побачив товсту жінку з сивим старанно зачесаним волоссям. Вона читала книгу. Очевидно, всі у «Ведмеді й ключі» цікавилися літературою. Вона байдуже поглянула на мене, коли Кеті пояснила, що мене не задовольняє сьомий номер.

— Покажи йому п'ятий,— сказала вона.

Я почав відчувати, що повівся трохи необачно, зарозуміло відмовившись від запрошення місіс Дріффід, а пізніше легковажно відхиливши мудру пропозицію Роя оселитися в «Морському». Кеті знову пішла зі мною нагору і завела в більшу кімнату, що виходила вікнами на Хай-стріт. Більша її частина була зайнята двоспальним ліжком. Вікна, напевно, не відчинялися цілий місяць.

Я сказав, що це мене влаштовує, і спитав про обід.

— Ви можете одержати все, що завгодно,— сказала Кеті.— У нас тут нічого немає, але я можу збігати і принести.

Знаючи англійські сільські готелі, я замовив відбивну котлету. Потім вийшов прогулятися. Дійшовши до

берега, я побачив нову еспланаду, а там, де було незахищене од вітру поле,— стояв ряд бунгало і вілл. Але вони були такі злиденні і брудні, що я подумав: минуло стільки років, а мрія лорда Джорджа перетворити Блекстейбл на модний морський курорт так і не здійснилася. Відставний офіцер і дві старі леді гуляли по розбитому асфальту. Було неймовірно нудно: дув холодний вітер, а з-під моря сіялася дрібна мряка.

Я повернув до міста. Тут, на площі між «Ведмедем і ключем» та «Герцогом Кентським», незважаючи на негоду, стояли купками люди; їхні очі були такі ж блідо-голубі, а широкі вилиці такого ж густо-червоного кольору, як колись у батьків. Дивно було бачити, що дехто з моряків у синіх фуфайках все ще носять маленькі золоті кільця у вухах — і не тільки старі, але й хлопці, які навряд чи досягли повноліття. Я побрів вулицею. Банк був перебудований, а магазин канцелярського приладдя, де я купував папір і віск, щоб робити відбитки з чавунних дощок на старих будівлях разом з маловідомим письменником, якого випадково зустрів колись,— зовсім не змінився; були тут два чи три кінотеатри; їх крикливі афіші враз надали акуратній вуличці розпусного вигляду, і вона стала схожою на респектабельну підстаркувату жінку, що випила трохи більше, ніж слід.

У величезній кімнаті, в якій я обідав один за столом, накритим на шість персон, було холодно і похмуро. Прислужувала мені охайна Кеті. Я спитав, чи можна запалити камін.

— В червні не можна,— відказала вона.— Ми не палимо камінів після квітня.

— Я заплачу за це,— наполягав я.

— В червні не можна. В жовтні — будь ласка, але не в червні.

Закінчивши обід, я вийшов у бар випити скляночку портвейну.

— У вас тут тихо,— звернувся я до коротко підстриженої буфетниці.

— Тихо,— відповіла вона.

— Здавалося б, у такий вечір тут повинна бути безліч людей.

Тут через задні двері ввійшов товстий червонопикий чоловік із стриженою сивою головою. Мабуть, це був мій господар.

— Містер Brentфорд? — спитав я.

— Так, це я.

— Я знав вашого батька. Чи не вип'єте зі мною склянку вина?

Я назвав йому своє прізвище, яке в дні мого дитинства було відоме в Блекстейблі краще за будь-яке інше, але з деяким розчаруванням побачив, що воно не знайшло жодного відгуку в його пам'яті. Однак від склянки вина він не відмовився.

— Приїхали сюди в справах?— поцікавився Brentфорд.— У нас буває дуже мало комівояжерів. Ми завжди раді допомогти їм, чим можемо.

Я сказав, що приїхав зустрітися з місіс Дріффілд, давши йому змогу роздумувати: з якою метою.

— Мені довелось багато разів бачити старого,— заявив містер Brentфорд.— Він охоче навідувався сюди, щоб випити кухоль пива. Майте на увазі, я не кажу, що він коли-небудь напивався, просто любляв сидіти в барі і балакати. Йй-богу, він міг говорити цілу годину — байдуже з ким. Місіс Дріффілд не дуже-то подобалося, що він ходить до нас. Він зникав з дому, не сказавши нікому жодного слова, і шкандибав сюди. Знаєте, для людини його віку це була не така вже й легка прогулянка. Певна річ, коли дома помічали, що він десь подівся, місіс Дріффілд уже знала, де він, відразу ж дзвонила по телефону і питала, чи він тут. Потім вона приїздила в автомобілі, заходила в готель і розшукувала мою дружину. «Підіть і приведіть його, місіс Brentфорд,—казала вона в таких випадках.—Я не люблю заходити в бар, де вештається всякий люд». Тоді місіс Brentфорд приходила сюди і говорила: «Ну, містер Дріффілд, місіс Дріффілд приїхала за вами на машині, тому краще б ви допивали своє пиво і їхали з нею додому». Він завжди просив місіс Brentфорд не казати, що він тут, коли дзвонитиме місіс Дріффілд, але, певна річ, ми не могли цього зробити. Він був старою людиною, і ми не хотіли брати на себе відповідальність. Він народився тут, і, знаєте, його перша дружина була теж з Блекстейбла. Вона вже давно померла. Я ніколи її не бачив. Дивакуватий був старий, але зовсім не чванливий. Мені казали, що його дуже високо цінували там, у Лондоні, а коли він помер—про нього писали в усіх газетах, та ви ніколи б не подумали про це, розмовляючи з ним. Здавалося, що

він просто ніхто — як ви чи я. Звичайно, ми завжди намагалися посадити його якнайзручніше; ми пропонували йому крісло. Так ні — йому хотілося сидіти тільки за шинквасом: він казав, що любить відчувати під ногами перекладинку. Мені чомусь здається, що тут він був щасливіший, ніж деінде. Він завжди говорив, що любить бар. Він казав, що тут можна вивчати життя. І ще він казав, що завжди любив життя. Оригінальна він був людина. Нагадував мені батька, з тією лише різницею, що мій старий ніколи в житті не прочитав жодної книги. Батько щодня випивав пляшку французького коньяку і помер у сімдесят вісім років; його остання хвороба була також першою. Я дуже нудьгував за старим Дріффільдом, коли його не стало. Цими днями я навіть говорив місіс Brentford, що хотів би колись почитати хоч одну з його книг, кажуть, він написав кілька про наш край.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

Ранок був холодний і вологий, але без дощу. Я вирішив прогулятися по Хай-стріт до будинку вікарія. Я пізнавав знайомі прізвища над крамницями: Генни, Кемпи, Кобби, Іггалдени — споконвічні кентські прізвища. Але жодної знайомої людини. Я почував себе приви́дом, що йде вулицею, на якій колись знав майже кожного, принаймні в обличчя. Раптом повз мене прогуркотів дуже обшарпаний маленький автомобіль; він зупинився і дав задній хід; я побачив, що хтось допитливо придивляється до мене. Товстий і високий літній чоловік виліз з машини.

— Ви часом не Віллі Ешенден?— спитав він.

Тільки тоді я впізнав його. Це був лікарів син — ми разом ходили до школи, разом переходили з класу в клас; я знав, що він успадкував батькову спеціальність.

— Привіт! — вигукнув він.— Як ся маєш? А я саме їздив до будинку вікарія, відвідав онука. Знаєш, там тепер підготовча школа. Він ходить у перший клас.

Мій приятель був погано й неохайно вдягнений, але мав красиву голову. Замолоду він, очевидно, був надзвичайно вродливий. Дивно, що я не помічав цього.

— Ти вже дід?— запитав я.

— Навіть тричі,— засміявся він.

Це мене вразило. Він пожив, бачив світ; ставши дорослою людиною, одружився, завів дітей, а тепер вже вони, в свою чергу, мають дітей; видно було, він усе життя працював, терпів злидні. В манерах його були властиві усім сільським лікарям грубувата прямота, добродушність і елеїність. Його життя закінчилося. В моїй голові було безліч планів нових книг і п'єс, вона була повна задумів, я почував, що в мене попереду ще багато роботи і радощів; і все ж для інших я, мабуть, здавався таким самим старим, яким він здавався мені. Я був настільки схвилюваний, що навіть не насмілювався спитати про його братів, що з ними грався в дитинстві, або про старих друзів, з якими колись був близький; після кількох безглузких реплік ми розійшлися. Я пішов далі, до будинку вікарія— простого, недоладно збудованого будинку, надто віддаленого від центру для теперішнього священика, який ставився до своїх обов'язків серйозніше, ніж мій дядько, та й надто дорогого, як на сьогоднішнє життя. Оточений зеленими газонами будинок стояв у великому саду. На будинку висіла велика квадратна дошка, вона проголошувала, що тут міститься підготовча школа для синів джентльменів і сповіщала ім'я та вчені звання директора школи. Я зазирнув через огорожу; сад був занедбаний, а ставок, у якому я колись ловив пліточок, замулений. Пасторські землі були розбиті на будівельні ділянки. Тут-таки простяглися ряди маленьких цегляних будинків, до яких вели погані вибоїсті дороги. Я йшов уздовж Джой-Лейн; бунгало ганками дивилися на море; старий будинок застави був перетворений на чайну.

Я обходив усе місто. Безліч маленьких жовтих будинків утворювали цілі вулиці, але я не міг збагнути, хто тут живе, бо навколо не було видно жодної душі. Потім пішов у гавань. Вона була порожня, тільки одне торговельне судно стояло трохи віддалік од пристані. Двоє-трое моряків сиділи під стіною пакгауза; коли я проходив мимо, вони витріщилися на мене. Вугільники більше не заходили в Блекстейбл.

Настав час вирушати у Ферн-Корт, і я повернув назад до «Ведмеда й ключа». Хазяїн сказав, що в нього є «даймлер», і я заздалегідь домовився, що він відвезе

мене туди на другий сніданок. Коли я підійшов, машина вже стояла біля дверей — невеличке двомісне авто, таке старе, якого я ще ніколи не бачив. Воно пересувалося зі скрипом, гуркотом і торохтінням, такими різкими ривками, що я вже й не сподівався дістатися до місця. Але дивне диво! Машина пахнула точнісінько так, як стара коляска, яку мій дядько наймав кожного недільного ранку, щоб їхати до церкви. Від неї йшов гострий дух конюшні й затхлої соломи. Я марно намагався збагнути, чому через стільки років автомобіль має такий самий запах. Ніщо так не оживляє минуле, як запахи, і, неуважний до місцевості, через яку котив мене цей дивовижний екіпаж, я знову побачив себе маленьким хлопчиком на передньому сидінні; поряд зі мною лежала таця для причастя, а напроти сиділи тітка — у чорному шовковому плащі й маленькому капелюшку з пером (від неї долітав слабкий аромат чистої білизни та одеколону) — і дядько в сутані, з широкою стрічкою рубчатого шовку навколо неосяжної талії, з золотим хрестом на золотому ланцюжку, що звисав на живіт.

— Гляди мені, Віллі, поведься сьогодні як слід. Не крутись, сиди на своєму місці рівно. В божому домі негоже сидіти розлігшись; пам'ятай, що ти маєш служити прикладом для інших хлопчиків, бо ж їм не пощастило дістати такого виховання.

Коли я приїхав у Ферн-Корт, місіс Дріффілд і Рой гуляли в саду. Вони відразу ж підійшли до мене.

— Я показувала Рою свої квіти,— сказала місіс Дріффілд, потискуючи мені руку, і, зітхнувши, додала:— Це єдине, що в мене лишилося.

Вона виглядала не старішою, ніж шість років тому, коли я бачив її востаннє, і носила свій вдовиний траур з мовчазною гідністю. На шиї в неї був комірець із білого крену, на зап'ястках такі ж манжети. Я помітив, що Рой одягнув чорний галстук до свого елегантного синього костюма; мені здалося, що це — знак поваги до славетного небіжчика.

— Зараз я покажу вам свої квіткові бордюри,— сказала місіс Дріффілд, — а потім підемо снідати.

Ми попростували садовою доріжкою. Рой виявив неабияку ерудицію: він знав назву кожної квітки, і латинські терміни вилітали з його вуст, як сигарети з фабричного автомата. Він розповідав місіс Дріффілд, де вона

може дістати різновидності, котрі їй конче необхідно мати, і які є інші прегарні види квітів.

— Може, пройдемо через кабінет Едварда? — запропонувала місіс Дріффілд.— Я зберігаю його в тому вигляді, який він мав за життя чоловіка. Я не допустила жодних змін. Ви не повірите, скільки людей приходиться подивитися на будинок. І, звичайно, передусім вони хочуть бачити кімнату, в якій він працював.

Ми зайшли через відчинені скляні двері. На бюро стояла ваза з трояндами, а на маленькому круглому столику поруч із кріслом лежав номер «Спектейтора». В попільницях лежали люльки хазяїна, в чорнильниці було чорнило. Все лишалося, як давніше. В той же час, не знаю чому, кімната здавалася на диво мертвою; вона була просякнута музейною затхлістю. Місіс Дріффілд підійшла до книжкової шафи і з легкою напівграйливою, напівсумною посмішкою швидко провела руками по корінцях півдюжини книг у синій оправі.

— Знаєте, Едвард так захоплювався вашими творами,— сказала вона.— Він часто їх перечитував.

— Мені це дуже приємно чути,— ввічливо відповів я.

Я добре пам'ятав, що під час мого останнього візиту їх тут не було. Ніби між іншим, я вийняв одну з них і провів пальцем по верхньому обрізу, щоб подивитись, чи є там пил. Пилу не було. Тоді я витяг іншу книгу, Шарлотти Бронте, і, балакаючи, проробив такий самий експеримент. На ній теж не було пилу. Отож я лише встановив, що місіс Дріффілд чудова хазяйка і в неї сумлінна покоївка.

Ми сіли снідати. Це був поживний англійський сніданок: ростбіф і йоркширський пудинг; розмова зайшла про роботу, що нею займається Рой.

— Я хочу по змозі полегшити дорогому Рою його тягар,— сказала місіс Дріффілд,— і для цього доклала всіх зусиль, щоб зібрати побільше матеріалу. Звичайно, це було нелегко, зате дуже цікаво. Я перебрала велику кількість старих фото — я покажу їх вам.

Після сніданку ми перейшли до вітальні, і я знову зауважив, з яким винятковим тактом місіс Дріффілд обладала її. Кімната була навіть більше пристосована до смаків удови видатного письменника, ніж колись до смаків його дружини. Ці ситцеві чохла, ці вази з ароматичною сумішшю, ці китайські фігурки дрезденського

виробництва — на всьому лежав невиразний слід смутку: здавалося, вони були сповнені жури про славне минуле.

Я хотів би, щоб цього холодного дня в каміні горів вогонь, але англійці настільки ж загартована, як і консервативна нація. Сумніваюся, щоб місіс Дріффілд спало на думку запалити камін до першого жовтня. Вона спитала мене, чи бачився я з леді, яка колись привозила мене сюди снідати, і з деякої різкості її тону я зрозумів, що після смерті її видатного чоловіка світська знать виявила яскраво виражену тенденцію більше не помічати її. Ми завели розмову про померлого; Рой і місіс Дріффілд вже почали ставити хитрі запитання, щоб підбурити мене на спогади, і я вже мобілізував свою увагу, щоб, бува, не виказати ненароком чогось такого, що мав намір лишити при собі, коли раптом добре вдягнена покоївка внесла на маленькому підносі дві візитні картки.

— Два джентльмени в машині, мем. Вони питають дозволу оглянути будинок і сад.

— Як вони мені надокучили!— скрикнула місіс Дріффілд з трохи незвичною жвавистію.— Хіба це не дивно: я тільки-но казала вам, що до нас раз у раз приходять відвідувачі. Я ніколи не маю спокійної хвилини.

— А чому б вам не сказати, що ви, на жаль, не можете прийняти їх?— спитав Рой, як мені здалося, з деяким ехидством.

— О ні, так я не зроблю нізачо. Едвард цього б не схвалив.— Вона подивилася на картки.— У мене немає при собі окулярів.

Вона передала картки мені, і на одній з них я прочитав: «Генрі Берд Мак-Дугел, Вірджінський університет», олівцем було дописано: «асистент професора англійської літератури». На другій стояло: «Жан Поль Андерхілл», а внизу — нью-йоркська адреса.

— Американці, — сказала місіс Дріффілд.— Скажіть, що мені дуже приємно їх бачити.

Покоївка відразу ж ввела відвідувачів. Обидва вони були широкоплечі молодики з гладенькими, чисто виголеними смаглявими обличчями й гарними очима; обидва були в рогових окулярах і обидва мали густе, чорне, зачесане назад волосся; обидва були вдягнені в зовсім нові англійські костюми, і хоч обидва почували себе

трохи ніяково, але говорили багато і поводитися вельми ввічливо. Вони пояснили, що здійснюють літературну подорож по Англії і, глибоко поважаючи Едварда Дріффілда, дозволили собі на шляху до Рея, де збираються відвідати будинок Генрі Джеймса¹, зробити зупинку тут, сподіваючись, що їм дозволять побачити місце, освячене такою великою кількістю літературних асоціацій. Посилання на Джеймса не дуже, видно, сподобалося місіс Дріффілд.

— Здається, там є кілька дуже добрих майданчиків для гри в гольф,— зауважила вона.

Вона познайомила американців з Роем і зі мною. Я з величезним захопленням стежив, як Рой використовує слухну нагоду. Виявилось, що він виступав з лекціями у Вірджінському університеті й гостював у одного видатного члена ученої ради факультету. У нього лишилися незабутні спогади. Йому важко сказати, що його вразило більше: щедра гостинність, з якою його приймали чарівні вірджінці, чи їхній величезний інтерес до мистецтва і літератури. Рой почав розпитувати, як почуває себе той і той; він, мовляв, заприятелював там на все життя з багатьма людьми: здавалося, всі ті, з ким він зустрічався, без жодного винятку, були хороші, добрі й розумні. Невдовзі молодий професор вже розповідав Рою, як йому подобаються його книги, а Рой скромно пояснював, яку мету він ставив перед собою в тій чи іншій і як неповно він виконав свій задум. Місіс Дріффілд слухала із щирою увагою і посміхалася, але я помітив, що її посмішка дещо вимушена. Напевно, Рой теж це помітив, бо раптом припинив розмову.

— Не хочу набридати вам своєю балаканиною,— добродушно мовив він гучним голосом.— Я тут тільки тому, що місіс Дріффілд виявила мені велике довір'я, дозволивши написати біографію Едварда Дріффілда.

Це, звичайно, дуже зацікавило відвідувачів.

— Добрячий шмат роботи, повірте мені,— грайливо сказав Рой з американським акцентом.— На щастя, мені допомагає місіс Дріффілд, вона була не тільки прекрасна дружина, але й чудовий особистий секретар і друкарка; матеріали, які вона передала в моє розпорядження, настільки повні, що мені майже нічого робити —

¹ Відомий англійський письменник (1843—1916).

хіба тільки скористатися з її працьовитості і її... її широкій старанності.

Місіс Дріфффілд скромно розглядала килим на підлозі. Двоє молодих американців дивилися тепер на неї, в їхніх темних очах світилася симпатія, інтерес і повага. Розмова тривала ще якийсь час — побалакали трохи про літературу, не забули і про гольф, бо відвідувачі зауважили, що сподіваються зіграти кілька партій в Реї. І тут знову ініціативу захопив Рой, який радив їм пильнувати такої-то й такої-то ямки; коли ж вони прийдуть до Лондона, він плекав надію, що вони погодяться зіграти з ним у Санінгдейлі. Тут місіс Дріфффілд підвелася і запропонувала їм оглянути кабінет та спальню Едварда і, само собою, сад. Рой теж підвівся — очевидно, маючи намір супроводжувати їх, та місіс Дріфффілд подарувала йому приємну, але твердо посмішку.

— Не гурбуйтеся, Рою,— мовила вона.— Я сама все покажу їм. А ви лишайтесь тут і побалакайте з містером Ешенденом.

— О, гаразд. Певна річ, я залишуся.

Відвідувачі попрощалися з нами, а ми з Роєм посідали в обтягнуті ситцем крісла.

— Гарненька кімната,— почав Рой.

— Дуже гарна.

— Емі довелося докласти багато зусиль, щоб зробити її такою. Ви, мабуть, знаєте, що старий купив цей будинок за два чи три роки перед одруженням. Вона переконувала Дріфффілда продати його, але він відмовився. Інколи він бував страшенно впертий. Розумієте, будинок належав якійсь міс Вулф, чиїм управителем був його батько. Він розповідав, що в дитинстві палко мріяв придбати цей будинок, і тепер, коли, мовляв, йому це вдалося, він не має наміру розлучатися з ним. Можна було б подумати, що він зроду не наважиться жити в місті, де кожен знав геть усе про його доходження і таке інше. Одного разу бідна Емі ледве не найняла служницю, яка виявилася Едвардовою внучатою племінницею. Коли Емі приїхала сюди, будинок від мансарди до льоху був умебльований в найкращий манері Тоттенхем-Кортруд. Ви знаєте, в чому вона полягає: турецькі килими і буфети з червоного дерева, оббитий оксамитом гарнітур у вітальні і підлога з сучасного маркетрі. Так він уявляв собі дім джентльмена. Емі каже, що враження було

просто жахливе. Він не дозволяв нічого міняти, і їй доводилося робити це з величезною обережністю, щоб він нічого не помітив. Вона розповідала мені, що найважче було з письмовим столом. Не знаю, чи звернули ви увагу на стіл, який стоїть в його кабінеті зараз. Це дуже гарна, стильна річ — я б не відмовився від такого. Ну, а в нього була американська конторка з кришкою на роликах. Вона стояла в нього багато років, на цій конторці він написав добрий десяток книг і просто не хотів з нею розлучатися — він був надто прив'язаний до неї, бо вона так давно служила йому. Обов'язково попросіть Емі розповісти, як їй кінець кінцем пощастило позбутися тієї клятої конторки. Це справді смішна історія. Вона, знаєте, незвичайна жінка і завжди домагається свого.

— Я це помітив,— відповів я.

Вона легко відшила Роя, коли він виявив бажання супроводити відвідувачів по будинку. Ніби вгадавши мою думку, він кинув на мене швидкий погляд і засміявся.

— Ви не знаєте Америки так, як я,— сказав він.— Вони завжди віддають перевагу живій миші перед мертвим левом. В цьому одна з причин моєї любові до Америки.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

Провівши відвідувачів, місіс Дріффлד повернулася до нас; під пахвою вона тримала портфель.

— Які приємні молоді люди!— мовила вона.— От якби англійська молодь виявила такий інтерес до літератури. Я подарувала їм фотографію Едварда в труні, вони попросили також мою, і я її надписала.— Потім вона поблажливо додала:— Ви справили на них велике враження, Рою. Вони кажуть — їм страшенно пощастило, що вони познайомилися з вами.

— Я так багато виступав з лекціями в Америці,— скромно відповів Рой.

— Але вони читали ваші книги. І кажуть, що їм найбільше сподобався мужній дух вашої творчості.

В портфелі було безліч старих фотографій: групка школярів, і серед них хлопчисько з розкуйовдженим волоссям — я впізнав у ньому Дріффлда лише після того,

як мені його показали; команда регбістів з уже трохи старшим Дріффільдом; і нарешті молодий моряк у фуфайці й бушлаті — Дріффїлд, коли він утік на море.

— А ось це фото зроблено після його першого одруження,— сказала місіс Дріффїлд.

Він був з бородою і в чорно-білих картатих штанах, у петлиці в нього стирчала велика троянда, а поруч на столі стояв циліндр.

— А ось і наречена,— промовила місіс Дріффїлд, насила гамуючи усмішку.

Бідна Розі, знята сільським фотографом понад сорок років тому, мала сміховинно безглуздий вигляд. Затамувавши подих, вона стояла з великою китицею квітів на фоні баронського замку; її плаття з турнюром було ретельно задрапіроване. Чубок спадав майже на самі очі. На високо зачесаному волоссі — вінок померанцевих квітів, а з нього звисала довга вуаль. Тільки я знав, який милий вигляд повинна вона була мати в ту хвилину.

— У неї страшенно вульгарний вигляд,— відзначив Рой.

— Така вона й була насправді,— пробурмотіла місіс Дріффїлд.

Ми переглянули й інші Едвардові фото: одні були зроблені, коли він тільки-но став відомим, на них він був з вусами, а на інших, зроблених пізніше, він був чисто виголений. Його обличчя дедалі худло і бралось зморшками. Уперта банальність ранніх портретів поступово переходила в стомлену витонченість. На ньому позначилися зміни, породжені досвідом, роздумами і задоволеним честолюбством. Я знову глянув на фотографію молодого моряка, і мені здалося, що вже на ній знати слід тієї відчуженості, яка так впадала в око на пізніших знімках і яку ще багато років тому я невиразно відчув у самому оригіналі. Обличчя його здавалося маскою. Ніби все те, що він робив у своєму житті, не мало для нього аніякіснього значення. У мене склалося враження, що насправді ця людина, невідома і самотня до самої смерті, була приви́дом, який мовчки і непомітно прослизнув поміж письменником і тим, хто жив приватним життям під іменем Дріффїлда; привид цей з іронічною відчуженістю сміявся над обома ляльками, яких світ вважав за Едварда Дріффїлда. Я певен: те, що я написав про нього, не є портретом живої людини, яку ми бачимо оком,

людини, що має руки й ноги, керується всім зрозумілими мотивами і діє за законами логіки — я до цього й не прагнув. Мене тішить думка, що це завдання я можу перекласти на вправніше перо Олроя Кіра.

Я натрапив на фотографії Розі, зроблені актором Гаррі Ретфордом, а потім — на репродукцію з портрета, написаного Лайонелом Хільером. Туга пройняла мене. Саме такою я пам'ятаю її і досі.

Незважаючи на старомодне плаття, вона була ніби жива і тремтіла від пристрасті, що переповнювала її. Здавалося, вона пропонує себе коханому.

— Вона справляє враження здорової сільської дівки, — заявив Рой.

— Щось на зразок молочниці, — зауважила місіс Дріффілд. — Вона завжди нагадувала мені білу негрятянку.

Саме так любила називати її місіс Бартон Треффорд; якщо взяти до уваги товсті губи і широкий ніс Розі, в критиці була частка гіркої правди. Але вони не бачили срібного золота її волосся, золотого срібла її шкіри; вони не знали її чарівної посмішки.

— Вона анітрохи не нагадувала білої негрятянки, — заперечив я. — Вона була непорочна, як вранішня зоря. Вона була як Геба, як біла троянда.

Місіс Дріффілд посміхнулася і обмінялася з Роем промовистим поглядом.

— Місіс Бартон Треффорд багато розповідала мені про неї. Не хочу видатися злостивою, але боюся, що не зможу повірити, ніби вона була дуже хороша жінка.

— От тут і криється ваша помилка, — зауважив я. — Вона справді була дуже хороша жінка. Я ніколи не бачив, щоб вона сердилася. Варто було тільки сказати, що вам щось потрібно, як вона ладна була віддати все, що мала. Я ніколи не чув, щоб вона мовила про кого погане слово. У неї було золоте серце. Правда, вона була страшенна нечупара. В її домі завжди стояв гармидер, не хотілося сідати в крісло, бо його вкривав шар пилу, а в кутки страшно було навіть зазирнути. Та й за собою вона не стежила. Вона ніколи, було, не одягне рівно плаття, і з одного боку в неї завжди витикалася дюймів на два нижня спідниця. Розі не зважала на такі речі. Вони не зменшували її чарівності. І вона була така ж добра, як і чарівна!

Рой вибухнув реготом, а місіс Дріффїлд, щоб сховати усмішку, піднесла до рота руку.

— Ну, містер Ешенден, ви вже перебрали міру. Врешті-решт, усім відомо, що вона була німфоманка.

— Я вважаю, що це дуже погане слово,— відповів я.

— Тоді я дозволю собі сказати, що навряд чи можна вважати її хорошою дружиною — вона так погано повелася з бідолашним Дріффїлдом. Звичайно, не буває лиха без добра. Якби вона не втекла від нього, йому довелося б нести цей хрест до кінця своїх днів, а з таким тягарем він ніколи не мав би становища, якого досяг без неї. Але факт лишається фактом — вона зраджувала його при кожній нагоді. Всі сходяться на тому, що вона вішалася на шию геть усім.

— Ви її не розумієте, — сказав я. — Вона була дуже проста жінка. Її інстинкти були здорові й відверті. Вона любила приносити людям щастя. Вона любила кохання.

— Ви називаєте це коханням?

— Ну, гаразд, — акт кохання. Коли їй хтось подобався, для неї було цілком природно лягти з ним у ліжко. Вона ніколи не надавала цьому значення. Це не був порок; це не була похитливість — така була в неї натура. Вона віддавалася природно — як сонце віддає своє тепло або квіти — свої пахощі. Це було приємно їй, і вона любила давати радість іншим. Це не спливало на її вдачу; вона лишалася щирою, незіпсованою і безпосередньою.

У місіс Дріффїлд був такий вигляд, ніби вона проковтнула ложку касторки і зараз смочче лимон, щоб перебити її смак.

— Я цього не розумію, — заявила вона. — І мушу визнати — я ніколи не розуміла, що знаходив у ній Едвард.

— А він знав, що вона віється з ким завгодно? — спитав Рой.

— Певне, що ні, — швидко відповіла вона.

— Ви вважаєте його більшим дурнем, ніж я, місіс Дріффїлд, — заперечив я.

— То чому ж він терпів це?

— Спробую вам пояснити. Бачите, вона була не з тих жінок, що здатні вселити любов. Вона вселяла тільки пристрасть. Ревнощі тут були ні до чого. Вона була як чистий і глибокий лісовий ставок, в якому так приємно скупатися і який не стає менш прохолодний і менш

прозорий від того, що перед вами в нього поринали волюцюга, циган або лісник.

Рой знову зареготав, і цього разу місіс Дріффілд, не криючись, посміхнулася.

— Ви дуже смішно висловлюєтесь, коли на вас на-ходить ліричний настрій, — промовив Рой.

Я придушив зітхання. Коли я кажу найсерйозніші речі, людей душить сміх, і я сам, перечитуючи через деякий час місця, написані мною від щирого серця, мало не сміявся. Мабуть, є щось абсурдне в ширих проявах почуттів, але я ніяк не збагну, чому це так; може, тому, що людина — цей ефемерний мешканець маленької планетки — з усіма своїми стражданнями й поривами — є всього лише жартом всесвітнього Розуму.

Я помітив, що місіс Дріффілд хоче про щось спитати мене, але ніяк не може наважитись.

— Як ви гадаєте, він прийняв би її назад, якби вона хотіла повернутись?

— Ви знали його краще за мене. На мою думку — ні. Позбувшись якогось почуття, він, здається мені, більше не виявляв інтересу до особи, котра його викликала. Я сказав би, що в ньому дивно поєднувались висока чутливість і виняткова безсердечність.

— Не розумію, як можете ви таке казати, — вигукнув Рой. — Я не зустрічав добрішої людини.

Місіс Дріффілд пильно глянула на мене і потупила очі.

— Цікаво, що сталося з нею, коли вона потрапила до Америки? — спитав Рой.

— Здається, вона одружилася з Кемпом, — сказала місіс Дріффілд. — Я чула, що вони взяли собі інше прізвище. Певна річ, вони не наважувалися більше поткнути сюди свого носа.

— Коли ж вона померла?

— Та вже років з десять тому.

— Від кого ви це чули? — поцікавився я.

— Від його сина, Гарольда Кемпа, він одкрив у Мейдстоні якесь діло. Я так і не розповіла про це Едвардові. Вона вже була мертва для нього протягом багатьох років, і я вважала, що не слід нагадувати йому про минуле. В таких випадках завжди треба поставити себе на місце іншого, і я сказала собі: якби я була на його місці, я не хотіла б згадувати про неприємні події своєї молодості. Ви вважаєте, що я не мала рації?

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

Місіс Дріффїлд люб'язно запропонувала відвезти мене до Блекстейбла машиною, але я хотів прогулятися пішки. Я пообіцяв прийти обідати у Ферн-Корт наступного дня, а тим часом записати все, що зможу пригадати про ті дні, коли мені доводилося зустрічатися з Едвардом Дріффїлдом. Ідучи звивистою безлюдною дорогою, я міркував про те, що саме записати. Хіба не кажуть, що стиль — це мистецтво випускати непотрібне? Якщо це дійсно так, я, звичайно, написав би гарний твір — мені навіть стало шкода, що Рой використовує мої записки тільки як матеріал. Я пирхнув зо сміху, уявивши, яку бомбу міг би підкласти під них, якби захотів. Я знав: є одна людина, яка могла б розповісти їм усе, що вони хочуть знати про Едварда Дріффїлда і про його перший шлюб. Вони гадали, що Розі немає серед живих, але вони помилялися.

Одного дня я одержав листа. Було це в Нью-Йорку, куди я приїхав з приводу постановки своєї п'єси. Про мое прибуття розголосив усім і кожному енергійний агент по рекламі власника театру. Адреса була написана знайомим почерком, але я ніяк не міг пригадати, чий він. Почерк був крупний, круглий, твердий, але водночас належав неосвіченій людині. Він був настільки знайомий, що я навіть розгнівався, бо не міг згадати, чия це рука. Найпростіше було б відразу прочитати листа, але замість цього я дивився на конверт і сушив собі голову. Є почерки, яких я не можу бачити без жаху, а деякі листи мають такий нудний вигляд, що я не здатен примусити себе відкрити їх протягом цілого тижня. Коли ж нарешті я одкрив і прочитав листа, мене огорнуло дивне почуття. Лист починався якимось незвично:

«Я тільки-но дізналася, що Ви в Нью-Йорку, і мені захотілося знову побачити Вас. Я більше не живу в Нью-Йорку, але Йонкерс зовсім близько, і, якщо у Вас є машина, ви доберетеся за півгодини. Я знаю, що ви дуже зайняті — тому самі вибирайте час. І хоч з нашої останньої зустрічі минуло багато років, сподіваюся, Ви не забули свого старого друга.

Розі Іггалден (колишньої Дріффїлд)»

Я глянув на адресу. «Олбемарл» -- певно, назва

готелю або житлового будинку. Потім ішла назва вулиці і «Йонкерс». Я здригнувся Протягом минулих років я інколи згадував про Розі, але пізніше запевнив себе, що вона, очевидно, померла. На якусь мить мене збило з пантелику прізвище. Чому Іггалден, а не Кемп? Потім мені спало на думку, що вони взяли це прізвище,— теж кентське,—коли втекли з Англії. Моїм першим імпульсом було відмовитися від зустрічі під якимось приводом— мене завжди лякає зустріч з людьми, яких я давно не бачив; потім мене охопила цікавість. Хотілось побачити, як вона виглядає, і дізнатися, що з нею сталося. Я мав намір провести уїк-енд в Доббс-Феррі, до якого можна дістатися тільки через Йонкерс. Отож я відповів, що приїду наступної суботи десь о четвертій годині.

Олбемарл виявився великим, порівняно новим житловим будинком, населеним, здавалося, досить заможними мешканцями. Негр-швейцар в уніформі назвав когось по телефону мое прізвище, інший негр підняв мене ліфтом. Я страшенно нервував. Двері мені відчинила покоївка-мулатка.

— Заходьте, будь ласка,— мовила вона.— Місіс Іггалден чекає на вас.

Вона завела мене до вітальні, яка водночас правила за їдальню: в одному кінці стояв різьблений дубовий квадратний стіл, столик-буфет і чотири стільці того стилю, який фабриканти з Грент-Репідс неодмінно віднесли б до епохи Якова I. Але другий кінець кімнати був умебльований в стилі Людовіка XV: позолота, оббивка блідо-голубого кольору, кілька маленьких столиків з багатою різьбою і позолотою, на яких стояли оздоблені бронзою севрські вази й голі бронзові дами в драпрі, що розвівалося, ніби під поривами штормового вітру, і одночасно хитро маскувало саме ті частини тіла, ховати які вимагала пристойність. Кожна з них у грайливо простягнутій руці тримала електричну лампочку. Грамофон, схожий на позолочений портшез і оздоблений зображеннями придворних та їхніх дам з картин Ватто, був найбільший з тих, які мені коли-небудь доводилося бачити на вітрині магазину.

Після того, як я почекав майже п'ять хвилин, двері відчинилися і швидким кроком увійшла Розі. Вона простягнула мені обидві руки.

— Оце сюрприз,— вигукнула вона.— Не хочеться ду-

мати, скільки років минуло відтоді, як ми бачилися востаннє. Пробач, будь ласка.— Вона підійшла до дверей і гукнула:— Джессі, принесіть чай. Тільки глядіть, щоб вода добре закипіла.— Потім, підійшовши до мене:— Ти ніколи не повіриш, скільки клопоту я маю, щоб привчити цю дівчину готувати чай так, як треба.

Розі було щонайменше сімдесят. На ній було дуже модне і дуже коротке зелене шифонове плаття без рукавів з квадратним вирізом на шиї. Воно облягало тіло, як тісна рукавичка. Поглянувши на її талію, я зрозумів, що вона носить корсет. Нігті в неї були криваво-червоні, а брови вискубані. Вона була товста і мала подвійне підборіддя; шкіра на грудях, хоч Розі й напудрила її, була червона, обличчя — теж червоне. Але вона мала здоровий вигляд і енергія з неї біла ключем. І досі густе, але зовсім біле волосся було коротко підстрижене й старанно завите. Замолоду вона мала м'яке і кучеряве од природи волосся; ця жорстка, ніби щойно зроблена, зачіска, здавалось, найбільше змінювала її. Єдине, що лишилося незмінним, — це її дитяча, лукава й мила усмішка. Її нерівні і неправильної форми зуби ніколи не були надто гарні, але зараз їх замінив ряд рівненьких сніжно-білих зубів. Очевидно, подумав я, вони найкращі з тих, які можна придбати за гроші.

Покоївка принесла чай, маленькі сендвічі, печиво і цукерки, а також маленькі ножі й виделки і мініатюрні серветки. Все це було дуже чисте й гарне.

— Єдине, без чого я не можу жити, це чай, — промовила Розі, намазуючи маслом свіжу булочку. — Це моя найулюбленіша страва, хоч я добре знаю, що вона мені не йде на користь. Мій лікар весь час говорить: «Місіс Іггалден, вам ніколи не вдасться схуднути, якщо ви споживатимете стільки печива за чаєм». — Вона посміхнулася мені, і я зненацька помітив, що, незважаючи на завите волосся, на пудру й опасисте тіло, Розі зовсім не змінилася. — Але я завжди кажу собі, що трохи смаченького не може заподіяти шкоди.

З нею завжди було легко розмовляти. Скоро ми балакали так, ніби лише тиждень тому бачилися востаннє.

— Тебе здивував мій лист? Я підписалася старим прізвиськом, щоб ти здогадався, від кого він. В Америці ми прибрали прізвисьце Іггалден. У Джорджа були деякі неприємності, коли він покинув Блекстейбл, — ти, ма-

буть, чув про це,— і тому він вирішив розпочати життя у новій країні під новим ім'ям. Ти мене розумієш?

Я злегка кивнув.

— Бідний Джордж, він помер десять років тому.

— Дуже шкода.

— О, він уже дійшов похилого віку. Йому було за сімдесят, але виглядав він куди молодшим. Для мене це був страшенний удар. Жодна жінка не може мріяти про кращого чоловіка. Я не чула від нього жодного різкого слова з дня одруження аж до самої смерті. І мушу сказати — він добре забезпечив мене.

— Це дуже приємно.

— Авжеж, справи в нього йшли добре. Він зайнявся тут будівництвом — йому завжди подобалася ця справа — і завів друзів у Таммані¹. Він часто казав, що вчинив найбільшу помилку у своєму житті, не приїхавши сюди на двадцять років раніше. Йому з першого ж дня сподобалася ця країна. У нього було багато снаги, а вона саме тут і потрібна. Він був з тих людей, яким щастить.

— Ви ніколи не їздили до Англії?

— Ні, я ніколи не мала такого бажання. Часом Джордж заводив про це розмову. Він хотів зробити коротеньку подорож, але ми так і не зібralися. Ну, а зараз, коли його вже немає серед живих, я навіть і думати про це не хочу. Мабуть, Лондон здасться мені мертвим містом після Нью-Йорка. Адже ми весь час жили тут. Я перебралася сюди з Нью-Йорка тільки після його смерті.

— А чому ти вибрала саме Йонкерс?

— Розумієш, він мені завжди подобався. Я часто говорила Джорджу, що коли ми вже підемо на спочинок, то переїдемо до Йонкерса. Він чимось нагадує мені Англію — знаєш, Мейдстоун, Гілدفорд або якесь інше подібне до них містечко.

Я усміхнувся, добре розуміючи, що вона має на увазі. Незважаючи на трамваї і автомобілі, кіно та світлові реклами, Йонкерс з його покрученою головною вулицею нагадує маленьке англійське містечко, яке зненацька сповнилося шумом і світлом.

¹ Назва будинку, де міститься нью-йоркська організація демократичної партії.

— Звичайно, інколи мені хотілося взнати, що діється в Блекстейблі. Мабуть, багато хто вже помер і мене теж вважають мертвою?

Тоді я не знав, що чутки про смерть Розі досягли Блекстейбла. Певно, хтось доніс звістку про смерть Джорджа Кемпа, а там її перекрутили.

— Сподіваюся, тут ніхто не знає, що ти була першою дружиною Едварда Дріффілда?

— Звісно, ні. Якби вони дізналися, я б не могла спекатися репортерів. Знаєш, інколи мені важко було втриматися від сміху, коли, граючи десь у бридж, я чула розмови про Тедові книги. Він їм страшенно подобається тут, в Америці. Сама я зроду не ставила так високо його твори.

— Ти ніколи не була великою любителькою романів.

— Я завжди більше любила історичні книги, але зараз мені просто бракує часу для читання. Неділя для мене справжнє свято. Недільні газети тут чудові. У вас, в Англії, нема нічого подібного. Крім того, я багато граю в бридж — це, знаєш, моя пристрасть.

Я пригадав: коли ще хлопчиком я вперше познайомився з Розі, її вміння грати у карти справило на мене неабияке враження. Вона була вправний, сміливий і точний гравець — хороший партнер і небезпечний супротивник.

— Якби ти знав, яку веремію здійняли тут, коли помер Тед! Вони й раніше були про нього високої думки, але я навіть гадки не мала, що він така поважна персона. Газети тільки про нього й писали, вміщували його фотографії і знімки Ферн-Корта. До речі, він завжди говорив, що хоче пожити в цьому будинку. Але що примусило його одружитися з цією сиділкою? Я чомусь гадала, що він одружиться з місіс Бартон Трефффорд. У них не було дітей, правда?

— Ні.

— Тед завжди хотів мати дітей. Для нього було важким ударом, що після першенької я не могла більше мати дітей.

— А я й не знав, що у вас колись була дитина, — здивувався я.

— Авжеж, була. Через неї Тед і одружився зі мною. Але після її народження я довго хворіла, й лікарі сказали, що більше я не зможу мати дітей. Якби вона була

жива, моя маленька ластівка, я, мабуть, ніколи не втекла б із Джорджем. Йї було шість років, коли вона померла. Вона була така чудова, така гарненька—як намальована.

— Ти ніколи про неї не згадувала.

— Бо просто не могла про неї говорити. Вона захворіла на менінгіт, і ми поклали її в лікарню. Дівчинка лежала в окремії кімнаті, і нам дозволяли бути з нею. Я ніколи не забуду, що їй, бідолашній, довелося витерпіти. Вона весь час кричала й кричала, і ніхто не міг допомогти їй.

Голос Розі тремтів.

— Це її смерть Дріффілд описав у «Чаші життя»?

— Атож. Мене це завжди дивувало. Він, так само, як і я, не міг говорити про це, але зміг написати. Він нічого не пропустив, описав навіть такі подробиці, на які я тоді й уваги не звернула. Можна було подумати, що він просто безсердечний. Але це не так. Він був пригнічений не менше за мене. Коли ми вночі поверталися додому, він плакав, як дитина. Дивак, правда?

Якраз «Чаша життя» викликала в свій час обурення читацької публіки. І передусім — сцена смерті дитини і епізод, що йшов за нею: саме через них на голову Дріффілда посипалися такі злостиві обвинувачення. Я добре запам'ятав цей жахливий уривок. В ньому не було нічого сентиментального; він викликав у читача не сльози, але скоріше гнів від того, що маленькій дитині довелося стільки вистраждати. Мимоволі думалося: у день страшного суду богові доведеться відповідати за подібні речі. Це був дуже сильний епізод. Але якщо письменник не вигадав його, то невже він узяв з життя і наступний? Саме він обурих публіку дев'яностих років, саме його критики визнали не тільки непристойним, але й неправдоподібним. У «Чаші життя» чоловік і дружина (вже не пам'ятаю їхніх імен)—бідні люди, яким ледве вистачає на хліб,— повертаються після смерті дитини з лікарні у мебльовані кімнати і п'ють чай. Надходить вечір, вже десь біля сьомої години. Вони виснажені неймовірним тижневим напруженням і пригнічені горем. Їм нічого сказати одне одному. Вони сидять у скорботному мовчанні. Минають години. Раптом дружина підводиться, йде до спальні і надягає капелюшок.

— Я йду на вулицю,— каже вона.

— Йди.

Вони живуть біля вокзалу Вікторія. Жінка йде по Бакінгем-Плас-роуд, а потім через парк Виходить на вулицю Пікаділлі й повільно прямує до Пікаділлі-Серкус. Якийсь чоловік зустрічається з нею поглядом, зупиняється і йде слідом за нею.

— Добрий вечір, — каже він.

Вона зупиняється і всміхається йому.

— Добрий вечір.

— Ви не хотіли б чого-небудь випити? — питає він.

— Можна й випити.

Вони йдуть до таверни на одній з бокових вуличок Пікаділлі — туди, де збираються проститутки, і випивають по склянці пива. Вона базікає з незнайомим, сміється. Плете про себе якусь нісенітницю. Нарешті він питає, чи можна йому піти до неї. Вона заперечує, але каже, що вони можуть піти в готель. Вони сідають у кеб, їдуть у Блумсбері й наймають на ніч кімнату. А ранком вона сідає в омнібус, їде до Трафальгарської площі і знову переходить через парк. Коли вона приходить до дому, її чоловік саме сідає снідати. Після сніданку вони йдуть до лікарні, щоб домовитися про похорон дитини.

— Скажи-но мені, Розі, — спитав я, — те, що сталося після смерті дитини, так і було насправді?

Якусь мить вона нерішуче дивилась на мене, потім її губи розцвіли чарівною і теплою посмішкою.

— Ну що ж, все це давно минуло і не має тепер ніякого значення. Я можу тобі сказати правду. Не все було точнісінько так, як він описав. Адже він нічого напевно не знав — тільки здогадувався. Мене здивувало, що йому відомо так багато: я ніколи нічого йому не розповідала.

Розі взяла сигарету, задумливо постукала нею по столу, але не запалила.

— Ми повернулися з лікарні саме так, як він описав. Йшли ми пішки — я просто не могла сісти в кеб, всередині у мене все помертвіло. Я стільки плакала, що вже не лишилося сліз. Тед намагався заспокоїти мене, але я сказала: «Ради бога, замовкни». Після цього він не вимовив більше жодного слова. У нас була квартира на Вокс-холл-Брідж-роуд, на третьому поверсі — тільки вітальня і спальня, ось чому нам довелося віддати нашу крихітку до лікарні: ми не мали змоги доглянути її як слід у мебльованих кімнатах. Крім того, квартирна

хазяйка не хотіла, щоб хвора лишалася в її домі, і Тед сказав, що малій буде краще в лікарні. Наша хазяйка, в минулому повія, загалом була непогана жінка, і Тед часто розмовляв з нею цілими годинами. Почувши, що ми прийшли, вона зайшла до нас.

— Як почуває себе дівчинка сьогодні?— спитала вона.

— Вона померла,— відповів Тед.

Я не могла вимовити жодного слова. Потім вона принесла чай. Я не хотіла нічого, але Тед присилував мене з'їсти трохи шинки. Потім я сіла біля вікна. Я навіть не повернула голови, коли хазяйка прийшла прибрати зі столу. Не хотілось ні з ким розмовляти. Тед читав книгу — вірніше, удавав, що читає, але сторінок він не перергтав, і я бачила, як на книгу капали сльози. А я весь час дивилась у вікно. Був кінець червня — це сталося двадцять восьмого, стояли довгі дні. Ми жили якраз на розі, і я дивилась, як люди заходять і виходять з пивної, як проїжджають трамваї. Мені здавалося, що день ніколи не скінчиться; нараз я помітила, що вже запала ніч. Світилися всі ліхтарі. На вулиці була сила-силенна людей. Я була страшенно втомлена, ноги — наче свинцем налиті.

— Чому ти не засвітиш газ?— спитала я Теда.

— Тобі він потрібний?— спитав він.

— Навіщо сидіти поночі,— відказала я.

Він засвітив газ. Потім запалив люльку. Я знала, що це йому допоможе. А я просто сиділа й дивилася на вулицю. Не знаю, що зі мною сталося, але я відчула: якщо й далі сидітиму вдома, то збожеволю. Мені хотілося піти кудись, де багато людей і світла. Я хотіла втекти од Теда. Ні, не те — я хотіла втекти від усього, про що думав і що почував Тед. У нас було тільки дві кімнати. Я пішла в спальню; там іще стояло дитяче ліжечко, та я навіть не глянула на нього. Я перевдягла плаття, взяла капелюшок та вуаль і вийшла до Теда.

— Я йду на вулицю,— сказала я. Тед подивився на мене. Здається, він помітив, що я надягла нове плаття, а з мого тону збагнув, що він мені непотрібний.

— Йди,— сказав він.

У книзі він примусив мене йти через парк, але насправді це було по-іншому. Я пішла в напрямку Вікторії а потім доїхала екіпажем до Черінг-Крос. Це коштувало всього шилінг. Потім я пішла Стрендом. Перш ніж

вийти з дому, я вже знала, що зроблю. Ти пам'ятаєш Гаррі Ретфорда? Так от, він грав тоді в театрі «Едельфі» на комічних ролях. Я підійшла до службового входу і послала йому свою візитну картку. Гаррі Ретфорд завжди мені подобався. Здається, він був трохи безпринципний і безладний у грошових справах, але умів добре смішити. З усіма своїми хибамі він був славним хлопцем. Знаєш, його вбили на бурській війні.

— Я цього не знав. Я тільки помітив, що він раптово зник і його прізвище зійшло з театральних афіш. Я гадав, що він зайнявся бізнесом або чимсь іншим.

— Ні, він одразу ж загинув. Його вбили під Ледісмітом. Я трохи почекала, а коли він вийшов, сказала йому: — Слухай, Гаррі, давай сьогодні гульнемо. Ти нічого не маєш проти легенької вечері в «Романо»?

— Блискуча ідея. Чекай на мене тут і тільки-но вистава скінчиться, я змию грим і відразу ж вийду до тебе.

Вже від самої зустрічі з ним мені стало легше. Він грав букмекера і мав дуже смішний вигляд у картатому костюмі, циліндрі і з червоним носом — я розсміялася, дивлячись на нього. Після вистави він вийшов до мене, і ми рушили в «Романо».

— Ти хочеш їсти?— спитав він мене.

— Страшенно,— відповіла я, бо й справді хотіла їсти.

— Давай гуляти, і до біса ощадливість. Я заявив Біллу Террісу, що запрошуюю вечеряти свою дівчину, і витрусив з нього пару фунтів.

— Вип'ємо шампанського,— запропонувала я.

— Хай живе мадам Кліко!— вигукнув він.

Не знаю, чи доводилося тобі бувати в «Романо» за тих часів. Там було чудесно. Туди ходили всі театralи, любителі скачок, навідувались туди й дівчата з «Гейті». Це було веселе місце. А сам Романо! Гаррі був з ним знайомий, і він підійшов до нашого столу. Він так смішно розмовляв каліченою англійською мовою! Я певна, він навмисно перекручував слова, щоб люди сміялися. Коли ж хтось із його знайомих потерпав без грошей, він завжди ладен був позичити кілька фунтів.

— Як твоя маленька?— спитав Гаррі.

— Краще,— відповіла я. Я не хотіла казати йому правду. Ти ж знаєш, які чудні чоловіки — вони не розуміють деяких речей. Я знала: Гаррі жахнеться, довідавшись, що я наважилася йти вечеряти, коли моя бідна

крихітка лежить мертва. Йому було б страшенно шкода і так далі, але саме цього я й не хотіла — я хотіла сміятися.

Розі нарешті запалила сигарету, яку весь час крутила пальцями.

— Знаєш, буває так, що, коли жінка народжує дитину, чоловік, не витримавши напруження, йде до іншої жінки. Коли ж вона дізнається про це (дивно, як часто це буває), то здійсмає справжню веремію: це, мовляв, мерзотно зраджувати жінці саме тоді, коли вона терпить пекельні муки, це — найпаскудніший вчинок. Я завжди радила таким жінкам не клеїти дурня. Адже це зовсім не означає, що він не любить її і не страждає, це взагалі нічого не значить. Просто в нього не витримують нерви. Якби він не страждав, то йому б і на думку не спало вчинити щось подібне. Мені це добре відомо, бо я сама тоді пережила таке.

Коли ми скінчили вечеряти, Гаррі спитав:

— Ну, то як?

— Що як? — перепитала я. Тоді не було дансингів, і нам нікуди було піти.

— Може, підемо до мене подивитися альбом с фотографіями? — спитав Гаррі.

— У мене немає заперечень, — відповіла я.

У нього була маленька квартирка на Черінг-Крос — усього дві кімнати з ванною і кухонькою. Ми поїхали до нього, і я лишилася там на ніч.

Коли наступного ранку я повернулася додому, Тед саме сів снідати. Я поклала зробити так: коли він щось скаже, я йому не змовчу. Хай буде, що буде! Мені вже доводилося заробляти собі на життя, я не боялася цього. Хай він скаже мені хоч одне різке слово, я враз позбираю свої речі і тієї ж миті піду від нього. Але він тільки подивився на мене.

— Ти прийшла вчасно, — сказав він. — Я якраз хотів з'їсти твою сосиску.

Я сіла за стіл і налила йому чаю. А він знову взявся за газету. Поснідавши, ми пішли до лікарні. Він ніколи не питав мене, де я була. Не знаю, що в нього було на думці, але поведився він зі мною дуже лагідно. Настрій у мене був страшенно пригнічений, і він робив усе, щоб полегшити мої страждання.

— Що ти подумала, прочитавши книгу? — спитав я.

— Я була вражена. Виявляється, він прекрасно знав, що сталося тієї ночі. Та ще більше мене вразило, що він описав усе це. Ви, письменники, дивні люди.

Цієї миті задеренчав телефон. Розі зняла трубку.

— Містер Вануцці, як це мило, що ви подзвонили мені! О, я почуваю себе чудово. Я цілком здорова, дякую. Ну, прекрасна і здорова, якщо вам так більше подобається. В моєму віці не відмовляються від жодного компліменту.

Вона поринула в розмову, яка, судячи по тону, носила жартівливий і навіть грайливий характер. Я не дуже прислухався до неї, а коли помітив, що вона затується, почав міркувати про письменницьке життя. Воно повне неглед. Спочатку письменникові доводиться долати злидні і людську байдужість; потім, завоювавши певний успіх, він мусить покірно здатися на його ласку, що залежить від примх публіки. Він у повній владі журналістів, що прагнуть узяти в нього інтерв'ю, фотографів, що хочуть мати його портрети, редакторів, що вимагають у нього обіцяний рукопис, збирачів податків, що вимагають прибутковий податок, знатних осіб, що кличуть його на сніданки, секретарів інститутів, що запрошують його виступити з лекціями, жінок, що хочуть одружити його, і жінок, що хочуть розлучити його, юнаків, що полюють за його автографами, акторів, що шукають ролей, і незнайомих, що просять позички, темпераментних леді, що вимагають поради в шлюбних справах, і серйозних молодих людей, що просять поради в літературних справах, агентів, видавців, директорів, скептиків, шанувальників, критиків і власного сумління.

Але в нього є одна винагорода. Якщо в нього лежить щось важке на душі: чи то якесь болоче враження, чи горе з приводу смерті друга, неподілене кохання, вражена гордість, гнів на того, хто відплатив йому злом за добро,— коротко кажучи, будь-яке болісне почуття чи думка,— йому варто тільки викласти його чорним по білому, зробивши темою оповідання або предметом есе, щоб назавжди про нього забути. Тільки він — справді вільна істота.

Розі поклала трубку і знову повернулася до мене.

— Це один з моїх кавалерів. Сьогодні ввечері я маю намір грати в бридж, і він попередив, що заїде за мною на машині. Щоправда, він італієць, але дуже приємна

людина. Він мав великий бакалійний магазин у Нью-Йорку, а зараз уже не займається справами.

— Ти ніколи не мала на думці знову одружитися, Розі?

— Ні.— Вона усміхнулася.— Не тому, що не мала пропозицій. Я й так цілком щаслива. Одружуватися із старим мені не хочеться, а з молодим на мій вік уже незручно. Я своє взяла від життя і ладна зачинити крамничку.

— Що примусило тебе втекти з Джорджем Кемпом?

— Розумієш, мені він завжди подобався. Я його знала задовго до знайомства з Тедом. Щоправда, я ніколи й не думала про одруження з ним. По-перше, він був уже одружений, а по-друге, в нього було певне становище. Коли ж одного дня він прийшов до мене і сказав, що все пропало, що він збанкрутував і його можуть арештувати, що він збирається до Америки і чи не погоджусь я поїхати з ним,— що я мала діяти? Я не могла відпустити його самого і, мабуть, без грошей — адже він звик жити на широку ногу, мав власний будинок і екіпаж. А я роботи не боялась.

— Часом мені здається, що це була єдина людина, яку ти по-справжньому кохала,— зауважив я.

— Можливо, ти маєш рацію.

— Цікаво, що ти в ньому побачила?

Розі перевела погляд на картину, яка висіла на стіні і якої я раніш не помітив. Це була збільшена фотографія лорда Джорджа в різьбленій золотій рамі. Мабуть, її зробили невдовзі після його приїзду до Америки — певно, коли вони одружилися. Лорд Джордж був сфотографований у три чверті свого зросту. Він стояв у довгому, щільно застебнутому сюртуці; на голові в нього був надітий набакир шовковий циліндр, в петлиці стирчала велика троянда, під пахвою він тримав палицю з срібною голівкою, а в правій руці курилася величезна сигара. Великі вуса були наpomаджені, очі сяяли веселою зухвалістю, в манері триматися прозирала самовпевненість і пиha. Обсипана діамантами підкова стирчала в краватці. Він мав вигляд корчмаря, який нап'яв на себе все краще, збираючись на кінські перегони.

— Гарзд, скажу тобі, — відповіла Розі. — Він завжди був справжнім джентльменом.

**У видавництві
„Радянський письменник“
вийшли з друку:**

Григор'єв Г. *Чарка меду*. Сто років одного життя

Гуцало Є. *Запах кропу*. Оповідання, повість

Грін Г. *Комедіанти*. Роман

Доломан Є. *Вирок після бою*. Повість

Дрозд В. *Білий кінь Шептало*. Оповідання

Панч П. *Чорне небо*. Оповідання

Сацький О. *Ця тверда земля*. Повісті

Шевчук В. *Вечір святої осені*. Оповідання

Шевчук В. *Григорій Сковорода*. Роман

Ятко М. *Голубий шлях*. Повісті

Ці книги ви можете купити в книжкових магазинах облкниготоргу та облспоживспілки, а також у кіосках «Союздруку».

Якщо ви не знайшли потрібної книги в книжковому магазині, зверніться до республіканського магазину «Книга — поштою» (Київ, 117, вул. Попудренка, 26), який надсилає книги накладною платнею.

МОЭМ СОМЕРСЕТ
*РАДОСТИ ЖИЗНИ,
ИЛИ СЕМЕЙНАЯ ТАЙНА*

Р о м а н

Издательство
«Радянський письменник»

(На украинском языке)

Редактор *П. С. Шарандак*. Художник
В. Д. Сергеев. Художній редактор *Г. С.
Ковпаненко*. Технічний редактор *Л. М. Бо-
бир*. Коректори *С. І. Слабошевська, А. Л.
Шиманська*.

Здано на виробництво 23/II 1970 р. Підпи-
сано до друку 11.IV 1970 р. Формат
84×108¹/₃₂. 5¹/₂ фіз.-друк. арк. 9,24 ум.-друк.
арк., 9,77 обл.-вид. арк. Тираж 50 000.
Зам. 1020. Ціна в оправі 64 коп.

Радянський письменник, Київ, бульвар Лесі
Українки, 20.

Одеська друкоофсетна фабрика Комітету
по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул.
Дзержинського, 24.

64 коп.

